FRA

FREDERIKSBORG AMT

ÅRBOG 1967

UDGIVET AF FREDERIKSBORG AMTS
HISTORISKE SAMFUND

FRA
FREDERIKSBORG AMT

FRA

FREDERIKSBORG AMT

UDGIVET AF FREDERIKSBORG AMTS
HISTORISKE SAMFUND

ÅRBOG 1967

HILLERØD

C. NORDLUNDES BOGTRYKKERI
CLAUS BONDESEN
1968

EN ÆLDRE-STENALDERS BOPLADS VED VILLINGEBÆK

En foreløbig beretning

Af Holger Kapel

»Kongemosen, endnu en Aamoseboplads fra ældre Stenalder« er titlen på en artikel, dr. phil. Svend Jørgensen publicerede i jysk arkæologisk selskabs årbog »KUML« i 1956. Han beretter heri om en stenalderboplads, der tilhører den kulturgruppe, der sædvanligvis kaldes »gammel-« eller »ældre-kystkultur«, og som indtil Kongemosepladsen blev fundet, kun var kendt fra en del mindre, ofte uklare eller sammenblandede bopladsfund uden gode betingelser for helt sikker datering. Undersøgelsen af bopladsen i Kongemosen er, siden Svend Jørgensen publicerede sin artikel, blevet fortsat og udvidet, og et meget stort og betydningsfuldt materiale ligger og venter på at blive publiceret. Omhyggelige og omfattende gravninger under gunstige betingelser garanterer for, at det nu med sikkerhed vil være muligt at indpasse den ældre kystkultur med stor nøjagtighed i vor arkæologiske »Kongerække«.

Ret kuriøst er det imidlertid, at dette store og datérbare fund fra *kystkulturen* er et typisk *indlandsfund,* og det vilde derfor naturligvis være af stor betydning, om det kunde lykkes at lokalisere en ren, og datérbar boplads fra denne periode, beliggende i nærheden af – eller direkte ved den daværende kyst. En af vanskelighederne herved har imidlertid bestået deri, at havet i Litorinatiden, ca. 4000 f. Kr., steg ret betydeligt, rimeligvis som følge af mildere klima, der forårsagede, at store ismængder smeltede i polaregnene, og de derved frigjorte vand-

masser overskyllede store kystområder, hvor netop de ovenfor omtalte bopladser fandtes. Dette har man også fået bekræftet ved, at de fleste af de tidligere bopladsfund fra den ældre kystkultur hidrører fra undersøiske eller inddæmmede områder.

Nærværende artikel omhandler imidlertid undersøgelse af en boplads fra denne periode beliggende direkte ved eller i umiddelbar nærhed af datidens kyst, hvor fundforholdene har været så gunstige, at det sikkert vil være muligt at nå frem til en præcis datering. Forskellige heldige omstændigheder gav os dette betydningsfulde fund i hænde.

Kunstmaleren Carl Henrik Jensen, der en tid havde fast bopæl i Villingebæk, og som er en omhyggelig og samvittighedsfuld amatørarkæolog, har gennem en årrække indsamlet en betydelig mængde oldsager fra overfladen i området mellem Villingebæk og Søborg sø. Hans omfattende samling oldsager erhvervedes i 1965 af Nationalmuseet, og det blev mig overdraget at indføre materialet i museets oldsagsfortegnelse. Det blev en stor oplevelse at gennemgå dette materiale, og det blev hurtigt klart for mig, at særlig området langs Pandehave å og den tidligere kystlinje langs den fortidige havarm, der her i Litorinatiden strakte sig langt ind i landet, rummede muligheder for at gøre værdifulde arkæologiske iagttagelser. Da det rygtedes, at store arealer netop her var i fare for at blive udstykket til sommerhusbebyggelse, forelagde jeg sagen for overinspektør H. Norling Christensen fra Nationalmuseets 1ste afdeling, og jeg opnåede en bevilling til på stedet at varetage museets interesser, når kloakeringsarbejdet påbegyndtes, samt foretage mindre prøvegravninger, hvor jeg måtte skønne det hensigtsmæssigt.

Det vilde føre for vidt her i enkeltheder at berette om, hvorledes mange hjælpende hænder og stor imødekommenhed fra grundejere, udstykningsselskab, entreprenører og arbejdsfolk resulterede i, at jeg fik adgang og hjælp til at overvåge, at intet af arkæologisk interesse forblev upåagtet.

Nordvæggen i 25/d feltet. Under pløjelaget, der her er ca. 30 cm dybt, ses tydeligt det vandrette lyse litorinaler, her ca. 10 cm svært, derunder det mørke kulturlag, ligeledes ca. 10 cm svært, der hviler på undergrundens stenblandede sand- og gruslag. Lerets vandrette overflade kan følges i alle de udgravede felter. I lerlaget er konstateret saltvandsflorapollen.

Det skal ikke forbigås, at begyndelsen skuffede. Gravkoen bragte en mængde skaller, ler, sand og mudder op fra dybet, men ingen antydning af oldsager eller bearbejdet flint, ejheller spor af dyreknogler, og mine første, forsigtige prøvegravninger gav ikke ophidsende resultater – der var faktisk ikke meget for mig at vandre rundt efter.

For dog at være i nærheden, hvis noget alligevel skulde vise sig, gav jeg mig til at grave et par prøvehuller på en mark i

nærheden af Pandehave å, på et sted, hvor Carl Henrik Jensen havde fundet nogle flækkeblokke og rhombiske flækkepile, de såkaldte »skævpile«, der er en slags ledetype for den ældre kystkultur. Og det varede ikke længe, før jeg »fik bid«. De første prøvehuller gav et så lovende udbytte, at jeg snart gav mig i kast med en mere planmæssig gravning. Carl Henrik Jensen kom tilfældigvis på besøg deroppe, og han og et par interesserede studenter deltog velvilligst i den fortsatte gravning, og det lykkedes derved at få udgravet ialt 75 m² i sommerens og efterårets løb. Vi opdagede snart, at kulturlaget, der overalt var sortfarvet af trækul, var overlejret af et tæt, tungt sandblandet lerlag, der som et tætsluttende »låg« dækkede kulturlaget, og det var os i begyndelsen en gåde at forstå, hvorledes de oldsager, der var indsamlet på overfladen, var kommet igennem dette helt sterile »låg«. Pløjelaget var kun på enkelte højere steder nået ned til kulturlaget, der her var ganske tyndt, og fattigt på oldsager. Men en skønne dag fik vi forklaringen, da vi ca. 1 m under overfladen stødte på et dræningsrør! Hvis ikke denne mark var blevet drænet og oldsagerne derved »løftet op« til overfladen ved dræningsarbejdet, så var denne betydningsfulde boplads næppe nogensinde blevet fundet, da den er beliggende på et – ihvertfald foreløbigt – fredet areal, der skal henligge som agerjord eller »grønt område«.

Lederen af Nationalmuseets naturvidenskabelige 8. afdeling, overinspektør, dr. phil. Troels Smith besøgte sammen med Svend Jørgensen udgravningen og gav tilsagn om, at afdelingen vilde medvirke ved den fortsatte undersøgelse. Da vi var ved afslutningen af 1966-gravningen deltog derfor Svend Jørgensen, og han udtog prøver til pollenanalyse.

Efter den lovende begyndelse i 1966 fortsattes gravningen i 1967. Den påbegyndtes d. 30. september og afsluttedes d. 23. oktober, og der udgravedes ialt 109 m². Dette års opgave bestod først og fremmest i at give den naturvidenskabelige afdeling,

der repræsenteredes ved Svend Jørgensen, mulighed for at udtage supplerende pollenprøver, foretage en række opmålinger og indsamle trækul fra kulturlaget til kulstof-14 datering for herigennem at muliggøre en bestemmelse af bopladsens alder samt aflæse de herskende naturforhold, da stedet var beboet af »skævpilefolkene«.

Vi fandt det til dette formål mest hensigtsmæssigt at udlægge vest-østlige tværgrøfter fra forrige års udgravning ned mod den gamle strand- eller fjordbred (fig. s. 13). Det viste sig da også at denne disposition gav de resultater, vi tilsigtede, samtidig med, at vi fik øget udbyttet af flintredskaber betydeligt. Kulturlaget skrånede ret brat nedad, lerlaget tiltog i mægtighed og bevaringsforholdene for dyreknogler og træ var nede i de dybe med strandskaller blandede lag særdeles gunstige. Indstrømmende vand både nedefra og ovenfra (under hele udgravningsperioden var vejrguderne os meget ugunstigt stemt!) – sinkede og besværliggjorde arbejdet, men en fortræffelig benzinpumpe og utrættelige og tålmodige medarbejdere sikrede, at gravningen kunde gennemføres som planlagt.

Under udgravningen indsamledes alt flint, der – såvidt man kunde skønne – havde været i menneskehånd og på en eller anden måde bar spor heraf – det blev til ialt 10009 stk., oldsager indbefattet. Da vi snart blev klar over, at vi havde at gøre med et isoleret, ensartet kulturlag uden tidligere eller senere indblanding, udgravedes felterne kvadratmetervis uden opmåling og indnivellering af de enkelte oldsager eller flintstykker. Garanti for senere tids indblanding ydede det overliggende lerlag, og i det underliggende sand- eller grus-lag var der ikke antydning af ældre kulturlag, og i hele det store, indsamlede materiale var der ingen oldsag eller intet flintafslag, der hvad teknik eller patinering angår afveg fra hovedinventaret og gav den ringeste anledning til mistanke om fremmed indblanding. Ved afslutningen af dette års gravning indmåltes og indnivelleredes dog i nogle felter alle oldsager, flint-

afslag, trækul og dyreknogler i en 1/2 m bred bænk for at kunne indtegnes på den opmålte profilvæg. I den følgende oversigt over oldsagerne er overfladeindsamlinger ikke medregnet, ejheller udbyttet af mine indledende prøvegravninger eller Carl Henrik Jensens tidligere opsamlinger. Fortegnelsen omfatter således udelukkende udbyttet af hovedfelterne fra 1966- og 1967-gravningerne. Optællingen ser således ud:

Kerneøkser (incl. brudstykker og spidsvåben)	39	stk.
Ægafslag af kerneøkser	11	–
Skævpile	52	–
»Mikrostikler« (affaldsprodukt fra skævpiletilvirkningen)	40	–
Håndtagsblokke	10	–
Stikler	42	–
Tildannede flækker	78	–
Skrabere	31	–
Flækkeblokke (incl. brudstykker)	42	–
Andre blokke og knuder	59	–
Slagsten	2	–
Diverse tilhuggede stykker	192	–
Flækker uden tildannelse	2034	–
ialt	2632	stk.

En detailleret og udtømmende beskrivelse af redskaberne hører ikke hjemme i denne beretning, der som nævnt må betragtes som foreløbig, den påfølgende omtale af inventaret må derfor betragtes som summarisk.

Kerneøkserne

er for størstedelen ret primitive skævøkser, dog forekommer enkelte gode. En del må betragtes som ufærdige eller opskærpede. En enkelt må rimeligvis karakteriseres som en Nøstvetøkse. Blandt kerneøkserne har jeg medregnet et groft tilhugget, afbrækket stykke, som muligvis må regnes for et brudstykke af et af de store spidsvåben, der kendes fra Kongemosepladsen.

De fleste af økserne er forarbejdet af en ringere kvalitet flint end de øvrige redskaber.

Æg-afslag af kerneøkser.

Flere er gode og karakteristiske, andre er mere tvivlsomme. Muligvis kan enkelte af afslagene tilpasses de opskærpede økser eller øksebrudstykker.

Skævpilene

er for størstedelen gode og hele, oftest forarbejdet af tynde flækker. Der er slanke typer, der i udseende nærmer sig mikroliter, og korte, brede typer, der nærmer sig skæve tværpile, uden dog at en eneste kan betegnes som en egentlig skæv tværpil.

»Mikrostiklerne«

foreligger i alle størrelser fra små til store, de fleste er klare og typiske eksemplarer.

Håndtagsblokkene

foreligger i smukke og karakteristiske stykker. Om disse blokke har været anvendt som en slags skrabere eller om de – som sædvanligvis antaget – er dannet for at fabrikere små »mikroflækker« til anvendelse for flintægspyd – skal jeg ikke komme nærmere ind på her, blot er det meget besynderligt at konstatere, at der blandt de 2034 flækker uden tildannelse, som foreligger fra gravningen, ikke er blot 10 stk. der er små og regelmæssige nok til at kunne kaldes anvendelige som flinteægge i spyddene og bevidst afslået af blokkene til dette formål.

Stiklerne

er af meget forskellig udførelse og kvalitet. Der er gode og typiske eksemplarer imellem, med terminalretouche og klare stikkelslag, men desuden uklare og usikre, hvoraf en del vel nok må karakteriseres som *»outils de fortune«*, hvilket vil sige stykker, der uden egentlig bevidst udformning har kunnet anvendes som redskaber – i dette tilfælde stikler – til arbejde i hårde materialer som f. eks. dyretak og ben.

Tildannede flækker.

Denne gruppe omfatter smukt tildannede knive og skrabere

samt en del flækker med tydelige brugsmærker og endvidere tildannede brudstykker, hvis anvendelse er uklar.

Skraberne

udgør et kapitel for sig. De er alle – bortset fra et par enkelte stykker – uklare og ukarakteristiske. Imellem »Tildannede flækker« er der nogle flækkeskrabere med udbuet eller lige æg, men skævpilefolkene her ved Villingebæk synes ikke at have haft brug for gode skiveskrabere. Langt den største del er dannet af tilfældige spåner og afslag uden synderlig hensigtsmæssig tildannelse.

Flækkeblokkene

er ofte gode, med ar efter store, velformede flækker. Medtaget er også sådanne brudstykker, hvor tydelige flækkeafslag kan konstateres. Enkelte af blokkene har en smuk, plan slagflade og har rimeligvis fundet anvendelse som blok- eller høvlskrabere.

Andre blokke og knuder.

Disse er som regel ret store og har undertiden knusemærker, så de har utvivlsomt været anvendt som slagsten ved flinthugningen. En del er ildsprængte.

Slagsten.

De to foreliggende stykker er af marksten, ikke flint, rimeligvis kvartsit.

Diverse tilhuggede stykker.

Herimellem er flere gode og interessante stykker, der blot ikke kan indpasses i de ovenfor opstillede grupper. En del af de mindre skal måske opfattes som forarbejder til skævpile, men de kan også tolkes som små flækkeknive. Hele gruppen vil engang, når den planlagte fortsatte gravning er afsluttet, blive taget op til »finkæmning« – og supplerende materiale vil muligvis foranledige, at man med større sikkerhed kan rubricere de endnu uklare stykker.

Flækker uden tildannelse

er jo langt den største gruppe. Flækker, disse lange, regelmæs-

Svend Jørgensen opmåler vestvæggen i 25-grøftens yderste, nordligste felter. Indsivende vand ses i forgrunden. Flugtende med spadens håndgreb ses tydelig den vandrette flade af lerlaget. Øverst bemærker man ligeledes, at mark-overfladen skråner ret brat nedover (mod Pandehave å). Som det fremgår af oversigtsplanen s. 15, formoder vi, at den gamle strandbred netop har gået gennem disse felter.

sige afslag af blokke, er at opfatte som halvfabrikata, selvom en del af dem efter al sandsynlighed har været anvendt som skærende eller skrabende redskaber uden særlig tildannelse. Villingerødpladsen kan opvise virkelig gode og store flækker, selvom de ikke i størrelse når helt op ved siden af de bedste stykker fra Kongemosen. Både Ertebøllekulturen og den grubekeramiske kultur har gode og store flækker, men man kan vel alligevel karakterisere den ældre kystkultur – og i særdeleshed

»Kongemosekulturen« – som flækkekulturen *par excellence*. Både mellem de største, de mindre og de helt små flækker fra Villingebæk-bopladsen er der regelmæssige og elegante stykker, der klart overbeviser os om, at fremstilling af førsteklasses flækker har været af afgørende betydning for skævpilefolket. Og flintkvaliteten har man valgt med omhu. Til flækkefremstillingen har flintsmedene udvalgt den fineste råvare, ofte helt sort men også blank, klar, altid homogen flint. De regelmæssigste og tyndeste flækker har man valgt til skævpilefabrikationen, de grovere og tykkere har fundet anvendelse til fremstilling af stikler, skrabere o. lign.

Ovenstående oversigt over oldsagerne af flint og anden stenart opviser jo et ret fattigt og udifferentieret inventar. Bemærkelsesværdigt er mangelen på egentlige skiveskrabere, hvilket er så meget mere mærkværdigt, som der blandt affaldsflinten findes gode og velegnede skiver.

Desuden undrer man sig over at egentlige bor totalt synes at mangle. Mellem de tildannede flækker er der et enkelt stykke, der nok kan betegnes som et flækkebor, men det er alligevel ikke mere karakteristisk udformet, end at man med lige så stor ret kan kalde det en pren eller en tilhugget spids. Det kan formodes, at borende redskaber, som utvivlsomt har været anvendt på bopladsen, har været fremstillet af andre materialer, som f. eks. dyreknogler, dyretak eller ildhærdet træ. Den planlagte fortsatte gravning vil sikkert kunne give os svar herpå, idet vi da efter planen kommer til at grave i de dybere, kalkrigere lag, hvor vi tør formode, at træ- og særlige ben-sager er velbevarede. Man kan også undre sig over, at Villingebækpladsen ikke indeholder trindøkser eller andre økser af grønsten, der dog ellers forekommer i flere af de ældste østdanske bopladsfund fra stenalderen. Skiveøkser og tværpile forekommer heller ikke. Begge disse typer synes at kulminere i Ertebøllekulturen, der kronologisk antages at følge efter den ældre kystkultur, men enkelte skiveøkser menes dog konstateret

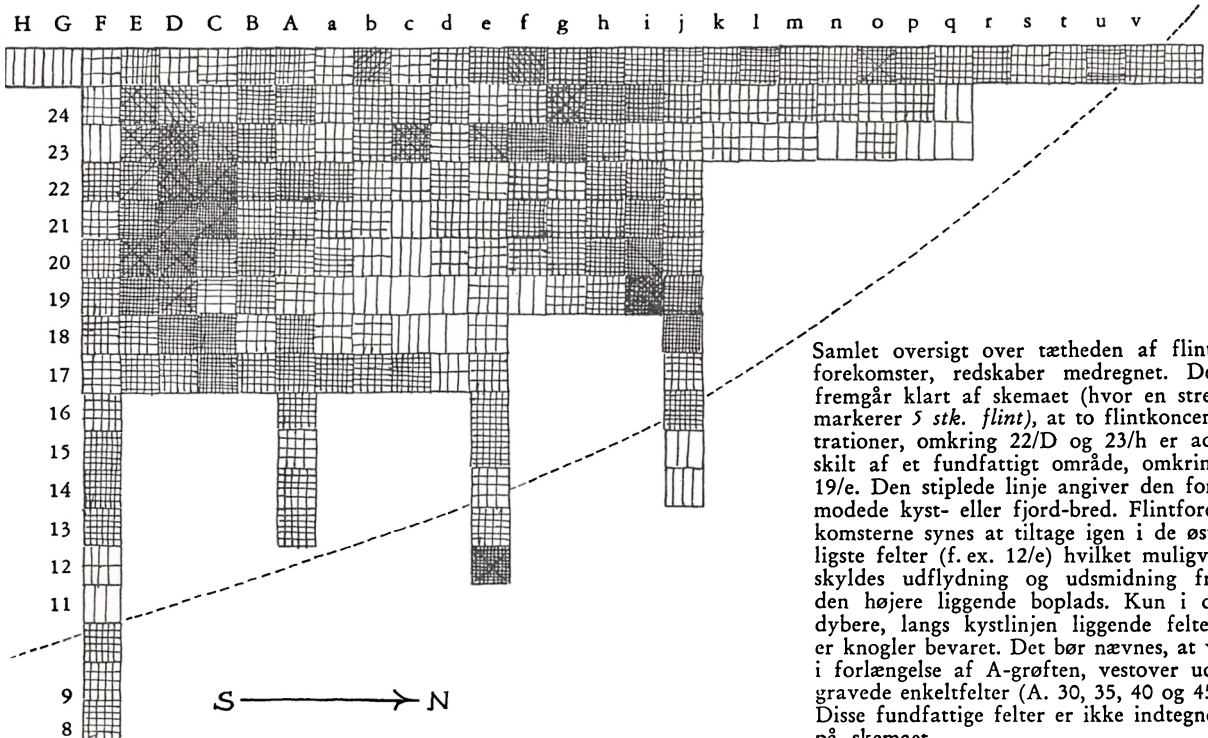

Samlet oversigt over tætheden af flintforekomster, redskaber medregnet. Det fremgår klart af skemaet (hvor en streg markerer *5 stk. flint)*, at to flintkoncentrationer, omkring 22/D og 23/h er adskilt af et fundfattigt område, omkring 19/e. Den stiplede linje angiver den formodede kyst- eller fjord-bred. Flintforekomsterne synes at tiltage igen i de østligste felter (f. ex. 12/e) hvilket muligvis skyldes udflydning og udsmidning fra den højere liggende boplads. Kun i de dybere, langs kystlinjen liggende felter, er knogler bevaret. Det bør nævnes, at vi i forlængelse af A-grøften, vestover udgravede enkeltfelter (A. 30, 35, 40 og 45) Disse fundfattige felter er ikke indtegnet på skemaet.

Østvæggen af 18-grøften, ved cementrøret skimtes e-grøften. Ved kanten af sivene bagved løber Pandehave å. Sivskoven fortsætter østover i et moseagtigt område på den anden side af åen. Vi regner med lejlighedsvis at kunne foretage boringer i dette område for muligvis her at kunne få kendskab til de geologiske forhold *under* sand- og gruslaget, hvorpå kulturlaget hviler.

i Klosterlund og Bøllund, og kernøkser fra Draved kan have et skiveøkselignende tilsnit. Mon ikke disse »enlige svaler« kan skylde tilfældigheden deres skiveøkselignende udseende og ikke kan betragtes som en bevidst udformet type? Mikroliter forekommer heller ikke i Villingebækinventaret. Et enkelt stykke har ganske vist stor lighed med en mikrolit, men den kan ligesågodt være at opfatte som en flintpren eller nål, som mikrolit vil den også dårligt kunne indpasses i de traditionelle mikrolittyper.

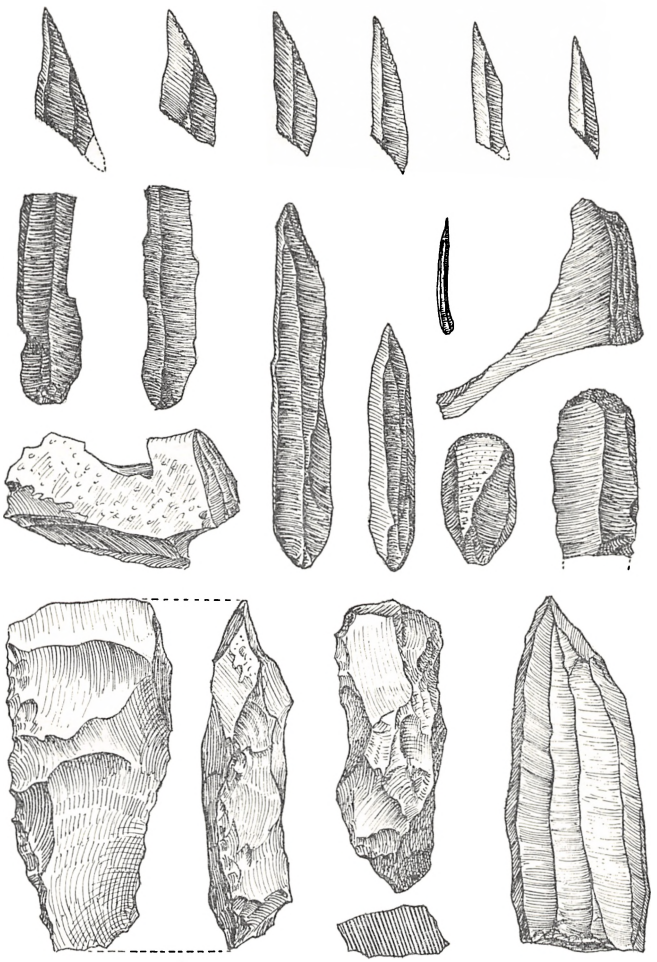

Oldsagstyper fra bopladsen, ca. st. 1/2.

Mens dyreknogler i den kalkfattige, øverste del af bopladsen, hvor flintkoncentrationen er tættest, ikke synes at have mulighed for at bevares, har vi fra de østlige, dybere og mere kalkholdige felter en del velbevarede knogler, hvorimellem en enkelt er tildannet som pren af mellemfodsbenet af et rådyr,

desuden en kronhjorttak tildannet som slagstok. Ganske tilsvarende stykker foreligger fra Kongemosen. Af de øvrige knogler, der for en stor del er marvspaltede, kan vi danne os et billede af datidens dyreliv, der opviser en harmonisk blanding af silvan og marin fauna. Ulrik Möhl fra Zoologisk museum har bestemt knoglerne således: Kronhjort, rådyr, vildsvin, hund, sort stork, grå-and, svane, sølvmåge, gejrfugl, marsvin og pighaj. De indsamlede knogler hidrører alle fra ganske få af de dybeste, østlige felter, og det er derfor ganske naturligt, at man både fra zoologisk, mosegeologisk og arkæologisk side er interesseret i en fortsat gravning. En sådan vil efter al sandsynlighed supplere det hidtil indsamlede materiale og på værdifuld måde uddybe vort kendskab til denne hidtil ikke synderlig klart belyste kultur indenfor den ældre stenalder.

Fra flere felter er udtaget rigeligt trækul til en kulstof-14 datering, og en del af de indsendte prøver er antaget til bestemmelse, men resultatet foreligger endnu ikke.

Der foreligger heller ikke endnu resultater af den pollenanalytiske undersøgelse. Når jeg trods dette alligevel har besluttet at skrive denne foreløbige beretning om udgravningen ved Villingebæk, så er det fordi en samlet og detailleret behandling af materialet sandsynligvis vil kræve mange års arbejde for at kunne udkrystaliseres i en publikation. Som ældre herre og ikke fagligt uddannet arkæolog, bliver det næppe mig, der kommer til at lægge navn til en sådan publikation, men jeg har ment det rigtigt at henlede opmærksomheden på, at et værdifuldt materiale til belysning af skævpilefolkets kultur er ved at blive indsamlet, og det er mit håb, at dette fund, som tilfældigheder gav os i hænde, fremover vil vise sig at være af nogen betydning til belysning af en periode indenfor den ældre stenalder i Danmark.*

* Under trykningen modtog jeg meddelelse fra Nationalmuseets C-14-dateringslaboratorium om, at en fra kulturlaget indsendt prøve er dateret til 5270 f. Kr. ± 120.

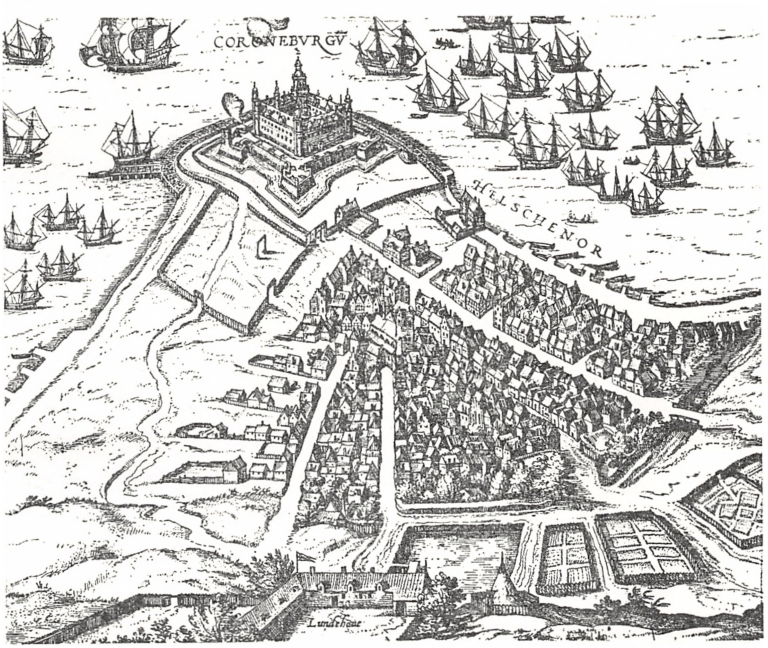

HELSINGØRS FINANSFORVALTNING I MIDTEN AF DET 16. ÅRHUNDREDE

Af Ole Jellingsø

Helsingørs bystyre ved alle hvad er, man ved, der er en borgmester, rådmænd og byrådsmedlemmer, man ved, der er et byråd med nogle udvalg f. eks. skolekommissionen. Det vides også, at der skal betales skat til dette bystyre, men hvordan disse penge fordeles, hvornår og af hvem ved sikkert kun et mindretal. Dette har flere årsager, men skyldes vel først og fremmest at omfanget og antallet af de sager bystyret tager

del i er blevet så stort, at det er nødvendigt med indviklede regler og stor specialisering, samtidig med at byens indbyggertal er vokset så meget, at det bliver et forsvindende lille antal, der direkte eller indirekte kommer indenfor i systemet.

Når dette enkelte gange kommer til debat, f. eks. i forbindelse med fejl eller misbrug i systemet, høres ofte bemærkninger som: det ville ikke være sket i gamle dage, eller dengang var der næsten ingen lokaladministration, beboerne var friere, skatten, hvis der overhovedet var noget, var minimal.

Er der nogen mulighed for at undersøge sådanne påstande? Ved vi noget om fortidens bystyre? Der er skrevet et væld af danske byhistorier af meget svingende værdi, den bedste er vel Kinchs »Ribe Bys Historie og Beskrivelse« fra 1884, Helsingør har også sin byhistorie, skrevet af Laurits Pedersen 1926–31 »Helsingør i Sundtoldstiden 1426–1857,« bd. I–II. Udover disse lokale værker er der en del mere generelle, Mackeprangs »Dansk Købstadsstyrelse fra Valdemar Sejr til Kristian IV«, Hugo Matthiessens »Natten«, »Middelalderlige Byer« og »Bøddel og Galgenfugl«. Fælles for alle disse er, at de lægger hovedvægten på tiden efter 1600 p. gr. af det meget ringe kildemateriale, der er brugbart før den tid.

Der findes dog en del ældre kildemateriale til bystyrernes historie, først og fremmest findes der en del kæmnerregnskaber og rådstueprotokoller. Helsingørs kæmnerregnskaber er bevaret fra 1555, rådstueprotokollerne fra 1549; disse var tillige tingbøger. Andre bevarede regnskaber er: Ribes fra 1547, Skelskørs fra 1562, Odenses fra 1566, Randers' fra 1567, Ålborgs fra 1583 og Køges fra 1599. Alle de øvrige er senere. Af disse regnskaber er ene Ribe og Helsingørs uden væsentlige huller.

Udfra disse regnskaber, der opbevares i Sjællands landsarkiv, vil jeg forsøge at redegøre for Helsingørs bystyre, som det har været i midten af det 16. årh. Jeg har valgt regnskaberne fra 1555–58, dels fordi det er de ældste, dels fordi der var nogenlunde rolige forhold i landet på det tidspunkt.

Lokaladministrationen

I midten af det 16. årh. var Helsingørs bystyre næppe større end, at det ene kunne varetages af byens 2 borgmestre og 8 rådmænd, samt de ganske enkelte andre der nævnes under lønudgifterne bl. a. bysvend, skriver og klokker.

De vigtigste medlemmer af det selvsupplerende råd var de to borgmestre; de kom som regel fra rådet, men ikke nødvendigvis. De var kongelig udnævnt og var valgt på livstid.

Efter disse kom lederen af byens finanser, kæmneren. Ordet stammer fra det middelnedertyske kemener, der er en oversættelse af det latinske camerarius. Stillingen gik på omgang blandt de menige medlemmer af rådet, var etårig og gik fra Sct. Thomasdag 21–12 til Sct. Thomasdag. Om valg og udnævnelse siger kilderne intet, det må have været et internt spørgsmål. Genvalg har været mulig, men den meget krævende stilling gjorde dette meget sjældent. I slutningen af det 16. årh. og begyndelsen af det 17., hvor der i lokaladministrationen var en tendens til demokratisering, blev kæmnerstillingen ofte et borgerligt ombud. Borgerne fik herved større indsigt med, hvad pengene blev brugt til. Dette havde allerede længe været tilfældet en del steder, hvor »menigheden« havde været med, »når skatten skrevedes«, og når regnskabet gjordes op ved kæmnerskiftet[1]). Denne tendens lovfæstedes med Chr. IV's købstadslov 1619, samtidig forøgedes stillingen til to mand. Kæmnerens arbejde var at føre byens regnskab, at foretage alle ind- og udbetalinger, at føre kontrol med byens ejendom og arbejdet på denne, foruden at deltage i det almindelige rådsarbejde.

Byfogeden i Helsingør var fra 1514[2]) også valgt af rådet blandt rådet i kraft af et særligt privilegium. Han var ligeledes valgt på livstid. Poul Johannes Jørgensen[3]) reducerer ham til en halvvejs kommunal embedsmand. Dette er naturligvis kun tilfældet, hvis han var valgt udenfor rådet og ikke medlem af dette.

Hvordan den daglige forretningsgang og arbejdsfordeling har været, antydes kun i regnskaberne. At man har delt arbejdet imellem sig synes klart, på udgiftsiderne forekommer de fleste rådsmedlemmer imellem hinanden, enten som mellemmænd mellem kæmneren og de, der skulle have penge, eller de nævnes, når de fik dækket deres omkostninger efter at have været ude i »byens ærinde«. Borgmestrene (Sander Leyell og Henrik Mogensen) synes ikke at have deltaget i disse almindelige sager. De deltog i større forhandlinger med kongen eller de andre købstæder. Det synes at være dem, der har haft den daglige ledelse, i bøgerne bruges ofte vendingen »efter borgmesterens befaling«.

Det er sandsynligt, at der ved siden af disse har været andre stillinger; man kender fra senere regnskaber fjerdingsmænd og rodemestre. Fjerdingsmænd omtales allerede i Kong Hans' stadsret, de findes første gang i Helsingørs regnskaber 1581, men de har sandsynligvis været brugt længere tilbage; Mackeprang mener, at de var menighedens ældste repræsentanter i bystyret. Titlen kommer af en geografisk firdeling af byen, hvor de havde hver sin del under sig. Ofte var hver fjerding atter delt i to roder med to rodemestre, men andre inddelinger kendes også[4]). Der omtales blot brugen af »nogle borgere« eller blot »nogle« i de her brugte regnskaber, samt en enkelt udgift til sko til en sognesvend, »foer hand løff omkring epther schatt«.

Et andet og bredere borgerligt ombud var »de 24 mænd«, som det kaldes på grund af antallet af medlemmer. Dette var sandsynligvis en udvikling fra retsvæsenet, tinget, idet det var tingsvidnerne, der nu også blev brugt i bystyret. De medvirkede ved kongehyldninger, bevidnede, at kongebreve var blevet læst på tinge eller ved rådstuemøder, de var med ved større beslutninger i rådet, især økonomiske, såsom køb af et orlogsskib og ved regnskabsaflæggelse. I Helsingør optræder de som nævn af varierende størrelse fra 8 til 24, med 16 som det alminde-

ligste, disse valgtes undertiden af rådet, undertiden af »menigheden«. En del byer brugte dem tillige ved skatteligningen. Dette var ikke tilfældet i Helsingør, men man søgte fra rådets side at få det indført 1551[5]), men borgerne var godt tilfredse og lod det »som tilforn udi borgmesters og råds hænder«.

GENNEMGANG AF REGNSKABERNE FRA 1555–1556 og 1557.

Regnskaberne er opskrevne i simple papirbøger, meget lig stilebøger til skolebrug, en enkelt har påskriften »Byes schatt for thette tillkomne aar, presthependinge, havependinge oc andhen opbørsel paa byes wegne«. De er skrevet med blæk, skriften er forskellig fra år til år. Det må have været kæmneren selv, der førte bøgerne, da byskriveren ikke skiftede hvert år. Ligeledes viser årets kæmnerkvittering samme skrift, som det følgende års regnskaber.

Hvordan disse bøger nu er forbundne med den daglige administration, er det vanskeligt at afgøre. Skriften i regnskaberne bærer tydeligt præg af at være skrevet i nogenlunde sammenhæng, nogenlunde samtidig, dvs. bilagene må være samlet sammen og skrevet ind senere, eller skrevet ind i en foreløbig bog, efterhånden som de er ind- eller udbetalt, og dernæst indskrevet senere.

INDTÆGTER.

Byens årlige indtægter står altid først i regnskabsbøgerne, de fylder ofte mere end dobbelt så meget som byens udgifter. Der synes at være en fast bogføringspraksis, først den alt dominerende skat, dernæst præstepenge og haveleje, der begge dominerer mere ved den plads de optager, end det beløb, der kommer i byens kasse. Byens øvrige og mindre væsentlige indtægter er husleje, leje af bundgarnsstader, sagefald (bøder) og »anden opbørsel paa byes vegne«.

Skatten[6]).

Skatteindtægten er opført som lister med de enkelte skatte-

borgeres navne og deres beløb. Disse skattelister er firdelt, ja egentlig femdelt, da rådet altid står for sig selv. Disse fire dele kaldes første, anden, tredie og fjerde fjerding, et ord, som er vanskeligt at få præciseret. Det er en firdeling af byen, som har rødder tilbage i middelalderen, og som sandsynligvis stammer enten fra hærvæsenet eller retsvæsenet. Inddelingen i Helsingør[7]) hænger sammen med gadenettet og tilskrives Erik af Pommern og hans byplanlægning.

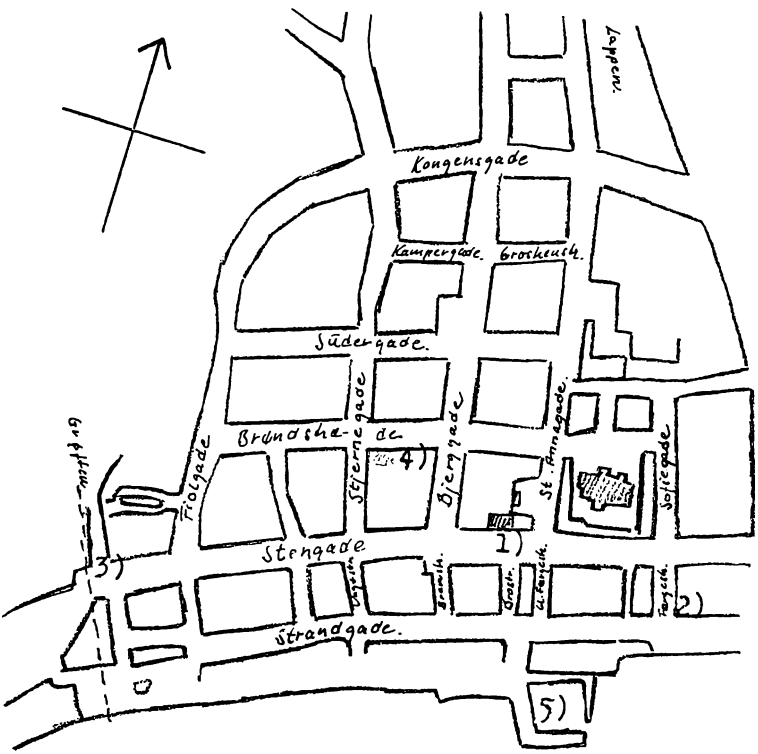

Kort over Helsingør. (Laurits Pedersen: I s. 338).
1) Rådhuset.
2) Færgekilden.
3) Broen ved Svingel.
4) Det gamle byting.
5) Krogens havn »Den lille indretning«.

De fire fjerdinges områder var således:

Første fjerding: Hele området øst for Sct. Annægade.

Anden fjerding: Området mellem Sct. Annægade og Bjergegade.

Tredie fjerding: Området mellem Bjergegade og Stjernegade.

Fjerde fjerding: Byområdet vest for Stjernegade.

Den gennemsnitlige fordeling af skatten i de fire fjerdinge:

	antal	beløb	gennemsnit
1 fj. 1555–56.	49	121 dl.	ca. 118 sk.
1 fj. 1556–57.	56	143 dl.	ca. 113 sk.
1 fj. 1557–58.	55	99 dl.	ca. 86 sk.
2 fj. 1555–56.	65	108 dl.	ca. 80 sk.
2 fj. 1556–57.	76	127 dl.	ca. 81 sk.
2 fj. 1557–58.	77	89 dl.	ca. 53 sk.
3 fj. 1555–56.	65	131 dl.	ca. 97 sk.
3 fj. 1556–57.	78	149 dl.	ca. 92 sk.
3 fj. 5157–58.	78	105 dl.	ca. 65 sk.
4 fj. 1555–56.	72	90 dl.	ca. 60 sk.
4 fj. 1556–57.	89	103 dl.	ca. 54 sk.
4 fj. 1557–58.	86	72 dl.	ca. 40 sk.

(Den store ulighed mellem tallene for 1555–56 og de to andre år skyldes sandsynligvis uregelmæssigheder i det første års bogføring).

Fjerdingsinddelingen gav ikke lige mulighed for udvidelse for vækst i alle bydelene, størst er muligheden naturligvis i den fjerde, de øvrige kan kun udvide sig mod nord. Det er vel den sandsynligste forklaring på de mange beboere i denne fjerding.

Samtidig viser de fundne tal, at første fjerding er et udpræget velhaverkvarter, kvarteret med de store købmandsgårde og forholdsvis få skatteydere, medens fjerde fjerding ikke alene er det største, men også det fattigste kvarter.

Hvem betalte nu skatten? Antallet synes at vise, at det ikke var alle byens indbyggere, der var skattepligtige; for de 3 år er

tallene 251, 299 og 296. Selvom der intet vides om byens størrelse på denne tid, må der have været flere indbyggere end de ca. 300 indbyggere, som med deres familie og de få skattefri (kgl. embedsmænd) vel næppe var kommet op på mere end 1000–1200[8]). P. Munch har nogle tal fra Helsingør 1672 og 1769[9]). Her var skatteydernes antal henholdsvis 576 og 508 og indbyggertallet henholdsvis 4033 og 3381, dvs. over det seksdobbelte[10]). P. V. Jacobsen, William Christensen og Mackeprang er enige om, at skatten hang sammen med grundbesiddelse og næringsvirksomhed. I byskatternes ældste tid var grundbesiddelse det vigtigste kriterium, men mod Chr. IV's tid bliver næringsvirksomhed det væsentligste. Den manglende del af indbyggertallet må være tyende og karle, som ikke ejede hus eller grund.

Mønterne, der brugtes, var almindeligvis daler, mark, skilling og albus (hvid), som har følgende indbyrdes forhold på dette tidspunkt 1 dl. – 3 mk., 1 mk. – 16 sk., 1 sk. – 3 alb. Desuden forekommer enkelte andre mønter, orten og pendingen, 1 ort. – 4 sk. og 1 sk. – 12 pendinge. De enkelte beløb varierer en del, største beløb er 12 dl., som kun forekommer i 3 tilfælde. Tyngdepunktet ligger omkring 1 dl., som betales af 142 af de 846 personer, halvdelen af beløbene falder mellem 2 dl. og $^1/_2$ dl., nemlig 466 beløb. Mindste beløb er 4 sk., som kun forekommer i 10 tilfælde.

Skatteindtægten varierede fra år til år, var det tilfældigt? Eller er det muligt her igennem at slutte noget om budgetplanlægning og ligning? Alle tre regnskaber har nogenlunde ligevægt mellem indtægter og udgifter; dette kan skyldes flere ting. For det første siger disse tal jo intet om den opkrævede skat, man kan, som der kendes adskillige eksempler på, have lånt til større pludselige udgifter, disse lån må dog så med i fremtidig budgetlægning. Man kunne også, som det var praksis, udskive ekstraskatter med et særskilt regnskab[11]) ved pludselige ekstraordinære udgifter. Endelig kunne den tilsyneladende balance være et

bevidst forsøg på planlægning og budgettering, en del af de faste udgifter og indtægter var konstante år efter år, eller burde være det. Kommunalarbejde kunne rådet selv bestemme omfanget af, byskatten til kongen var konstant, tilbage var kun udgifterne til militærvæsenet, som var særdeles variable.

Ser man på skattens gennemsnitlige fordeling de 3 år:
1555–56: 251 beløb, ialt 451 dl., gennemsnit ca. 86 sk.
1556–57: 299 beløb, ialt 524 dl., gennemsnit ca. 84 sk.
1557–58: 296 beløb, ialt 366½ dl., gennemsnit ca. 59 sk.
viser gennemsnittet for de første to år næsten samme beløb, medens gennemsnittet er gået klart ned i 1557–58. Da antallet af skatteydere de to sidste år er nogenlunde konstante, må der være tale om en klart lavere udskrivning eller ligning, hvad så årsagen end kan være.

Den tydelige ændring i de enkelte beløb i disse to år må kunne vise noget om ligningen. Var ændringen i de enkelte skattebeløb et konstant forhold hele rækken igennem eller var ændringerne individuelle. En gennemgang af 1556–57 og 57–58 beløbene i første fjerding viser, hvor samme person står i begge regnskaber, følgende:

1556–57	1557–58	nedgang	1556–57	1557–58	nedgang
8 sk.	4 sk.	50 %	2 dl.	1½ dl.	25 %
8 sk.	8 sk.	–	2 dl.	4 mk.	33⅓ %
1 mk.	1 mk.	–	2 dl.	4 mk.	33⅓ %
1 mk.	1 mk.	–	2 dl.	4 mk.	33⅓ %
½ dl.	½ dl.	–	2 dl.	3 mk.	50 %
½ dl.	1 mk.	33⅓ %	2½ dl.	2 dl.	20 %
½ dl.	1 mk.	33⅓ %	2½ dl.	1½ dl.	40 %
½ dl.	½ dl.	–	2½ dl.	1½ dl.	40 %
2 mk.	½ dl.	25 %	3 dl.	2 dl.	33⅓ %
2 mk.	½ dl.	25 %	3 dl.	2 dl.	33⅓ %
1 dl.	1 dl.	–	3 dl.	2 dl.	33⅓ %
1 dl.	1 dl.	–	3 dl.	1 dl.	66⅔ %
1 dl.	2 mk.	33⅓ %	4 dl.	3 dl.	25 %
1 dl.	2 mk.	33⅓ %	4 dl.	8 mk.	33⅓ %
1 dl.	2 mk.	33⅓ %	4½ dl.	3½ dl.	22,22 %
1½ dl.	1 dl.	33⅓ %	4½ dl.	3 dl.	33⅓ %
1½ dl.	1 dl.	33⅓ %	5 dl.	4 dl.	20 %
1½ dl.	1 dl.	33⅓ %	9 dl.	6 dl.	33⅓ %

1½ dl.	1 dl.	33⅓ %	10 dl.	7 dl.	30 %
1½ dl.	1 dl.	33⅓ %	10 dl.	7 dl.	30 %
1½ dl.	3½ mk.	22²/₉ %	12 dl.	8 dl.	33⅓ %
5 mk.	1 dl.	40 %	12 dl.	8 dl.	33⅓ %
2 dl.	2 dl.	–			

Fælles for disse tal er, at der ingen opgange er, alle er gået ned eller blevet stående på sidste års skat, den almindeligste nedgang er de 33⅓ %, som forekommer i 21 af de 45 tilfælde. Dette forholdsvis begrænsede taleksempel synes at vise, at der må have fundet en slags ligning sted, ellers ville alle vel være gået ned med samme procent.

Et eksempel fra Odense viser[12]), at der dér har været en ligning, hvor man tog hensyn til både rørlig og urørlig formue »eftersom man har gods og håndtering til«. Denne ligning synes også at have haft en selvangivelse som grundlag, den har sandsynligvis været mundtlig og under ed. Ligningsmanden behøvede ikke at rette sig efter denne og havde ret til en husundersøgelse. Eksemplerne her er dog kun få og fra omkring 1500, men de godtgør, at de forskellige tal, der fremkommer på to hinanden følgende år, må skyldes, at den enkelte borgers forhold er vurderet under ansættelsen. Som tidligere anført må denne ligning i Helsingør være foretaget af rådet.

Efter disse skattelister findes i alle tre regnskaber rådets skatter; de er opført og opgjort for sig selv. Ifølge Mackeprang var det en sjældenhed, at borgmestre og råd betalte skat. Det samme siges i en lang række byhistorier, men disse har aldrig årstal. Borgmestre og råd i Helsingør havde tidligere haft privilegium på skattefrihed[13]). Dette privilegium får byen igen 1559, herefter skulle de kun betale de ekstraordinære skatter. Det eneste bevarede register over ekstraskat fra Helsingør fra 1564 har dog ikke rådet med som skatteydere.

Mere bemærkelsesværdigt er det dog, at byfogeden Per Willumsen betalte skat. I et brev til Ivar Krabbe 1551[14]) om byfogeden i Kolding hedder det »da byfogeden ellers er fri, bør han også være det her«. Ligeledes til borgmester og råd i Fåborg

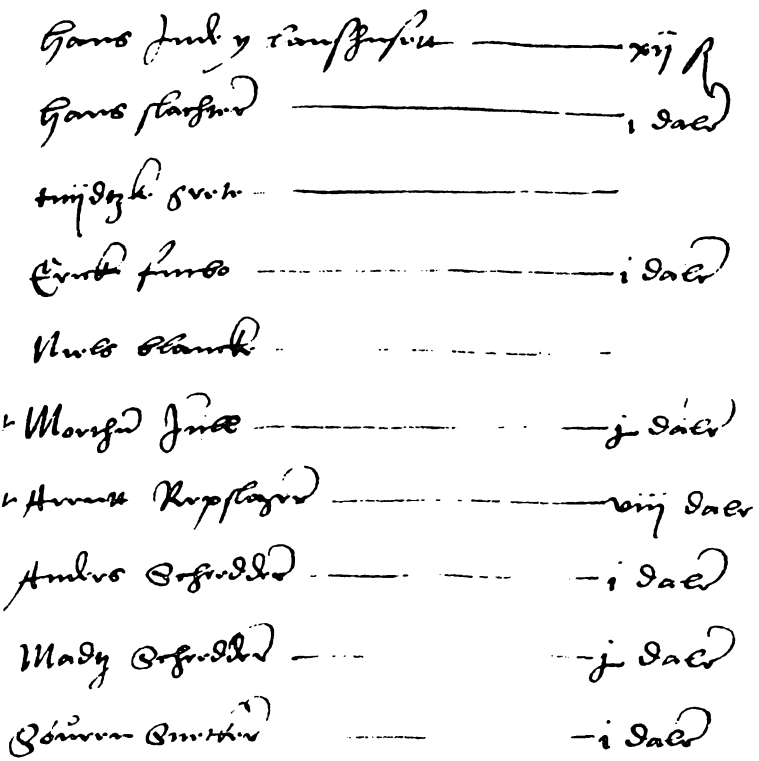

En regnskabsside fra regnskabet 1555–56, en side i skattelisten.
Hans Jude y lanshusett 12 sk.
Hans Slachter 1 dl.
tydzke prete – ,
Erick finbo 1 dl.
Niels blancke – ,
Morthen Jull ½ dl.
Arentt Repslager 8 dl.
Anders Schredder 1 dl.
Madz Schredder ½ dl.
Søuren Snetker 1 dl.

1553[15]) at byfogeden skal være fri for al årlig byskat, båd-mandshold og anden besværing, som andre byfogeder i landet«. Når han på trods af dette betalte i Helsingør, hænger det måske sammen med hans medlemsskab af rådet. Han har sandsynligvis

været købmand som de øvrige, hans relative store skat skyldes næppe indtægter som byfoged.

At rådet tilhørte byens overklasse ikke blot i kraft af sin administrative stilling, fremgår af de beløb, de betalte i skat:

	1555–56	1556–57	1557–58
Sander Leyell	21 dl.	52 dl.	50 mk.
Henrik Mogenesn	11 dl.	14 dl.	28 mk.
Hans Davidtsen	2 dl.		
Søren Munck	5 dl.	7 dl.	14 mk.
Per Willumsen	4 dl.	6 dl.	12 mk.
Jens Mogensen	6 dl.	8 dl.	16 mk.
Andris Saxsen	5 dl.	7 dl.	14 mk.
Hans Poulsen	3 dl.	6 dl.	12 mk.
Jacob Hansen	3 dl.	7 dl.	14 mk.
Jens Klausen	4 dl.	7 dl.	14 mk.

Disse er alle klart i den øverste ende af, hvad byen kunne yde. Tilsammen betalte de ti medlemmer, som udgjorde 1/30 af byens skatteydere, omkring 1/6 af den årlige byskat. Sander Leyell betalte alene dobbelt så meget som den højestbetalende i de almindelige lister, hans testamente viser også, at han var meget velhavende.

En konklusion på skattebetalingen, som den finder sted i disse tre år, må bygges på, hvad der er teknisk rimeligt, da der jo ikke siges meget i kilderne. På de væsentlige punkter har skatteansættelsen og betalingen ikke adskilt sig fra nutiden. Skatten lignedes efter en form for selvangivelse, dens størrelse var både afhængig af skatteydernes formue og indtægt samt af byens udgifter det samme og forrige år. Forskelle i forhold til i dag er: at skatteydernes del af indbyggerne var væsentlig mindre dengang, og dertil det rent administrative; der var intet kommunekontor, man blev krævet på sin bopæl. Hvornår skatten skulle betales, er det umuligt at sige noget om, den betaltes almindeligvis for et år ad gangen.

Præstepenge.

Efter skatten følger en lang liste med overskriften »præstepenge«, »kirketjenerløn« eller »sogneherrens løn«. Disse ind-

tægter er som skatterne på lister med de betalende borgeres navne og beløb. Denne post virker mere ved den plads, den optager, end ved det beløb, der kommer ind, kun ganske få var på en enkelt mark, langt de fleste mindre, helt ned til 3 skilling.
1555–56:

Ialt 258 personer 178 mk. 7 sk. 2 alb. (251 skatteydere).
1556–57:

Ialt 296 personer 128 mk. 2 sk. (299 skatteydere).
1557–58:

Ialt 308 personer 133 mk. 9 sk. (296 skatteydere).

Når der er flere personer i disse lister end i skattelisterne, kan det skyldes, at andre end borgerne (grundejere og næringsdrivende) betalte, men så skulle man vel vente en større difference. Det kan også skyldes, at nogle borgere kunne have så lille en indtægt, at de ikke skulle betale skat, men nok præstepenge.

Navnene i skattelisterne og navnene i præstelisterne følger ikke systematisk hinanden, undertiden er der spring imellem dem, undertiden er der fin overensstemmelse, det virker ikke som om de har haft fælles oplæg, men det må de næste have haft.

Når byens løn til sin sognepræst er opført som en særskilt postering, er det sandsynligvis et levn fra tiendeordningen før reformationen, som Christian III's reces 1536 og igen recessen 1547 udtrykkeligt siger skal blive i kraft. Om beløbene har noget direkte forhold til tienden, er det umuligt at sige noget om, da man ikke kender borgernes indtægter. Her gør de samme vanskeligheder sig gældende som ved skatterne, det er umuligt på grund af manglende kilder at sige noget om, hvordan og hvornår disse størrelser er blevet til. Der er et par bemærkelsesværdige forskelle i forhold til skatten. For det første er præstepengene 1555–56 større end de to følgende år, og beløbet fra 1556–57 er det mindste; dette stemmer slet ikke med de tilsvarende beløb ved skatterne.

Der synes ikke at være nogen forbindelse mellem, hvad der blev betalt i skat, og hvad der blev betalt i præstepenge. En sammenligning af beløbene 1555–56 giver følgende resultat:

	Præstepenge:						
Skat:	18 sk. 2 alb.	16 sk.	14 sk. 2 alb.	10 sk. 2 alb.	8 sk.	5 sk. 1 alb.	ialt
1 dl.		1	6	38		3	48
½ dl.			1	26		5	13
1 mk.		1		13	1	5	20
3 dl.	1		9	2		1	32

Der er overhovedet ingen overensstemmelse, en betaler både største beløb i skat (3 dl.) og i præstepenge (18 sk. 2 alb.), en anden betaler største beløb i skat (3 dl.) og mindste beløb i præstepenge (5 sk. 1 alb.), medens alle de her brugte skattebeløb findes blandt dem, som betalte 10 sk. 2 alb. i præstepenge. Der er dog en tendens til, at de, der betalte størst skat, også betalte fleste præstepenge. Ser man på tallene fra 1556–57 og 1557–58 er her langt større spredning og mange flere forskellige beløb. Beløbet, som betaltes de to år, er næsten det samme hos alle. Hos de 213, som kan findes i begge regnskaber, har 179 betalt samme beløb begge år, kun i 34 tilfælde er der variationer. I de 179 tilfælde, hvor præstepengene var ens de 2 år, var skatten kun den samme i 19 tilfælde. De 34 viste følgende, hvor de havde samme skat de to år, forhøjedes 3 beløb i 1557–58, og 2 nedsattes. Hvor skatten var mindst, gik 16 beløb ned ligesom skatten, medens 13 gik i modsat retning, dvs. heller ikke her er der noget, der tyder på forbindelse mellem beløbet, der betaltes i skat, og beløbet, som betaltes i præstepenge.

Beløbene, der kom ind, var de tre år 178 mk. (59 dl. 1 mk.), 128 mk. (42 dl. 2 mk.) og 133 mk. (44 dl. 1 mk.), hvad de er blevet brugt til, er det umuligt at fastslå med sikkerhed, der står intet i regnskaberne. Senere i disse forekommer under udgifter til lønninger, præstens årlige løn på 40 dl. plus en fjerding oksekød og undertiden øl til højtiderne. Disse beløb blev de tre år

63½ dl. 1 sk., 46½ dl. 4 sk. og 48 dl. 7 sk. De to sidste beløb ligger nær ved de indkomne præstepenge, om det er med overlæg eller ganske tilfældigt, er det desværre ikke muligt at sige noget om.

Konklusionen på de her fundne resultater må være den, at præstepenge er et beløb, som opkrævedes eller udskrevedes helt uafhængigt af byskatten, både hvad angår tid og beløb. De enkelte størrelser kan godt være beregnet på samme grundlag som skatten, altså skatteborgernes indtægt og formueforhold. Derfor den delvise overensstemmelse mellem de, der betalte de store skatter, og de, der betalte de store præstepenge. Når der ikke her findes den generelle nedgang 1557–58, kan det skyldes, at det samlede beløb, man skulle have ind i præstepenge, var mindre variabelt end de nødvendige skatter.

Skatter og præstepenge var byens væsentligste indtægtskilder, dvs. den vigtigste måde at dække byens udgifter på, var at påligne byens borgere disse udgifter. Indtægterne af leje og bøder var meget små.

Den samlede indtægt af skatter og præstepenge var:

1673 mk. 10 sk. 2 alb. (1759 mk. 13 sk. 2 alb.)
1974 mk. 4 sk. (3000 mk. 3½ sk. 1 alb.)
1417 mk. 5 sk. (2584 mk. 4 sk. 2 alb.)

Tallene i parenteserne viser de tre års totale indtægter, dog fremgår det ikke af de to sidste tal, hvor stor en del af indtægterne, der kom ind ved påligningen, da der her er omkring 1000 mk. for meget, men det er penge, der er lånt andet steds, samt penge, der er overført fra tidligere års regnskaber, dvs. at disse 1000 mk. også vil – eller er blevet – pålignet borgerne.

Udover alle disse noget tørre oplysninger om penge, kan man i skattelister læse en del om erhverv, hjemstavn og forholdet mellem selverhvervende mænd og kvinder. Næsten alle navne består af fornavn og efternavn, det sidste næsten altid navnet på et erhverv eller landskab udenfor Helsingør, f. eks. Niels

Kalckslager – Oluff Bager – Anders Kleinsmedtt og Jørgen Jørgen Sampsingh – Niels Fuenboe. Bemærkelsesværdigt er det vel, at fiskererhvervet kun findes nævnt to gange. Kvinderne er omtalt som Anne Oluffs – Barrabra Niels Schredders eller Kirsten P. Thuesen hans moder.

Haveleje.

Haveleje minder, som den står opført i regnskaberne, meget om de to foregående poster. Det er navnelister, inddelt i fjerdinge, som disse, men de er her langt mindre omfattende, gælder kun en lille gruppe borgere, som til gengæld for deres beløb havde lejet noget af byen.

Hvad der så egentlig gemmer sig bag ordet have, er det ikke let at udrede. Helsingør må vel, som andre byer, have haft toft og vange, selv om de ikke nævnes ved disse navne i regnskaberne. Laurits Pedersen deler byens indtægter af jorden op i tre grupper[16]): a) jordskyld af byggegrunde inden for bygrænsen, på hvilke lejerne havde forpligtelse til at have en god købstadsbygning, b) haveleje af haver inden for bygrænsen eller i nærmeste omegn, og c) vangeleje og sædejord eller græshaver, som i modsætning til overdrevet eller fælleden var indhegnet; under den sidste gruppe hører også møllestader. Laurits Pedersen har som vanligt hverken kildeangivelse eller årstal, men disse oplysninger er anført mellem Helsingørs jordes ødelæggelse under Grevefejden og en udvidelse af markjorden 1585, og de må vel tilhøre den mellemliggende periode, 1576–79 nævner han 84 til 93 grunde, vange og haver. 1555–59 er der 122, 104 og 101 havelejer; er det de samme som Laurits Pedersen omtaler, er der altså sket en formindskelse, eller nogle er slået sammen. Indtægten 1576–79 var 33 mk. , i 1555–59 var den 33 mk., 29 mk. og 28½ mk., dette kunne tyde på en vis overensstemmelse. Da disse jordestykker absolut altid kaldes haver, tror jeg, de må henregnes under b) og c).

En lille morsomhed ved disse haver synes ejerforholdet at være. Man skulle mene, at lejen af jorden var nogenlunde konstant, samt at det var den samme person, der stod som lejer i en længere årrække. Ingen af disse dele er tilfældet, halvdelen af beløbene skifter i løbet af de tre år, og kun omkring en trediedel af navnene går igen i alle tre regnskaber.

Endelig er der en del af de betalende, der ikke findes i skatelisterne, dvs. tjenestefolk, karle eller lignende, jordestykkerne synes at være forholdsvis små, lejen ganske lille.

Disse jorde synes at have været en slags kolonihaver, der er ingen omtale af landbrug eller kvæghold i forbindelse med byjorden, under byens udgifter omtales køb af en tyr, udgiften til ham, der holdt byens tyr, men intet andet.

Under haveleje står også afgiften af møllestaderne. Byen fik leje af 2 møller, den ene lejet 1556–57 til Hans Bager og 1557–58 til hans sønner, den anden lejet til Rasmus Olsen Bager begge år. Regnskabet 1555–56 har ingen indtægt af møller. Den årlige leje var 8 sk. pr. stade.

To møller til så stor en by synes ikke at være meget, alle billeder og kort over Helsingør har da også et utal af møller, ligesom Laurits Pedersen nævner flere. Når de ikke findes i disse regnskaber, kan det skyldes, at de ikke har ligget på byens jorde, men på kongens og derfor betalt afgift til lensmanden på Krogen.

Husleje.

Foruden jord ejede byen en eller flere ejendomme. Af disse fik byen visse indtægter, alle tre regnskaber har en særlig post kaldet »Husleje og Kellerleje«. Kæmneren lader os ofte i stikken her. Oplysningerne er mangelfulde, de er kun for samtiden, som kendte stederne på de få oplysninger, som regnskaberne giver. Kun een ejendom kan tydeligt kendes, rådhuset, der nævnes i alle regnskaberne.

Indtægten af disse lejemål var beskeden, 1555–56 har 3 poster på ialt 29 mk., 1556–57 har 5 på 36 mk., men en af disse er for jordeskyld og har næppe hjemme her, 1557–58 har 6 poster på 38 mk. To, muligvis tre, af posterne er fælles for de tre år, den ene er ulæselig, men de ulæselige ord synes at være de samme alle tre år. De læselige var husleje fra Henrik Bardskærer, der er ingen adresse, samt fra Mette Christoffers af den »bolig hun selv boede i under rådhuset«. Derudover findes to års »kellerleje« for en kælder under Oluf Skrivers hus, i en fløj af rådhuset, samt to gange et halvt års leje fra Severin Schriber, uden anden angivelse. Endelig en indtægt fra 5 dages »kellerleje«, sandsynligvis fra lejen af et kælderrum under rådhuset.

Byens udlejning var ringe på dette tidspunkt, den voksede meget i de følgende år. Byen fik 1562 et nyt rådhus med flere lokaler, og der byggedes en del boder, bl. a. slagterboder. Det samlede beløb i husleje var en uvæsentlig post på årets regnskab, og tallene, som findes de tre år, er ikke til megen nytte for en historisk undersøgelse, da vi ikke ved noget af betydning om sted og størrelse.

Bundgarnsstade.

Også her er der tale om ganske få poster, men nu med relative store beløb, ialt 14 beløb, varierende fra 2 mk. til 10½ mk. på ialt 58½ mk. 4 sk.; desværre er der meget ringe overenstemmelse mellem de forskellige år, første og tredie år har kun tre beløb, medens andet år har hele otte beløb. Ligeledes med de betalende, her er kun ganske få navne, der går igen i alle tre regnskaber.

Det er vel bemærkelsesværdigt at finde denne indtægt i byens regnskaber, de burde retteligen findes i rentemesterregnskaberne, da kongene regnede strømmene med til sit regale. Kongen skænkede ofte denne højhedsret væk, således har han givet byen privilegium på indtægten af disse bundgarnsstader, i København skænkede kongen »fiskevand« i byens omegn til magistra-

ten som et særligt privilegium[17]). Desværre har vi ingen oplysninger, om Helsingør har fået et lignende privilegium. Af regnskaberne fremgår det, at hele rådet, undtagen de to borgmestre, var blandt de, der betalte afgifterne, dertil kom en del personer, som spillede en rolle i byens liv; de er ofte nævnt i regnskaberne for en eller anden tjeneste, udsending, forhandler eller lignende. I 1586 er bundgarnsstaderne ene blevet borgmestrenes og rådets.

Når disse beløb findes i byens regnskaber, må et privilegium være givet til byen og ikke til rådet. Når det er byens ledende, der brugte dette privilegium, kunne det tyde på, at det var en god forretning, hvad de ret høje lejer vel også godtgør. P. V. Jacobsen mente derimod, at bundgarnsfiskeriet blev et erhverv for byens største forretningsmænd på grund af store udgiften til materialer[18]).

En sammenfatning af alle lejeindtægter viser, at det var små beløb, byen fik ind, det er skatten, der er den dominerende indtægt. De mange unøjagtigheder i denne del af regnskaberne, kan måske skyldes, at de indtægter, der skulle komme ind, ofte er gået lige op med nogle udgifter til de samme personer, og derfor er de ikke kommet med i regnskaberne. Det kan næppe være beløbsstørrelsen, der har givet en vis ligegyldighed med beløbene, da der forekommer utallige beløb, der er mindre.

Sagefald.

Også sagefald var normalt et kongeligt regale, som opkrævedes af kongens embedsmand på stedet, byfogeden. Når der alligevel kan være en post, som hedder sagefald, er det en rest af den tidligere praksis, at kongen brugte sin indtægt fra byerne, som foruden sagefald var told, cise og byskatten, som kontante værdier, der kunne bortforlenes eller bortforpagtes. Dette er ophørt i denne periode, tilbage var blot, at kongen som et privilegium havde givet en del byer part i sagefaldet. Hvor stor en del, der tilfaldt byerne, er forskelligt, kongen og byen kunne

dele beløbet, eller de opkrævedes dobbelt beløb, en del til hver. I kæmnerregnskabet fra 1577 stod: »Thette aaer er indtid sagefalld falldett, som Byen er kommen nogenn ahndell wtaff«[19]). Dette kunne tyde på, at byen kun fik del i sagefaldet i nogle tilfælde.

Fra 1555–1558 er der i regnskaberne kun 13 bøder: 1555–56 har to tilfælde af vold på hver 30 sk., og en fremmed købmand, som handlede mod privilegierne, 4 dl., ialt 15 mk. 12 sk. 1556–57 har fire tilfælde af vold på hver 30 sk. og fem bøder af byens bagere, som af menigheden var anklaget for at have bagt dårligt brød, 5 mk., 1 dl., 1/2 dl., 1 dl. og 5 mk., ialt 25 mk. 1557–58 to tilfælde af vold på hver 30 sk., ialt 3 1/2 mk. 4 sk.

Bøderne synes at kunne skilles i to grupper, en bestående af bøderne på 30 sk. og de andre. Der synes at være et fast beløb for vold, krænkelse af husfreden, som det kaldes i Chr. III's reces, bøden, voldsmanden har betalt, har sikkert været på enten 60 eller 90 sk., 30 til kongen, 30 til byen og 30 til den skadelidte. De øvrige bøder har ikke denne faste karakter, her var beløb på 1/2 dl. (24 sk.), 1 dl. (48 sk.), 5 mk. (70 sk.) og på 4 dl. Dette kunne tyde på, at der ikke var faste normer for disse overtrædelser, men at bødernes størrelse fastsattes af dommerne. Samtidig kunne de større beløb tyde på, at byen fik en større part, muligvis det hele. Det kan ikke have været en grovere forbrydelse at bage dårligt brød end at stikke med kniv.

Det er ikke mange tilfælde, der er tale om i en by af Helsingørs størrelse og med dens internationale liv. Det kan heller ikke være på grund af disse småbeløb, at kongen kunne bortpante byerne, ja, i det 15. årh. var der endog en del eksempler på, at det ene var sagefaldet, der bortpantedes[20]). Der er ingen tvivl om, at der må have været flere bøder. Undersøger man Helsingørs indbetalinger til kongen, i rentemesterprotokollerne, var beløbene fra Helsingør 1554–55 690 1/2 mk., 1556–57 900 mk. og 1557–58 1205 1/2 mk. Desværre er beløbene ikke ud-

specificeret, de rummer, foruden sagefaldet, byens afgifter i told og cise, der er næppe tvivl om, at sagefaldet har udgjort et større beløb end de 15–25 mk., byen fik de tre år[21]). Dette kan skyldes to ting, enten som tidligere omtalt, at byen kun fik sagefaldet af en del af lovovertrædelserne, eller at en del af bøderne ikke figurerer i regnskaberne, men er gået uden om til dækning af forskellige udgifter eller måske en blanding af begge dele.

Alt sagefald opkrævedes af byfogeden, som så senere gav byen dens andel. Det er også ham, der står som indbetaler i rentemesterregnskaberne; byfogedens regnskabsår ses her at ligge anderledes end byens ($^{21}/_{12}$–$^{21}/_{12}$) og kronens ($^{1}/_{1}$–$^{1}/_{1}$), det har været individuelt for de enkelte byer. Helsingørs byfogedregnskab gik fra St. Olavsdag $^{29}/_{7}$ til St. Olavsdag.

Andre indtægter.

Bagest i bogen var under overskriften »Andet opbørsel på byens vegne« opført, hvad der kunne være af andre indtægter. Denne post mangler i det første regnskab, dette er ikke blevet færdigt og afsluttet, som de andre regnskaber, dette kan ses af, at det ganske mangler kæmnerens afslutning med balance, enten der har været underskud eller overskud. De to øvrige regnskaber har begge et overskud, som overføres til næste års kæmner.

1556–57 regnskabet har først under denne post tre beløb, 1 dl., 3 dl. og 10 mk. indtægt af fremmede, som handlede blandt borgerne, dernæst kæmner Jens Monsens overskud fra forrige års regnskab, som er delt i to, en på 103 dl. $2^{1}/_{2}$ mk. 6 sk. fra det normale regnskab, og en på 24 mk. 10 sk. 2 alb. fra indtægter, som er kommet ind efter at regnskabet er afsluttet. Derefter er der et par større indtægter i forbindelse med byens orlogsskib (om dette mere udførligt under udgifter), 153 dl., som var byens andel »udi thette vaartt første orloegskib, som bleff saaeld for halvfjerdehundrede dallere«, der vides intet om

de andre byers andel (Slangerup og Roskilde), og 21½ dl. indbetalt af Helsingørs partnere i det første skib for udlæg, Helsingør havde haft. Til slut en sum på 6½ mk. 10 pendinge med teksten »har igen af kaaber-skatten«. Om denne skat findes ingen oplysninger.

1557–58 indledes med 1556–57 kæmner Andris Saxens overskud på 40 dl., dernæst et lån fra borgmestrene Sander Leyell og Henrik Mogensen til at betale Mogens Gyldenstjerne det lån på 200 dl. tilbage, som han lånte byen, da den manglede penge, og dertil 10 dl. i rente af lånet (dvs. den af Chr. III brugte 5 % rente[22]). Hvornår disse penge er lånt og til hvad, vides ikke, men de hænger nok sammen med skibet fra 1555. Endelig er der 5 sider med indtægterne af fetalje, som tidligere var indkøbt til skibet. Posten har ingen dato, men det er nok den fetalje, som omtales i kancelliets brevbøger 28/2 1558. Den sælges til helsingørske borgere, for det meste til rådsmedlemmer, et par poster solgtes til abbeden i Esrum. Det hele blev solgt for 112 dl. En del, eller muligvis hele denne fetalje findes også under udgiften dette år. Desværre er kun en del af det udspecificeret, denne del dækker til gengæld fuldstændig indtægten både i mængde og pris, kun mangler en tønde sennep. Dette tyder på, at den blev solgt til købspris, så byen ikke tabte på, at skibet ikke kom afsted til den fastsatte tid.

Tilsidste i hvert regnskab står summen af indtægt:
1555–56: 586½ dl. 5 sk. 2 alb. (583½ dl. 17 sk.).
1556–57: 1000 dl. 3½ sk. 1 alb. (1000 dl. 31 sk.)
1557–58: 861 dl. 20 sk. 2 alb. (863 dl. 8 sk. 2 alb.)
Tallene i parentesen er kæmnerens tal, differencen skyldes almindelig regnfejl.

UDGIFTER.

Under overskiften »Udgivet aff forne opbørelse, som her efter følger« står udgiften bagest i regnskaberne, klart adskilt

fra indtægten. De enkelte beløb står for sig selv med en del oplysninger plus et beløb.

Ved gennemgang af poster med datering fra 1555–56, der har langt de fleste datoangivelser, synes disse at være skrevet ind i kronologisk rækkefølge. Rækkefølgen er følgende: 28/10, 13/11, 1/12, 21/12, 21/12, 21/12, 21/12, 24/12, 4/1, 22/1, 31/1, 2/2, 12/2, 12/2, 13/3, 18/3, 26/3, 27/3, 9/4, 11/4, 12/4, 18/4, 10/6, 19/6, 22/6, 18/9, 21/9, 14/10, 14/10, 17/11, 7/11, 10/11, 20/11, 15/12, 16/12, 17/12, 18/12, 20/12, 20/12.

Alle disse datoer på et par nær er i kronologisk orden, men ved en nærmere gennemgang af de enkelte poster viser det sig, at der blandt posterne uden dato findes en del, der ganske givet rent tidsmæssig intet har med de foregående at gøre (eks. under gennemgangen af udgifterne til orlogsskibet). Ligeledes begynder datorækkefølgen næsten 2 måneder før kæmnerskiftet. Disse to ting sammenholdt med de datoer, som ikke passer i rækkefølgen, får mig til at tro, at alle posterne er skrevet ind senere efter bilag, som var ordnet kronologisk.

Endelig må det her betones, at alle de her nævnte datoer, på nær to eller tre, gælder de tidspunkter, hvor kæmneren udbetalte pengene og ikke nødvendigvis tidspunktet, hvor udgiften blev afholdt.

I de to sidste regnskaber er der gjort forsøg på en gruppering efter emne, tydeligst og mest konsekvent i det sidste regnskab. Endelig er udgifterne til det kommunale arbejde ofte opstillet for sig selv, men det er sikkert mere en følge af forretningsgang end noget tilsigtet. Alle arbejderne var af kortere varighed, og det hele blev betalt på en gang.

Konklusionen på dette må blive, at bøgernes opstilling mere var udtryk for den enkelte kæmners mening og ordenssans, end for en bestemt bogføringspraksis.

Inden for de enkelte poster står der foruden oplysninger om, hvad der blev betalt, ofte »efter borgmesterens befaling« eller

sjældnere »efter borgmesterens og råds befaling«, men det er ikke altid tilfældet, f. eks. aldrig ved udgifter, der angik kommunalarbejde; det synes at have sorteret direkte under kæmneren. Derimod findes bemærkningen næsten altid ved de store beløb til orlogsskibet, og ved sportler, eller når der hentedes øl i kælderen til et eller andet formål, enten det var julegave eller en »læskedrik« under arbejdet med skatteskrivningen.

Endelig er en del af posterne, som tidligere omtalt, blevet betalt af andre rådmænd; der var her to muligheder: Enten fik de penge af kæmneren til at betale bestemte udgifter med; dette var næsten altid tilfældet ved de større udgifter i forbindelse med skibet; eller den anden og nok så almindelige form var, at den eller de pågældende rådmænd betalte af deres egen lomme, og senere fik sine udlæg dækket efter sit regnskab. Her kommer den vanskelighed ind, at de sandsynligvis kunne få anvisning på nogle af byens indtægter til hel eller delvis dækning. Regnskabet 1555–56 har to eksempler på dette, pludselig midt i udgiften er der en side med både indtægter og udgifter, siden er meget rodet og stemmer ikke, men de enkelte poster er tydelige nok. Indtægterne stammer fra sagefald, og er betalt af byfogeden, en hedder f. eks.: Oppebåret 15 dl. i sagefald af Jacob Bardskære, disse 15 dl. gav P. Willumsen Niels Skrædder efter dennes regnskab.

Ved den efterfølgende gennemgang af udgifterne har det ikke været muligt at tage dem alle med, men jeg har taget de største grupper; der er mere lagt vægt på posternes hyppighed end deres størrelse. I hovedsagen vil der være to store poster, udgifterne til kongen, kaldet byens tynge (byskat, orlogsskibet og andre militære udgifter), og kommunale udgifter (lønninger, budpenge og kommunalarbejde).

Byskatten.

I de ældste tider var afgiften til kongen den egentlige begrundelse for at opkræve byskatten; paradoksalt nok manglede

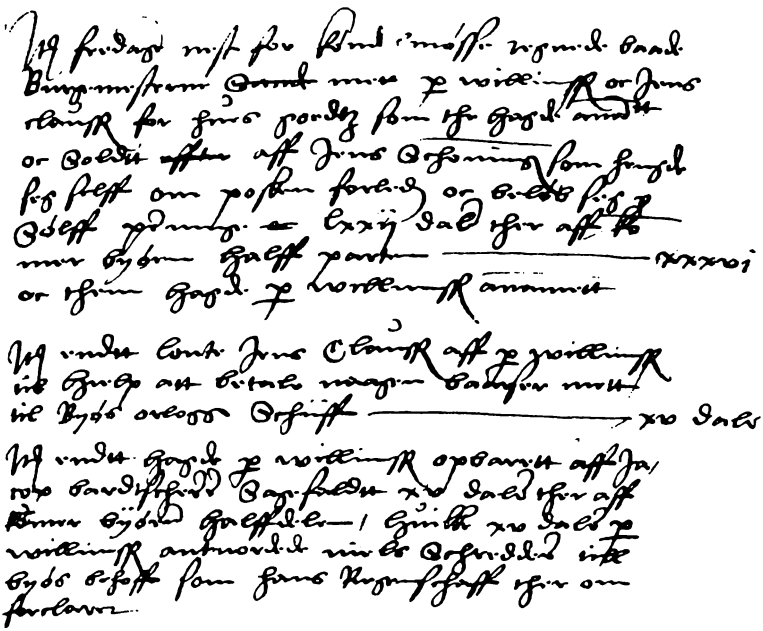

En udgiftsside fra 1555–56 regnskabet:
Item fredagen nest for Køndelmøsse regned baade Borgemesterne mett P Willimsen oc Jens Clausen for hues goedz som the hagde anmtt oc Soldtt aff Jens Schonings som hengde seg selff om posken forled oc beløb sig i Sølff pendinge LXXXII daler ther aff kommer byøen halff parten ..... XXXVI [daler] oc them havde P Willimsen annamett.
Item endtt lonte Jens Clausen aff p. Willimsen til hielp att betale naagen banser mett til Byøs orlogs Schiff ..... XV daler.
Item endtt hagde P Willimsen opbarett aff Jacop bardschedd Sagefaldtt XV daler ther aff kommer byøen halffdelen huilke XV daler P Willimsen antvordede niels Schredder till byøs behoff som hans Regnskaff ther om forelover

denne udgift i alle tre regnskaber. Dette kan skyldes et kongeligt privilegium, f. eks. på grund af de tunge forpligtelser i forbindelse med overfartsstedet, som det kendes fra Korsør[23]). Vi ved, at dette var en af grundene til Helsingørs fritagelse i 1577. P. V. Jacobsen siger, at Helsingør »nok« fra 1554–59 har været fritaget for byskat[24]), men han røber ikke, hvor han får dette tidsrum fra. Det kan være fra Helsingørs tingbøger, i disse

har jeg fundet en bemærkning fra mandagen efter St. Hans dag 1/7 1555. I marginen stod »kong breff«, og dette brev lød: »Helsingørs burgere skulle side fry for Kong skatt i try aard«. Hvilke tre år står der intet om, og regnskaberne mangler jo netop for de to yderår 1554–55 og 1558–59. Rentemesterregnskaberne 1554–55, som går fra nytårsdag 1554 og til nytårsdag 1555, har kvittering for Helsingør byskat, som skulle være betalt Mortensdag 11/11. Denne skat må vel være den, der skulle stå i Helsingørs regnskaber 1554–55. En undersøgelse af indbetalingsdatoerne i Helsingørs regnskaber giver et meget uregelmæssigt indtryk, men synes dog at vise, at beløbene almindeligvis var indbetalt før jul, dvs. at fritagelsen fra St. Hans dag 1554 ikke gjaldt dette år, da rentemesterregnskaberne havde skat fra Helsingør dette år, indbetalt før jul. Fritagelsen må da gælde de tre år 1555/6, 1556/7 og 1557/8.

Helsingørs byskat var normalt 56 mk. 4 sk., det havde den været i mange år, i det mindste tilbage til Kong Hans. Det var den også fra 1561 til 1577, da den atter forekommer i regnskaberne. 1577 får byen privilegium på skattefrihed i 20 år[25]) for hvilket man betaler den uhyre sum 124 dl. i sportler, dvs. knapt 7 års skat.

Udgiften til orlogsskibet.

Orlogsskibet og hvad der hører dette til, lægger beslag på den største del af byens udgifter. 1555–56 er denne post på ialt 323 dl. eller 2/3 af årets udgifter, 1556–57 828½ dl., her var det hele 7/8 af årets udgifter, og 1557–58 482½ dl., her godt halvdelen af udgifterne.

De meget store udgifter, der pålægges byerne, må have deres oprindelse langt tilbage i tiden og være jævnlig tilbagevendende byrder. Havde de ikke været velkendte, ville de have fremkaldt mange flere klager og bønner om fritagelse, end det nu var tilfældet. Kilderne er meget få og meget sparsomme, de ældste

er fra 1249 og 1256[26]); også i det 15. årh. var kilder, der talte om købstadsskibe, som tjente i kongens flåde, sjældne.

Det var ikke en fast årlig udgift, men kun efter nærmere befaling, at skibe skulle stilles. Når disse skibe ikke tjente i flåden, måtte byerne bruge dem til købmandsskab. Alle købstæder skulle deltage i udrustningen af orlogsskibe, uafhængig af, om de var kystbyer; Slangerup f. eks. var medstiller af Helsingørs skib. Derimod var det ikke nær alle, der deltog, når skibene endelig skulle afsted. 1557 slipper 56 byer med at holde deres skib i beredskab, medens kun 17 byer skulle sende deres ialt 6 skibe afsted[27]). Dertil kom et par fritagelser eller udsættelser på grund af fattigdom, ildebrand eller anden årsag.

Hvor store skibene skulle være, og hvordan byrderne skulle fordeles mellem de enkelte købstæder, takseredes af kongen eller hans råder, evt. efter forhandling med byerne. Større købstæder svarede et skib alene, således i 1557 Malmø, København og Ålborg, de mindre købstæder var to eller flere sammen, i 1557 var Helsingør sammen med Roskilde, Kalundborg, Slangerup, Holbæk og Nykøbing Sjælland. I 1555 stillede disse 6 byer 2 skibe, Helsingør stillede sammen med Roskilde og Slangerup et skib kaldet »Musen«[28]).

Ifølge kancelliets brevbøger havde der ikke været brug for købstadsskibene fra 1550–55, men derimod ofte i de følgende år; som årsag angives sørøvere, snaphaner og trusler mod handelsskibe på grund af uroen mellem England og Frankrig[29]).

Den $^{23}/_{2}$ 1555[30]) udgik der befaling til købstæderne over hele landet om at udruste skibe »med skyts, krudt og en del tilbehør, så det, når det gøres behov, kan bruges til Orlogs«. $^{5}/_{4}$ udgik der befaling til byerne om at sende skibene til København til den $^{19}/_{5}$. Efter en tur mod sørøvere langs Norges kyst sendtes skibene hjem $^{26}/_{8}$, nogle med besked om, at deres skyts var for dårligt, de skulle »købe eller lade støbe nogle gode kobberstykker, som kunne vare«. Dette gjaldt Helsingør og dets partnere. Andre købstæder fik besked på, at deres skibe havde været

for små, og at de skulle »sørge for at have et godt sødygtigt skib i beredskab«, det gjaldt blandt andet Kalundborg, som her nævnes uden sine partnere.

Af regnskaberne fra Helsingør og af kancelliets brevbøger kan det ses, at Helsingør og partnere derefter han anskaffet sig et nyt skib. Udgifterne til dette vil blive gennemgået udførligt, dels for at se, hvad et sådan skib kostede, dels for at vurdere borgernes indirekte skat til kongen.

De tre regnskabers udgifter til eller i forbindelse med orlogsskibet, skrevet i den rækkefølge de forekommer i, er følgende:

1555–56.

20/10	Tilbagebetale lån, lånt forrige år.	100 dl.
13/11	do. lån til Sander Leyell.	100 dl.
21/12	Jacobs Hansens regnskab	69 mk. 10 sk. 2 alb.
21/12	Jens Clausens regnskab	40 mk.
21/12	Jacob Hansens regnskab	39 dl.
21/12	Jens Clausens regnskab	77½ mk. 3 sk.
5/4	Søren Munch i København »at lade brode skibet«	12 dl.
	Møde i Ringsted med kongen 26/5	7 mk.
26/6	Møde i Slangerup om den handel, der blev gjort mellem os 6 købstæder	6 mk. 7 sk. 1 alb.
–	Andris Saxsen i København, da skibet blev vurderet	2 mk. 4 sk.
	Andris Saxsen i København i forbindelse med skibets hjemkomst 26/8 fra Norge.	2½ mk. 4 sk.
18/9	Brev til København, hvor 6 købstæder rådslog om et andet orlogsskib	9 sk.
14/10	Andris Saxsen møde 9/10 i Roskilde med de 5 andre købstæder	3 mk.
	Søren Munch efter regnskab	9 mk. 1 sk.
20/12	Hans Davidtsen møde i København med de 5 andre købstæder	6½ mk.

1556–57.

2/11	Til de fuldmægtige angående skibet, Helsingørs andel i de 500 dl.	136 dl. 1 ort.
18/11	Til udsendingene i Dantzig	136 dl. 1 ort.
11/4	do.	232 dl. 1 ort.
12/4	do.	200 dl.
14/4	do.	32 dl. 1 ort.
2/7	do.	60 dl. 1 ort.
	Pengetransport til Dantzig	6 mk. 13½ sk. 1 alb.
	Til udsendingene efter deres regning	4 dl.
	Fetalje, som sendtes til Dantzig	13 mk. 5 sk.

1557–58.

10/11	Tilsyn med skibet	1 dl.
	Ansøgning om ankerplads	1 dl.
	Møde i København	5½ dl. 16 sk.
	Borgm. Henrik Mogensen møde i Kbh.	5½ mk.
9/4	Møde i København	9½ mk. 4 sk.
	Skyts	41 dl. 2 mk. 4 sk.
	do.	8 dl. 6 sk.
	Fetalje	60 dl. 1 mk.
	Krudt, fetalje m. m.	87½ dl. 21 sk.
10/4	Byens andel i skyts smedet i Lübeck	200 dl.
	mere til samme do.	40 dl.
	Bradtning, skyts og andet	29 dl.
	Møde i Slangerup, hvor disse penge betaltes	8 mk.

Det synes at være begge skibe rodet sammen, det er ikke muligt at tage denne listes rækkefølge for den i udviklingen gældende.

Beløbene, som forekommer i 1555–56, er forholdvis små, de fleste må anses for at høre til det første skib »Musen«s udrustning og proviantering. De to store poster er »lånt« forrige forår til skibet« i Roskilde og fra Sander Leyell »til samme skib«, de må være fra foråret 1555. De fire poster uden specifikation, er alle udgifter betalt af forskellige rådmænd i forbindelse med skibet og senere refunderet disse efter deres regnskab. Der har næppe i regnskabsåret 1555–56 været udgifter til skibet på 100 dl., det gamle skib var ikke ude og de første penge til det nye skib sendtes ikke før 2/11 i det næste regnskabsår. Det må være udækkede udlæg fra forrige regnskab.

De næste 8 poster er alle på mindre beløb og er alle udgifter i forbindelse med rejser og møder om såvel det nye som det gamle skib. 6/3 1556 indkaldes alle købstæderne til møder tredie pinsedag samme år »for at gjøre en skik på de orlogsskibe, købstæderne skulle stille, og deres udrustning«; årsagen er den manglende udrustning »forleden sommer« og klager over ulige taksering. Sjællands købstæder skulle mødes i Ringsted med råderne Børge Trolle, Peder Bilde og Jørgen Brade. Ifølge regnskabet sendte Helsingør borgmester Henrik Mogensen og råd-

mand Jacob Hansen. Efter dette møde deltog rådmænd fra Helsingør i 4 møder: i Slangerup, i København, i Roskilde og i København. Regnskabet har dækning til rejser, ophold og underhold på ialt 15½ mk. 1 alb. Ved disse møder er udtrykkeligt nævnt, at de var sammen med de »andre 5 byer« eller mellem »os 6 købstæder«, dvs. at aftalen om, at Helsingør, Roskilde og Slangerup også skulle skifte deres skib ud og gå sammen med de andre 3 om et nyt, sandsynligvis allerede er truffet i Ringsted.

Udgifterne til skibet 1556–57 er meget større end 1555–56. De angår alle bygningen af det nye skib i Dantzig. Det eneste problem her er datoerne, desværre tror jeg, at det modsatte af 1555–56 betragtningerne er tilfældet her. Pengene, som sendes den 2/11 med de tre udsendinge fra Helsingør, Roskilde og Kalundborg, må være de første beløb, da der her udtrykkelig står, at de tre sendes til Tyskland, medens der ved alle de øvrige poster anføres, at pengene sendes ned til de allerede tidligere udsendte. Forklaringen på dette kan være, at kæmneren sluttede sit regnskab tidligere end 21/12, men desværre vel næppe så tidligt som 2/11, og hvad så med posten i forrige regnskab fra 20/12? I stedet kan det skyldes, at købet af det nye skib er besluttet midt i et regnskabsår, hvor der på budgettet ikke var beregnet så store ekstraordinære udgifter; disse pålignedes så byens borgere det følgende år, derfor de store skatter dette år.

Udgifterne 1557–58 angår udrustningen af skibet, kaldet »Hjorten«, med skyts, krudt og fetalje, en del af dette skyts blev smedet i Lübeck, desværre viste det sig senere, at det var blevet lavet for stort til skibet. 1558 tilbyder kongen at købe det[31]).

Dertil kom en række møder, som intet siger, da de er uden datoer. Endelig et par småudgifter til vagtordning og ankerplads. Skibet var vel nu færdigt og kommet til Danmark sammen med Simon Prydtz, som deltog i det første møde i København.

Disse udgifter var meget store og må derfor have medført stor diskussion om byrdernes fordeling, derfor de mange møder mellem købstæderne. Kongens brug af skibene virker på denne baggrund vilkårlig og uden konsekvens. Hvem skal sende skibe, og hvem skal gå fri? P. V. Jacobsen mener, uden at angive kilder, at der skeledes til byernes velstand og størrelse. Man kunne også tænke sig en fordeling efter byernes beliggenhed, om de var søfartsbyer og lå i nærheden af København eller det område, hvor de skulle bruges. Ved udvælgelsen i december 1557 bliver 56 byer fritaget, deriblandt så store byer som Århus, Horsens, Køge og Holbæk, mens 17 skal gøre deres skib klar med folk og fetalje; disse er Malmø med 1 skib, Landskrona, Helsingborg, Halmstad, Falkenberg, Laugholm og Varberg med 1 skib, København 1 skib, Roskilde, Kalundborg, Slangerup, Holbæk og Nykøbing S. 1 skib, Ålborg 1 skib, Ribe og Varde 1 skib. Det er unægtelig vanskeligt at finde en linie i denne udtagelse, de første 14 er blandede store og små byer, alle forholdsvis nær København, men dog ikke nærmere end f. eks. Slagelse, Ringsted, Lund og Trelleborg, som alle er blandt de fritagne.

Konklusionen må blive, at det også ved orlogsskibene som tilsyneladende ved hele administrationen er sædvanen, der er det væsentlige grundlag. Kun i byernes indbyrdes forhandlinger kan deres samtidige velstand og befolkningsforhold have spillet en rolle. Når tilfældighederne ikke afspejler sig i klager og protester, kan en del af forklaringen her være den, at skibet ikke blot var en udgift, men også skulle tjene byen som handelsskib og derved blev en indtægt, om dette findes desværre ingen kilder.

Udover dette viser gennemgangen af disse udgifter også en smule om administrationen. Hvis mine forsøg på at få sammenhæng i datoerne er rimelige, viser de, at de tidligere omtalte forsøg på budgetplanlægning og forsøg på at skabe balance har

fundet sted; det første år ved optagelse af lån, det næste år ved at udskyde byens betaling til det næste finansår.

Andre udgifter til militær.

Udover disse udgifter til anskaffelse af skibet, samt dets udrustning med skyts og fetalje, havde byen pligt til at holde det med mandskab (bådsmænd og styrmænd). Dertil kom, at byen undertiden skulle stille bådsmænd til kongens skibe eller modtage kongens bådsmænd til indkvartering i byen. De her behandlede tre år, var dette en lille udgift, kun 1557–58 er der 8 poster på ialt 14 mk. 8 sk. 2 alb. Beløbet brugtes til mad og øl, penge lagt ud af kæmneren, som ikke kom ind igen, en tønde øl til 4 mk., som efter sædvane blev drukket, ved udtagelsen af mandskab.

Udover udgifter til mandskab på byens eget skib, kunne kongen forlange indkvartering hos byens borgere til andre af sine folk (borgeleje), i 1558 får byen besked på at huse nogle norske bådsmænd en stakket tid. Endelig kunne kongen lægge forplejningen af sine lejesoldater ud til bl. a. købstæderne, på dette er der ingen eksempler i disse regnskaber.

Borgerne havde ikke alene pligt til at hjælpe kongen med landets forsvar, de skulle også kunne forsvare deres egen by. Til dette brug skulle de enkelte borgere for egen regning holde våben og udrustning, alt efter hvad de var taxeret til. Når en mand havde fået borgerskab, skulle han møde på rådhuset, for at aftale, hvilke våben han efter sine forhold skulle holde sig[32]). Egentlig skulle alle årlig takseres til deres våben, men det blev næppe gennemført så konsekvent. Udover disse privatejede våben, havde byen en del våben og andet udstyr, som opbevaredes på rådhuset. I regnskaberne findes en del mindre udgifter til disse, f. eks. olie til harnisk, remme og olien til de samme, arbejdsløn for at ordne og skure byens hellebarder samt anskaffelse af 14 »spudstager«.

I forbindelse med disse våben skulle der gøres et register på

alle værgagtige borgere, som er duelige til at forskikkes tillands eller tilvands, om behov giøres, at den menige mand ikke skal drage i marken, og et særskilt register på alle de værgagtige borgere i hver købstad, som kunne give sig i marken og gøre fjenden modstand. Af sådanne registre kendes halvanden hundrede, men desværre først fra 1583 i Helsingør, og med 7-årskrigen imellem kan der ikke sluttes noget bagud. Det kunne se ud, som om der var to slags, de unge og duelige, som var pligtige til at drage i marken udenfor byen, og de øvrige, som skulle blive hjemme og forsvare byen. Disse mønstringer viser sig i regnskaberne som udgifter til øl til lensmanden på Københavns slot, Paul Huitfeldt, vel sagtens for at stemme denne blidere ved udskrivningerne. Endelig er der en liden udgift til at hente Poul Piffuer fra Helsingborg til »møde med rusten y marked«, han har vel ydet musikledsagelsen.

Disse udskrivninger har været ganske lette i Chr. III's tid, der kendes ingen mobiliserings-ordre for Sjælland, men nogle enkelte for de øvrige landsdele i forbindelse med troppesamlinger i Nordtyskland[33]). Tungere har det været, at Helsingør var en søfartsby med mange duelige karle, som kongen godt kunne bruge. At blive tvangsudskrevet til bådsmand hos kongen har ikke været populært; når kongens brev om udskrivningen kom, blev der på tinget givet udrejseforbud for byens borgere, indtil de krævede folk var udskrevet [34]).

Alle disse småudgifter, samt de meget store til skibet, har næppe været engangsudgifter, men meget ofte tilbagevendende; det har mere været emnet end beløbet, der har været variabelt, dette, mener jeg, kan læses ud af byens samlede udgifter. Disse var langt mindre og nogenlunde konstante, næppe nogensinde over 500 mk., mens regnskaberne hvert år har været langt større udgifter. At resten så ene gik til militære forpligtelser, ville være for enkel en løsning, kongebesøg f. eks. slugte ofte store beløb, den store difference 1555–59 gik til militære byrder.

Kommunale udgifter.

Overfor udgiften til kongen står udgifterne til byens administration; denne var især domineret af udgifter til lønninger og til forskellige kommunale arbejder.

Sogneherrens løn var den største på regnskabet. Hr. Peder, i tingbøgerne kaldet Peder Andersen eller Peder Samsing, fik 40 dl. i årsløn, halvdelen til påske, den anden halvdel til Michelsdag ($^{29}/_{9}$). Udover denne løn fik præsten hver jul en kødgave, 2 fjerding (4 liispund = 1 fjerding) til 5 mk., regnskabet har den pris, man betalte byens slagter. Om det var præstens eneste indtægt er ikke sikkert, der må have hørt jord til kirken før reformationen (Hr. Peder er kirkens første lutheranske præst), og som stadig har været under kirken eller præstegården. Eneste oplysning om dette er en lille notits i tingbøgerne fra $^{16}/_{3}$ 1556: Jordeskyld til sogneherre Peder Samsing, som ligger til præstegården, ialt 8 mk. 1 sk. Hvorfor de står i tingbøgerne, og hvilken jord, det drejer sig om, vides ikke. Præstegården lå i Sct. Annægade og havde kun en lille have. Hostrup Schultz nævner en kapellan, Rasmus Lauritsen, som skulle blive Hr. Peders efterfølger, om løn til ham findes der intet.

Det kan undre, at der heller ikke i disse regnskaber findes udgifter til skole eller skolelærer. 1555–56 regnskabet har en lille udgift på vognleje til Gregorius Skolemester, men intet andet. Byen havde en lille skole i Sofiegade, i et hus som havde tilhørt Herluf Trolle. Denne har sandsynligvis, medens han var lensmand på Krogen (1544–54) skænket huset til skolebrug, som han senere som stiftlensmand på Sjælland skænkede flere legater til underhold af skolemestre og lærere, bl. a. i Helsingør[35]).

Byskriveren var den fornemste af byens »tjenere«, han måtte være i besiddelse af visse kvalifikationer; først og fremmest måtte han naturligvis kunne skrive og læse, tingbøgerne viser ofte kendskab til både latinsk og græsk litteratur og til latinsk sprog ved mange små anekdoter og tilføjelser. I Hel-

singør var han både skriver på rådhuset og på tinget, han førte forhandlingsprotokollerne, som op til 1611 var fælles for begge møder. Desuden skulle han indføre alle ud- og indadgående breve; dette blev gjort i de samme protokoller, ordret for de udgående, kun citerende hovedpunkterne af de indgående; blandt de sidste var kongens breve ganske dominerende. Endelig skulle han udstede dokumenter, især skøder. Byskriveren var ansat af magistraten, men aflagde troskabsed både til konge og byråd[36]). Ved sin ansættelse »gav han sin hånd fra sig« og ved afskeden »fik han sin hånd igen«.

I regnskaberne fik Oluf Schriffuer sin løn på samme måde som præsten, hans gage var 2 gange 20 mk. Han var byens skriver 1546 til $^{13}/_{5}$ 1555, hvor Sander Leyell skød hans skudsmål og gav ham frihed for tynge i 4 år[37]). Han har været hjulpet af Åge Byskriver, også kaldet Åge Klokker. Begge fik de til jul et højtidsoffer, den første 3 mk., den sidste 1 mk.

Foruden den egentlige løn fik byskriveren en del sportler ved udstedelsen af dokumenter, borgerskabsbreve, skøder m. m., de såkaldte brevpendinge. Endelig havde han fri bolig på rådhuset, hvor han også havde sin skrivestue. Denne fine bolig, og måske mere det, at han var noget lærd, har givet byskriveren en vis social position i byen, dette sammen med indtægterne har gjort det til en søgt stilling, som ikke sjældent var springbræt til en rådmandsstilling.

Bysvenden var byens anden fastlønnede embedsmand. Han nævnes utallige gange både i regnskaberne og i tingbøgerne, men hans arbejde er vanskeligt at få præciseret. Han var anvendt både af byen og byfogeden, han stævnede folk til tinge, findes undertiden som vidne, og var ofte ude i byens ærinde som bybud. Hans løn var ifølge regnskaberne 18 mk. årligt, hvilket ikke var meget; en håndværker kunne tjene det samme på mindre end 2 måneder. (Mere om disse lønninger senere). Denne lave løn må hænge sammen med de mange sportler; når han stævnede, pantede eller arresterede, skulle den, der henvendte

sig, for at få retfærdigheden gennemført, betale omkostningerne. Der ud over holdt byen ham med sko, 2 par om året à 12 sk., og med klæde til tøj, 1556–57 købtes 5 alen engelsk for 5 dl. til 3 års klæde. Svenden havde ret til klæde hvert andet år. Dertil kom fri bolig, sandsynligvis i et hus bag rådhuset. Hans højtidsoffer var på 1 mk. til jul.

Den sidste lønning i regnskabet er til klokkeren, udover lønudgiften var der hvert år udgifter til reparation på klokken eller til en ny klokkestreng. Det må have været byens klokke, stormklokken, som i Helsingør hang i et lille tårn ved indgangen til rådhuset, dvs. midt i byen, så den kunne høres over det hele. Lønnen varierede fra 4–5 mk.

Disse få lønudgifter var, hvad der fandtes i disse år i Helsingør, der må dog have været flere personer, byens borgere måtte betale til, hvad med borgmester og råd, og byfogeden. Desværre lades vi også her i stikken, alle kilder om disse er væsentligt yngre. 1594–95 findes et regnskab »på alle slags wijn och fremidt øll, som borgmester og råd nådigst for deres store møje og umage er med priviligeret«. Det er meget store beløb, det drejer sig om: 1595 således o. 400 dl. Dette privilegium er fra 1577 »Borgmestre, rådmænd og byfoged i Helsingør, som har tilkendegivet, at der intet er dem tillagt på embeds vegne og for deres besvær, at de herefter må oppebære 1 mk. dansk af hver amme vin, som indføres og sælges i byen, og 2 sk. af hver tønde tysk øl og 1 sk. af hver tønde dansk øl, som udtappes der i byen, og indtil videre nyde pengene selv«[38]). Om dette »der intet er dem tillagt« skal tages bogstaveligt, eller det blot er for at give ansøgningen lidt mere vægt, kan ikke afgøres. I 1611 var Helsingørs magistrats indtægt 834½ dl.[39]), og i gennemsnit fra 1608 til 1618 var indtægten o. 680 dl. Uanset hvordan beløbet fordeltes, blev der en hel pæn løn til hver af de 10 magistratsmedlemmer, borgerne indirekte betalte.

Heller ikke bødlen eller rakkeren findes i disse regnskaber. Hver by skulle ifølge lov fra Chr. II's tid have en[40]). Hvornår

mestermanden forekommer i Helsingør, vides ikke, han findes i regnskaberne fra 1575. Hans årsløn var i disse 48 mk. plus hans direkte indtægter ved de enkelte embedshandlinger, som i disse år var 4 mk. for halshugning og 2 mk. for kagstrygning. Mackeprang nævner ham første gang 1551, Laurits Pedersen har ham fra 1552, dvs. der må på trods af regnskabernes tavshed have været en bøddel, der var da også mindst en galge, på nordsiden af den vestlige ende af Stengade, og muligvis også en på Lappen. Endelig hvem skulle ellers løse bødlens mere civiliserede opgaver som at rense skorstene, w. c.-tønder og holde gaderne rene for døde dyr og løse hunde?

Udover disse reelle lønudgifter var der en del sportler; disse havde meget ofte karakter af ølgaver, og blev givet til betydningsfulde personer, f. eks. kommandanten på Krogen eller statholderen på Københavns slot.

Skal der konkluderes på disse udgifter, må regnskabernes oplysninger siges at være mangelfulde, der må have været adskillige flere personer, der fik underhold af byen. 1577 var der 12 egentlige lønposter og flere ubestemte poster. Senere voksede dette tal så meget, at man 1581 ifølge rådstueprotokollen nedsatte et 16 mands udvalg til at revidere disse udgifter.

Kommunalarbejde.

»Byes arbidis« var den største kommunale udgift, det var arbejdet på og vedligeholdelse af byens ejendom. Byen havde et rådhus og et tingsted, dertil kom, at byen vel havde pligt til at vedligeholde vandforsyningen, endelig havde Helsingør som told- og færgested en skibsbro.

Den del af regnskaberne rummer utallige små oplysninger om tidens priser og lønninger samt en del lokale oplysninger. De sidste er desværre ofte de vanskeligste at tyde; da de lokale benævnelser ofte var kendte, blev de her forkortet eller blot omtalt med et enkelt vanskeligt ord, f. eks. byens kar og kildehaven.

Vedligeholdelse af rådhuset var ikke nogen stor post i disse regnskaber, selvom rådhuset dengang var noget andet og mere end i dag. Det rummede naturligvis byens beskedne adminstration, politivæsenet og arresten lå der. Desuden var der rum, som lejedes ud til større fester og festligheder, muligvis et særligt hus til dette; i 1556 omtales en udgift til rådhusets stegehus. Endelig og ikke mindst rummede rådhuset »kælderen«, som er meget omtalt i regnskaberne, her lå byens beholdning af øl og vin, og her var muligvis et værtshus. Til dette kom de under husleje nævnte boliger, som lejedes ud for kortere eller længere tid, og endelig byskriverens bolig. Udgifterne var til lidt vedligeholdelse, murerarbejde, udskiftning af tagsten, glarmesterarbejde samt udskiftning af nogle låse. I ingen af de tre år kom udgifterne op på over en daler, dvs. byen havde overskud på denne post.

I denne sammenhæng bør tingstedet vel omtales, selvom det ikke forekommer i regnskaberne. Det skulle være under åben himmel og lå i Helsingør på hjørnet af Brøndstræde (den nuværende St. Olaigade) og Stjernegade[41]); det var ganske lille og flyttedes 1565 til Sudergade på en bedre grund skænket af Fr. II. Når der ikke findes udgifter til det, var det, fordi der var så få muligheder for omkostninger. Tinget var en brolagt plads med fire lange egebjælker som bænke i en firkant midt på tingpladsen, det hele var omgivet af et »stakitværk« med port og lås.

Andre kommunale udgifter var til vedligeholdelse af byens brønde og kilder, som tilsyneladende krævede ret store arbejder, og tilførsler af mange læs sten og træ samt ler, risknippe og tjære. Her er det bemærkelsesværdigt, at der aldrig findes udgifter til træ eller tømmer, ene til transporten, sandsynligvis har byen haft en gammel ret til naboskovens vindfælder og de ældste af de øvrige træer. At man også har tænkt på byens udseende, kan ses af udgifter til gartner, som skulle plante tjørn og luge omkring en af kilderne.

Endelig er der udgifter til vedligeholdelse af byens færgebro eller stenkar, som det kaldes. Det er bemærkelsesværdigt, at Helsingør ingen havn havde, der var sandsynligvis små broer for enden af alle de små gader, som løb ned til sundet. En af disse, »færgebroen«, har skilt sig ud ved sin størrelse, her lagde færgemanden til med de mange fremmede skippere, som skulle

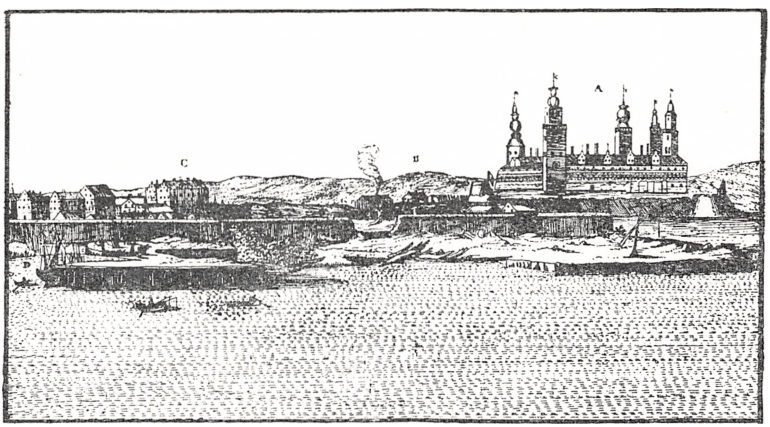

Det ældste billede af Helsingørs Havn. Stik efter P. H. Resen, antagelig efter tegning fra 1620erne.

betale deres told til den danske krone. Broen har været en kiste af træ, fyldt med sten, brolagt ovenpå. Udgifterne svinger de tre år mellem 37 mk. og 22 mk. Under Krogen var der en havn kaldet »den lille indretning«, med ganske ringe vanddybde, først 1824 blev der bygget en antagelig havn.

Udgifter til disse småarbejder rummede ikke blot beløb til materialer, men også en del lønninger samt en del beløb til mad og det uundværlige øl; det var til fortæring for de, som arbejdede så langt væk, at de ikke kunne nå hjem til spisetiderne, de fik til gengæld en mindre løn. Alt ialt var disse udgifter små og betydningsløse i forhold til de beløb, der skulle skaffes til kongen og landet.

Udgifter til rejser og budpenge.

Sluttelig skal ganske kort omtales de oftest forekommende udgifter i regnskabet. Ustandselig findes udgifter til vognleje, ophold og underhold, mad og øl hedder det sidste altid, enten i forbindelse med købstadmøder, herredage, forhandlinger med de forskellige parter omkring byens skib, eller mindre ture til København. Her synes ikke at være faste diæter, men man fik penge ved hjemkomsten efter sit regnskab; at det kunne være bekosteligt for byerne at deltage i kongens møder, viser en udgift fra 1556–57 til rådmand Jens Clausen, som deltog i herredagen i Odense 1554, han var væk ialt 6 uger, og fik sine udgifter dækket med 9 dl.

I mangel af postvæsen brugtes bude – oftest en dreng eller en pebling – til at bringe breve og meddelelser til de andre byer. Beløbene var almindeligvis mellem 8 og 12 skilling, hvilket ikke syner af meget, men sammenlignes med de håndværkerlønninger, der findes i regnskaberne og som svinger mellem 6 og 8 sk. om dagen på egen kost, ville det alligevel svare til, at man skulle betale mellem 80 og 100 kr. for at få et brev bragt til København i vore dage.

Udover alle disse klassificerbare udgifter findes der selvfølgelig et utal af mindre beløb, som ikke lader sig omtale sammen med de ovenfor nævnte, f. eks. udgifter i forbindelse med udlån af en del duge, fade, tønder og lysestager til Københavns slot efter kongens befaling; udgifter til byens tyr, samt til administrationens brug af papir, blæk og ved til ildstedet.

Alt ialt bliver summen på alle udgifter:
1555–56: 1439 mk. 10½ sk. 1 alb. (1438 mk. 10 sk. 1 alb.)
1556–57: 2879½ mk. 1 alb. (2880 mk. 1 alb.)
1557–58: 2462 mk. 14½ sk. 1 alb. (2454 mk. 14 pendinge).

Tallene i parenteserne er kæmnerens, forskellene skyldes almindelig sammenlægningsfejl, ene i det sidste regnskab er det ikke muligt at lokalisere alle fejlene.

Efter udgiften gøres det samlede regnskab op, i disse tre år var der overskud hvert år. Dette skrives f. eks. 1555–56: Jens Monsen blev skyldig 103 dl. 2½ mk. 6 sk., derefter skrev den nye kæmner: første mandag efter faste bliver Andris Saxsen kæmner og overtager retsbeløbet. Dette findes som indtægt 8/3 1557.

EN ØKONOMISK VURDERING.

Alle de i regnskaberne forekommende tal siger ikke noget i sig selv. Det er ligegyldigt, at den største skatteyder betalte 21 dl. og den mindste nogle få skilling, hvis man ikke har et sammenligningsgrundlag. Desværre er kildemateriale en stor mangelvare, det er nødvendigt ene at bruge det i regnskaberne fundne materiale, først og fremmest lønningerne. Disse kunne sammenlignes med L. V. Birch, som desværre aldrig har kildehenvisninger, Scharling og Falbe-Hansen, som ikke gør rede for hvilken mønt, de bruger, samt de få lønninger, som findes i kancelliets brevbøger for dette tidsrum, disse er altid opgivet i naturalier, som kun med meget store vanskeligheder og stor usikkerhed kan omregnes.

I regnskaberne forekommer følgende lønninger:

1555–56:	
7 dage på stenkarret a. 6 sk.	2½ mk. 6 sk.[1])
Jørgen snitker 7 dage a. 7 sk.	2½ mk. 6 sk.[2])
Torle tømmermand 14 dage a. 6 sk.	5 mk. 4 sk.
Arbejde på stenkarret 4 dage a. 4 sk.	1 mk.
– 2 dage a. 4 sk.	8 sk.
– 1 dag	6 sk.
– 1 dag	6 sk.
– 1½ dag	9 sk.
– 1 dag	4 sk.
Jørgen Prudts på svingelen 1 dag	6 sk.
en medhjælp	6 sk.
Anders Brolægger 2 dage a. 7½ sk.	15 sk.
Søren bar sand og sten til a. 6 sk.	12 sk.
Torle Tømmermand på færgekilden 5 dage	3 mk.
Jørgen Smed på færgekilden 5 dage	2½ mk. 4 sk.
Jørgen Prudts 5½ dag a. 7 sk.	2 mk. 6½ sk.
Hans Pau begede og stødte tjære 2 dage a. 5 sk.	10 sk.

Anders Brolægger 4 dage a. 8 sk.	2 mk.
En karl bar sand og sten til 4 dage a. 16. alb.	21 sk. 1 alb.
En karl bar tørv 1 dag	4 sk.
Mogens Brolægger 6 dage a. 13 alb.	24 sk.[3])
Jørgen Jensen bar sand og sten 4½ dag	1 mk.
Søren Torcke 3 dage a. 4 sk.	12 sk.

1556–57:

Jørgen Tømmermand og hans selskab 4 dage	5 mk. 8 sk.
Mogens Brolægger brolæggerarbejde 6 dage a. 5 sk.	30 sk.
hans hustru bar sand og sten til	2 sk.
Mogens Brolægger 1 dag.	5 sk.

1557–58:

2 karle skovarbejde (Kildehaven) 2½ dag a. 2 sk.	10 sk.
(+ underhold mad og øl pr. pr. dag 6 sk.)	
4 dages arbejde på et gærde a. 8 alb.	10 sk. 2 alb.
4 do.	10 sk. 2 alb.
(+ mad og øl i 4×4 dage a. 6 sk.)	

[1]) Hvor intet andet bemærkes, er arbejdet på egen kost.
[2]) Enten er de 7 dage eller de 7 sk. forkerte, summen passer i regnskabet.
[3]) Regnefejl, må skulle være 26 sk.

Disse lønninger er en del forskellige, varierende fra 8 sk. til 4 sk., men fem på 4 sk. og otte på 6 sk. som de to, der forekommer oftest. Måske kunne det tydes derhen, at arbejdsmandslønnen lå på o. 4 sk. og det mere faglige arbejde på o. 6 sk. og derover. Disse 4 sk. i løn på egen kost har ikke givet meget overskud, når byen betalte 6 sk. i underhold til de, som ikke arbejdede på deres egen kost. Udover dette kan de få beløb måske tillade en ganske beskeden vurdering af de betalte skatters størrelse. Sættes de 4 og 6 sk. i forhold til skattebeløbene ses, at den oftest betalte skat, 1 dl. krævede henholdsvis 12 og 8 daglønne, medens det mindste beløb, 4 sk., krævede en dagløn; det største beløb i skattelisterne, 12 dl., krævede 144 og 96 daglønne.

Det synes med nutidens målestok ikke at være uoverkommelige beløb, der skulle betales i årlig direkte skat, dertil kom så de indirekte skatter, som ikke kendes, f. eks. afgiften på øl og vin samt kongens told og cise. Den sidste var ifølge rentemesterregnskaberne sammen med sagefaldet 1556–57, 900 mk.,

1557–58 1205½ mk. for hele byen. Tages nu forbehold over for sagefaldets del og en eventuel del, som var gået til byfogedens løn, og divideres disse to beløb med det formodede antal familier, som minimalt var 500, betyder det, at heller ikke de indirekte skatter tilsyneladende var tyngende byrder. Det er dog kun med de største forbehold noget sådan kan siges, vi er jo ganske ude af stand til at vurdere pengerigeligheden. Hos tidens bønder ved man, at der har været så udviklet en naturalieøkonomi, at penge var særdeles sjældne. Har noget sådan, om end i mindre grad, været tilfældet i byerne, kunne byrderne vel være store nok.

Endelig må det fastslås, at tidens skattevæsen har haft samme betingelser for beskatning som i dag, individuel ligning efter en selvangivelse. Så de gode gamle dage har på dette område næppe været meget bedre end nutiden får skyld for.

Heller ikke om borgernes indsigt og deltagelse i det daglige synes der at være nogen trøst at hente. Det synes jo at være de samme få personer, der har domineret såvel på rådhuset som på tinget.

[1]) Der er ikke enighed om, hvor stor indflydelse menigheden havde, om hvormeget der ene var sædvane. Mackeprang (1900) s. 148, Munch (1900) s. 9, 12 og 161. – [2]) Laurits Pedersen II, s. 31. – [3]) Poul Johs. Jørgensen (1947) s. 434. – [4]) København havde 16 roder og rodemestre, Ribe en for hver 20. skatteborger. Maribo havde 8 fjerdingsmænd. – [5]) Mackeprang (1900) s. 196. – [6]) Det er desværre kun muligt at henvise til de enkelte poster under de enkelte regnskaber, da der ikke findes paginering i disse. – [7]) Laurits Pedersen I, s. 109. – [8]) Boesen, Helsingørs beskrivelse s. 246. – [9]) P. Munch I (1900) s. 195. – [10]) Ljungberg, s. 11, mener, at indbyggertallet var over 5–7 pr. hus eller grund. – [11]) Et sådan er bevaret fra Helsingør fra 1564. – [12]) William Christensen s. 589. – [13]) Årsberetning fra geheimearkivet III i 1476. – [14]) K. B. 23/12 1551, s. 105. [15]) K. B. 30/3 1553, s. 233. – [16]) L. Pedersen bd. 1, s. 88. – [17]) P. V. Jacobsen (1844) s. 93. – [18]) P. V. Jacobsen (1845) s. 195. – [19]) P. V. Jacobsen (1845), s. 192. – [20]) William Christensen, s. 263, 271. – [21]) la Cour (1926), s. 56, sagefaldet, den betydeligste uvisse indtægt. Kinch II s. 709 mener det ringe beløb skyldes vanskeligheder med at få bøderne inddraget. – [22]) Rubov s. 33–34. Koldingrecessen sætter maksimalrenten til 6¼ %, kongen brugte altid selv 5 % rente. Først med Københavnrecessen 1557 blev der lov for 5 %. – [23]) La Cour (1923) s. 60. – [24]) P. V. Jacobsen (1845) s. 198. – [25]) P. V. Jacobsen (1845) s. 203–204. – [26]) SRD IV, side 341, nr. 24, og Skyum-Nielsen side 104. – [27]) K. B. 20/12 og 21/12 1557. – [28]) William Christensen s. 373, K. B. 6/3 1556. – [29]) K. B. 23/2 1555 og 24/1 1558. – [30]) Alle datoerne henviser til K. B. – [31]) K. B. 1558 4/5. – [32]) Laurits Pedersen II, side 206 b. – [33]) Angsten for plyndringer p. gr. af de mange ledige lejesoldater efter Ausburgfreden og freden mellem Frankrig og Spanien. – [34]) Eksempel Helsingørs tingprotokol mandag 16/3 1556. – [35]) Breve til og fra Birgitte Gøye I, indl. XVIII og II, s. 192. Colding s. 162. – [36]) Kolderup-Rosenvinge IV s. 172. – [37]) Laurits Pedersen II s. 109. – [38]) CCD 23/3 1577, side 51 – [39]) Mackeprang (1900) s. 98–99. – [40]) Kolderup-Rosenvinge IV 109, art. 69. – [41]) Laurits Pedersen I s. 455 og 344.

UTRYKTE KILDER

Landsarkivet for Sjælland:

Helsingørs kæmnerregnskaber 1555–56, 1556–57, 1557–58.
Protokol med ekstraskat fra Helsingør 1564.
Rådstue- og tingbøger fra Helsingør 1554–56.
Protokol med indtægter af accise 1594 og 1595.

Rigsarkivet:

Rentemesterregnskaberne fra 1554–55, 1556–57 og 1557–58.
Mandtalslister for landsskatten af Krogen len 1555.
Mønstringsruller og rostjenestetakseringer 1535–63.

TRYKTE KILDER

Årsberetninger fra Det kgl. Geheimearkiv. C. F. Wegener 1861–64.
Tillæggene til bind III og IV.
Breve til og fra Birgitte Gøye. I og II. G. L. Wad. 1893.
E. Marquard 1929, 1936 og 1941.

Breve til og fra Mogens Gyldenstjerne og Anne Sparre. I–III.
Corpus Constitutionum Daniæ. III, V. A. Secher. 1891–94.
Danske Gårdsretter og Stadsretter. Kolderup-Rosenvinge. 1827.
Danske Kirkelove. I. Holger Fr. Rørdam.
Danske Recesser og Ordinantser. Kolderup-Rosenvinge. 1824.
Helsingørs Kæmnerregnskab for året 1577. P. V. Jacobsen. Trykt i Danske Magasin 3 rk. 2. bd. s. 177. 1845.
Kancelliets Brevbøger 1551–60. C. F. Bricka. 1885–1888.
Københavns Diplomatarium. O. Nielsen.
Scriptores Rerum Danicarum IV. 1776.

LITTERATUR

Boesen. Helsingørs Beskrivelse.
Birch, L. V. Told og Accise. 1920.
– Rigets Jordegods og Regalerne. 1918.
– Rigets Offentlige Formål og Indtægter. 1922.
Christensen, William. Dansk statsforvaltning i d. 15. årh. 1903.
Hammerich, P. F. A. Om de tre uadelige Stænders Deltagelse i Danmarks og Norges Statsanliggender fra Rigsdagen 1523 til Rigsdagen 1660. H. T. 2. rk. I bd. 1847.
Hostrup-Schultz, V. Helsingørs Embeds- og Bestillingsmænd. 1906.
Jacobsen, P. V. Fremstilling af det danske Skattevæsen under Kongerne Christian III og Frederik II. 1833.
– Bidrag til fremstillingen af det danske Købstadsvæsen under Kongerne Christian III og Frederik II. H. T. bd. 5, 1844.
– Bidrag til Kendskab om de danske Kiøbstæders borgervæbning og deltagelse i Krigsvæsenet i en del af det 16. årh. H. T. 2. rk. bd. I, 1847.
Munch, P. Købstadsstyrelsen i Danmark fra Christian IV's tid til det 18. årh. midte. 1900.
Mackeprang, M. Dansk Købstadsstyrelse fra Valdemar Sejr til Kristian IV. 1900.
– Danske købstadmøder fra Kristian I til Kristian IV. H. T. 8. rk. bd. 4. 1913.
– De danske Købstæders skattevæsen indtil begyndelsen af det 17. årh. H. T. 7. rk. bd. 3.
Pedersen, Laurits. Helsingør i Sundtoldstiden 1426–1857. I–II. 1921–31.

– – –

H. T. = Historisk Tidsskrift.

FRA EN LANDSBYSKOLE I FORRIGE ÅRHUNDREDE

Af Asger Schmelling

Det er i året 1826 – syv år efter at »Caledonia« som det første danske dampskib er gået i fart og fem år efter, at Napoleon døde sin ensomme død på Sct. Helena, og samtidig året, hvor Fanden er løs i Laxegade, og hvor Johanne Luise Pätges, den senere fru Heiberg, som 13-årig debuterer på Hofteatret i »Hans og Trine«.

I skolestuen i Dageløkke skole ved Humlebæk sidder den gamle lærer med sin embedsbog[1]) og indfører med aldersrystende hånd en

Inventarie Liste

over hvad der hører til Kundskabs Væsenet ved Dauglykke Skole

1 gml Bibel
2 6 nye og et gl. nye Testamente
3 15 Stk Psalme Bøger
4 12 stk Rochows Læsebøger[2])
5 Naturen, Borgeren og Mennesket[3])
6 2 Dele af Indbyrdes Underviisnings Værd[4])
7 18 Stk af Thonboes Læsebøger[5])
8 9 af Halagers Læsebøger[6])
9 19 Stk A.B.C.et og Stavebøger[7])
10 Holms Undervisning i Religjonen[8])
11 Biskop Boisens Forberedelse til Religjons Underviisning[9])
11b Dito Katheketik[10])

12 Strøms Forstands Øvelser[11])
13 Underviisning til Almuen i Andledning af Jubelfesten[12])
14 2de Sangbøger
15 Høegs Anviisning[13])
16 Nielsens Hoved Regning [14])
17 Dito Tavle Regning[15])
18 En Skole Protokol
19 Af- og Tilgangs Protokol
20 30 hele Regnetavler og 7 i Stk
21 Skole Atlas af Lose[16])
22 Justes Karter over Europa og Danmark[17])
23 En sortmalet Trætavle
24 3 Stk smaae Blækhorn
25 Jordbeskrivelse af L Stoud Plato[18])
26 Coral Melodier af Andersen[19])
27 6 Bibelsk Historie. Eet Bundt danske Forskrivter
(Linien udfor nr. 27 er udstreget)

Dauglykke Skole d 2 Maj 1826

E. N. Holm
Seminarist og Skolelærer

Skolen er opdelt i to Klasser, Øverste Klasse og Nederste Klasse. I Øverste Klasse er der 17 drenge og 17 piger i alderen 9 til 13 år, i Nederste Klasse 15 drenge og 11 piger i alderen 5½ til 10 år. Børnene går i skole hveranden dag.

Skolen står under Skolecommissionens[20]) tilsyn med provsten, Brøndsted, som lærerens nærmeste foresatte. To gange årlig holdes eksamen, og provsten foretager antegnelse herom i embedsbogen med akademikerens hurtige og flydende håndskrift og undertegnet med de tre menige kommissionsmedlemmer med stort besvær prentede underskrifter.

1828 d. 20de Novemb. afholdtes den befalede halvaarige Efteraars-Eksamen i Dauglykke Skole. *Øverste Klasses* Ungdom aflagde særdeles gode Prøver paa Fremgang i Indenadslæsning

– Lærebog – Bibelhistorie – Naturen – Tavle Regning, der alt vidnede om den værdige gamle Skolelærers vedvarende Flid og Omhyggelighed for Ungdommen. – *Nederste Klasses* Ungdom prøvede i Læse- og Skriveskole efter den nu ogsaa her indførte Indb. Underviisning, og gave gode Prøver paa den gode Begyndelse, den værdige Lærer selv har bestræbt sig i sin høje Alder at gjøre sig bekjendt med, han fremlagde den befalede Dag- og Navne-Journal, som han ligeledes bestræber sig for at føre efter de anordnede Bestemmelser. – Han ønskes fremdeles Guds gode Velsignelse og Styrke til sit Kalds Embede! –
G. Brøndsted Laurs. Nielsen Peder Nielsen Jørgen Hansen

»Den nu ogsaa her indførte Indb. Underviisning« – provstens bemærkning gør det nok nødvendigt kort at opridse, hvad der lå i det begreb, og anføre lidt om baggrunden herfor.[21])

Jævnsides med den økonomiske fremgang herhjemme i 1700-tallets slutning gennemførtes de store landboreformer. Men fremtrædende idealister som brødrene Chr. og Ludvig Reventlow indså – inspireret af Rousseaus tanker om nye opdragelsesprincipper – at et bedre skolevæsen end det tidligere med spredt og tilfældig undervisning var nødvendigt, om det skulle lykkes at højne almuen. I 1789 nedsattes en kommission »til de danske Skolers bedre Indretning«, og de følgende årtiers bestræbelser resulterede da endelig i den betydningsfulde skoleanordning af 1814 med faste skoledistrikter overalt og skolepligt fra det fyldte femte år til konfirmationen.

Men skoleloven led den skæbne at komme til verden i en tid, hvor landet var forarmet af krig og bankerot.

Snart hævede der sig røster om at gå tilbage til det tidligere skolevæsen, der havde været godt nok og langt billigere. Og selv om den nye skoles forkæmpere varmt talte dens sag, kunde det ikke undgås, at de reaktionære kræfter på visse punkter fik deres vilje sat igennem. F. eks. ønskede man de nyoprettede seminarier afskaffet eller dog indskrænket i tal.

Til at drive seminarierne var i 1805 oprettet et fond, hvortil to tredjedele af midlerne indkom fra præsterne. Men med de stigende skatter og synkende kornpriser fik præsterne sværere og sværere ved at klare denne byrde, og de beklagede sig herover med det resultat, at præsternes bidragspligt ophævedes i 1822. Adskillige seminarier måtte nedlægges, uagtet disse iøvrigt kunde være små og beskedne nok. Eksempelvis kan det nævnes, at Lyngby Seminarium indtil 1842 kun havde ét klasseværelse, hvor eleverne sad ved to borde med ansigterne mod hinanden.

Med disse ringe økonomiske forhold som baggrund kan det ikke undre, at man med begejstring erfarede om en ny skoleform i England, efter stedet, hvor den først praktiseredes, kaldt »den lancasterske metode«. Herhjemme blev denne nye undervisningsform kendt under betegnelsen »indbyrdes undervisning«, og det der gjorde, at den virkede tiltrækkende, var i første række, at man i den så et middel til at gennemføre besparelser på skolevæsenets område, fordi undervisningen var baseret på, at de mindre børn blev undervist af de større, hvorved lærerkræfter kunde spares.

Den indbyrdes undervisning praktiseredes i princip således, at hver skole kunde have op til 100 børn men i én skolestue og med kun én lærer. Børnene deltes i mange afdelinger, der skiftevis undervistes af andre børn. Undervisningsstoffet – læsning, skrivning, regning og geografi – indpassedes i tabelform og nøje afgrænsede lektioner, og skolen blev holdt i gang ved en stram militaristisk disciplin, og der vågedes strengt over orden, tavshed og lydighed. Det var ren exercits. Børnene opråbtes ved numre, marcherede i hold op til de ophængte tabeller, gennemgik lektionen, og efter et stød i en signalfløjte marcherede de holdvis tilbage til deres pladser igen.

Denne undervisningsform indførtes ved resolution af 21. august 1822 for nederste klasse i købstads- og landsbyskolerne. Det siger sig selv, at en sådan undervisningsmetode – som af dens fortalere hævdedes at give gode resultater – med dens

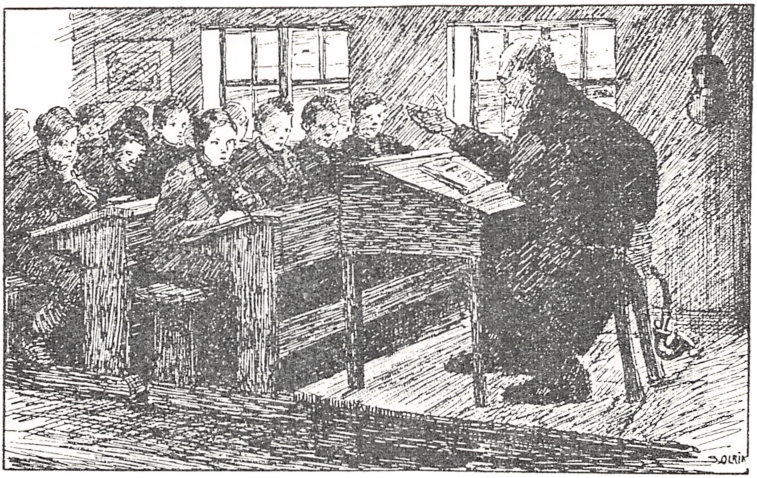

Skolestuen i landsbyskolen, efter tegning af S. Olrik.

åndløse terperi med rette måtte betragtes som et stort tilbageskridt i undervisningen i forhold til de humane ideer og tanker, der lå til grund for gennemførelsen af skoleanordningen af 1814.

Fra adskillige sider ytredes der utilfredshed med den, men en vigtig årsag til dens fortsatte beståen var imidlertid den, at Frederik VI med sin af strenghed og militær disciplin prægede livsholdning gik varmt ind for denne skoleform – hvorefter alle havde sig at rette. Det var naturligvis ikke god tone eller tilrådeligt åbent at kritisere noget, som kongen gik ind for, hvilket vel til dels forklarer provst Brøndsteds bemærkning i embedsbogen. Nu er det vel også hævet over enhver tvivl, at en så disciplinpræget undervisningsform som den ovenfor omtalte aldrig har været praktiseret i Dageløkke skole, skolens beskedne størrelse med kun 26 børn i nederste klasse gør det usandsynligt. – Efter Frederik VI's død i 1839 udgik den indbyrdes undervisning stort set i skolerne i løbet af 1840'erne.

Foruden den i indledningen gengivne inventarliste, der ved-

rører øverste klasse, skal her bringes endnu en inventarliste, nemlig for nederste klasse.

Inventarie Liste

over hvad der hører til den Indbyrdes Underviisning ved Dauglykke Skole

3 Dele af Indbyrdes Underviisning Bestemmelserne
80 Læse Tabeller
100 Skrive Tabeller
108 Regne Tabeller 65 Stk af en Slags og 43 Stk af en Anden
32 Geographi Tabeller
Gymnastik Lære
Geographie
6 smaae Regnebøger
Springe Maskine[22])
Ligevægtsbrædt
et Kreds Reeb[23])
et Trækketoug
8 Springe Reeb[24])
En Navne Bog
En Dag-Bog

Dauglykke Skole d 26 April 1831

Seet og rigtig befundet af
Brøndsted ærbødigst
E. N. Holm
Skolelærer

Med denne inventarliste er det som om billedet afrundes, så man ser for sig den lille landsbyskole med et enkelt klasseværelse og de primitive gymnastikredskaber, springemaskinen og ligevægtsbrædtet, udenfor langs legepladsen under de grønne træer – således som man indtil for en snes år siden endnu kunne se dem ude i de små landsbyer, inden de forsvandt ved oprettelsen af de nye centralskoler.

Indvendig på embedsbogens stærkt slidte bind læses:
1794 den 20de Juli blev N. E. Holm kaldet til Kirkesanger og Skolelærer ved denne Skole og afgik ved Døden den 4. Februari 1832. – Næsten 38 Aar Skoletj.
1832 den 1ste April blev J. H. Bendixsen hans Eftermand i Embedet.

Kirkebogen for Asminderød sogn oplyser, at Erich Nielsen Holm blev 73½ år og således var født i 1758.

Den ovenfor nævnte oplysning i embedsbogen er indført af Bendixsen, der ved sin tiltræden var 30 år gammel. Det skulde rent umiddelbart ikke synes vanskeligt at regne ud i hovedet, hvor mange år Holm virkede ved skolen. Men Bendixsen har dog villet være *helt* sikker. Længere nede på bindet står skrevet:

1832
1794
38 Aar

Embedsbogen, der begynder ved 1826 og strækker sig over et halvt hundrede år, har skullet tjene mange forskellige formål såvel af tjenstlig som mere privat art. Under den sidste gruppe må vel henregnes et årsregnskab for 1852 for »Skolelærer-Liigsocietetet paa Fb. Amt« med alle medlemmernes navne anført. Bendixsen har formentlig været kasserer det år.

Men ellers begynder bogen fra den ene ende med inventarlister og fra den anden med skolekommissionsantegninger, og mellem disse yderpunkter findes så i spredt orden afskrifter af cirkulærer, mødeprotokol for klasserne, kladde til oplysninger til kirkebogen om fødsler, vielser, dødsfald m. m. inden for distriktet samt regnskaber over »Offer« til skolelæreren i hans egenskab af kirkesanger. Endvidere løse suppleringsblade og små papirlapper med navne og data, som læreren skulde huske at føre ind, et spillekort og en stærkt slidt »dosmerseddel« i form af en kladde til brug ved udformning af forlovererklæring, sålydende:

»Vi underskrevne N. N. og N. N. indestaae herved som Forlovere for, at ifølge de gjældende Love Intet kan være til Hinder for den ægteskabelige Forbindelse mellem N. N. og N. N., men ville vi i enhver Henseende holde den copulerende[25]) Præst angerløs.«

En væsentlig del af embedsbogen optages af mødeprotokollen, og gennem lærerens kommentarer på dage, hvor der ikke har været undervisning, får man et indtryk af tiden og livet i skolen. Nogle enkelte prøver skal gengives her.

1827
12 Mai. Bispevisitats.
(På embedsbogen bind står skrevet: Vidi d 12 Maji. D. Frederik Münter)
1829
19 Februari. Læreren til Liig.
1831
25 Januari. Ingen i Skole formedelst Snefog og dyb Sne.
1833
4 Februari. I Helsingøer i et Velfærds Erinde.
(Velfærdsærindet i Helsingør forekommer hyppigt – hvad det så kan have været).
13 September. Læreren var i Asminderød og synge over et Liig.
1836
27de Mai. Bispevisitats i Kirken. Ferie til 7de Juni med Hans Høiærværdigheds Tilladelse.
23 Juni. Marked i Frederiksborg.
12 Juli. Murerne var og reberede Skolen.
October. Reformationens 3die Jubelfest holdtes den 30 og 31 Oct og 1ste Novemb.
1837
1 Marts. Børnene vare fri, da Læreren modtog Debutat-Brænde[26]).

1838

November. Den 14de var der Liig og den 16de Bryllup her fra Districtet og desaarsag ingen Skole.

1839

1 Marts. Læreren var omkring i Districtet med en Collectbog til de Vandlidte i Jyl[27]).

November. Den 29 vare Børnene fri med Provstens Tilladelse, jeg fulgte min Fader til Jorden.

1840

3 Februari. Folketælling.

16 Juni. Børnene frie med Hans Høiærværdighed Herr Provst Bentziens Tilladelse (Auktion).

16 Septb. Der kunde ingen Underviisning gives, fordi Bordene bleve malede.

1841

20. September. Læreren og Børnene paa Fredensborg at modtage Maiestæterne[28]).

1844

11 Januar–22 April. Ingen Underviisning formedelst Lærerens Sygdom til 10de Februar. – Børnene søgt Langstrups og Slettens Skoler fra 13de Februar til 22de April formedelst Lærerens vedvarende Sygdom /. Typhus/.

23 Mai. Bispevisitats.

1845

1–6 Februar. Folketælling.

1849

Valg paa Fredensborg den 4 Decb.

Men foruden disse tilfældige fridage er der jo så de faste ferier, der omfatter 1 uges påskeferie, 2 ugers »Pløieferie« i første halvdel af maj, 1 måneds »Høstferie« fra først i august til først i september, 2 ugers »Kartoffelferie« midt i oktober og endelig juleferie fra 24' december til 4' januar – og så går børnene jo iøvrigt kun i skole hveranden dag, øverste klasse endog kun 2 dage om ugen i juni, juli og august.

Som provst Brøndsted tidligere udtalte sig i venlige og rosende vendinger om gamle lærer Holm, er det samme tilfældet nu, når hans efterfølger, provst Bentzien, skriver i embedsbogen om lærer Bendixsen:
»Mandagen den 15de Mai 1848 afholdtes Foraars-Examen i Daglykke Skole. Fra Nederste Klasse opflyttedes No. 5, 14, 16. Karakterlisten er et hæderligt Vidnesbyrd om det Held, med hvilket den almeenagtede Lærer har røgtet sin Gjerning. Fremgangen har været meget god, og Tilstanden i begge Skolens Klasser var, som det var at vente, i alle Henseender den ønskeligste.«

Ser man på, hvilke undervisningsmidler der i forhold til tidligere nu står til rådighed, viser en liste fra 1857 over »Indventariet« blandt andet, at der er kommet nye læsebøger – 10 stk. Birks Læsebøger, 13 stk. Hjorts Børneven[29]), 18 stk. Jensens Læsebøger – og 4 stk. Agerdyrkningsbøger. Der er kommet flere landkort – blandt andet et over Palæstina – og lærerens bibliotek er øget med en del geografisk materiale, en »Veiledning til at dyrke Hør« og en »Anviisning til Ducomenthers Skrivning«. Enkelte af de gamle bøger fra 1826 har overlevet, bl. a. »Holms Lærebog i Relionen«, »Strøms Forstandsøvelse« og »Andersens Coralbog«. Og så findes der endnu »Den indbyrdes Underviisnings Vigtighed og Værd« og et sæt af hver af de fire slags tabeller fra den indbyrdes undervisning, som i den grad er blevet slidt af pegepinden, at der bemærkes om dem, at de er »næsten ubrulige«.

På gymnastikpladsen er der til de øvrige redskaber kommet en »Klattremaskine med Toug«, og af selve det faste inventar nævnes nu et katheder på forhøjning, en stol, seks skoleborde med bænke, den sortmalede tavle, en »Vindovn« og en bogreol.

Flere af bøgerne får bemærkningen »gamle og forslidte« eller »udgaar«, men på en inventarliste 10 år senere i 1867 figurerer de stadig og er ikke blevet udskiftet, og yderligere er nu de

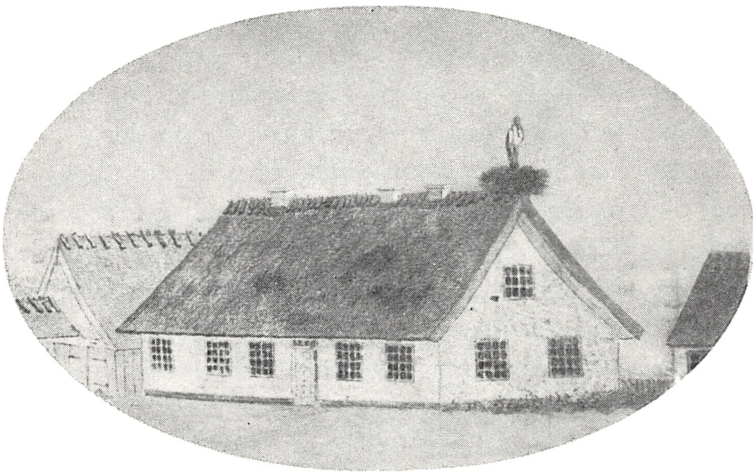

Dageløkke Skole set fra nord, gengivet efter en tegning fra ca. 1875.

18 stk. Jensens Læsebøger blevet »gandske ubruglige«. Men pengene til skolevæsenet flyder ikke rigeligt i de tider, og forskellen mellem dengang og nu – 100 år senere – er iøjnefaldende og bliver det måske i endnu højere grad, når der ses på lærerens løn- og arbejdsforhold, som senere skal omtales.

Fra provst Bentziens side foreligger der den bedste vilje til at skaffe skolerne gode arbejdsvilkår. En række skolekommissionsskrivelser rundsendes efter 1840 til sognets lærere til indføring i embedsbøgerne, og gennem dem får man et levende indtryk af, at provsten går meget op i skolens arbejde. Der er adskilligt at tage vare på, fra det mindste til det største.

Det første »Cirkulaire« , dateret 17de Juli 1840, indledes med megen sirlighed, idet provsten skriver:
»Overbeviist om mine Herrer Skolelæreres redebonne og retsindige Villie til at fremme al god Orden og enhver Bestræbelse for Skolernes Vel, har jeg herved den Fornøielse at meddele Dem Følgende:«

I 10 forskellige punkter henvender han sig så til lærerne, bl. a. om bygningerne.

»Hvad Skolebygningerne og Udhusene angaae, da anmodes dhr Skolelærere om, saa snart nogen Brøst forefindes, *skriftlig* at tilmelde Patronen[30]), at denne kan foretage det fornødne og have behørig Documentation for sit foretagne Arbeide. –

En Hovedrydning af Gymnastikpladserne vil blive foretagen ved Skolepatronens nærmere Foranstaltning. Skolecommissionen haaber, naar en saadan er skeet dhr Lærere selv ved Børnenes Hjælp ville bidrage til at holde Pladserne behørigt i Orden. Gymnastik-Apparaterne ville ligeledes blive efterseete, men Istandsættelsen vil næppe kunne skee før næste Aar.«

Endvidere oplyses, at der er anskaffet nye tavler på prøve og iøvrigt, at »Hvad der af Læsebøger o. s. v. maatte behøves, skal saa vidt og saa snart muligt vorde anskaffet, naar de omtalte Inventarie Lister ere indgivne og gjennemgaaede.«

Der opfordres til at »anskaffe de fornødne Skrivematerialier til *alle* Børnene paa Skolekassens Regning i Overensstemmelse med Skoleanordningens § 67. 2. og derfor igen kræve den fornødne Refusion«. Forholdet er det, at de uformuendes Børn får skrivematerialer frit, medens andre skal betale. Da det nok ikke går særlig villigt med denne betaling, pålægges det nu læreren »at give Lister maanedlig til Skolecommissionen, som da vil bestemme hvilke der kunne ansees for Uformuendes Børn, og lade Refusionen for de andre opkræve ved Skoleforstanderne. – «

Men refusionen indkommer åbenbart ikke, som den skal, for allerede 11de Februari 1841 er denne hovedpunktet i et nyt cirkulære fra provsten, hvori det hedder:

»Jeg tillader mig at gjentage indskjærpelsen af det i Skoleanordning § 67. 2 befalede om Refusion for Skrivematerialier af de Formuende. Skolecommissionen skal sørge for Inddrivelse af denne Refusion for dem som ei godvilligen betale. Lærerne haver hvert Mellemværende at opgive Listen paa Restancer og paa de Fattiges Børn som haver erholdt Skrivematerialier frit. – «

Samtidig indskærpes, at der rettes henvendelse til patronen om bygningsreparationer og inventar, og endelig fremsættes anmodning til »Dhr Lærere om at de saa snart Veirliget og Jordbund tillader det begynde og fortsætte de gymnastiske Øvelser paa lovbefalet Maade, og vilde det være mig meget kjært, om jeg ved Indberetningen næste Gang kunde bevidne, at denne Underviisnings Gjenstand ikke blev agtet ringere nogetsteds end de øvrige men pleiede med lige Omhu. – «

Der må imidlertid have været yderligere diskussioner om skolebetalingen, for senere samme år, den 8de November 1841, har provsten givet lærerne yderligere oplysninger herom.

»Til Dhr Skolelæreres Efterretning og Antagelse i deres Embedsbøger tjener at Skolemarkernes Betaling grunder sig paa Skole-Instructionen af 28 Marts 1721 hvori det § 22 blandt andet hedder: »og skal de Huusmænd som have Børn enten gjøre Skolemesteren 2 Dages Arbeide om Aaret eller betale hver 1 Mk.

Ifølge det kgl Rentekammers Ordre af 12te Marts 1802 skal denne Mark hvor den nye Skole Indretning er indført betales til den kgl Kirkekasse.

– – –

Kirke og skole er fra gammel tid nær knyttet sammen. Provsten er skolens øverste leder, og læreren på sin side er som et led i tjenesten knyttet til kirken som kirkesanger og skal desuden indsamle oplysninger om fødsler og dødsfald i sit distrikt for indføring i kirkebogen. Set på denne baggrund er det ganske naturligt, at de cirkulærer, der udgår fra provsten til lærerne, i lige så høj grad omhandler kirkemæssige forhold som skolemæssige.

Karakteristisk er i så henseende et punkt i det førnævnte første cirkulære af 17de Juli 1840, hvor det anføres, at »Ligeledes anmodes Dhr om at ville holde Børnene til Kirkegang i Overensstemmelse med Skoleanordningens § 19. –«

Og i et andet punkt drages omsorg for rent praktiske forhold i forbindelse med kirkebogen, at alt kan gå korrekt til: »Da

eet Barn endnu henligger udøbt, hvorpaa jeg af Provst Neergaard er gjort opmærksom og et andet, født den 9de Febr. først nu er anmældt til Daab, nødes jeg til at anmode Dhr om nøie at efterkomme Daabsanordningen af 30 Mai 1828 § 9 hvoraf følger en Udskrift /: Den lyder saaledes: »For at føre paalideligt Opsyn med, at alle Børn betimeligen døbes i Overensstemmelse med de anførte Forskrifter, bør enhver Barnefødsel i Kjøbstæderne inden 2 Dage og paa Landet inden 8te Dage anmældes for den i Slutningen af § anmældte Kirkebetjent, der strax indfører saadan Anmældelse i det Exemplar af Kirkebogen han haver at holde, og hver Uge give Sognepræsten Underretning om alle i Ugens Løb gjorte Andmældelser, hvorefter denne og haver at bemærke det Fornødne i sit Exemplar af Kirkebogen :/. – Jeg antager det rettest, at Fødslerne hver Søndag samtlig tilmældes Hr. Holgersen, som da giver mig igjen Listen derover. For at Menigheden kunne opfylde deres Forpligtelse i denne Henseende, vil en Tillysning om at anmælde Fødslerne inden 8te Dage for Skolelæreren være fornøden. Jeg anfører udtrykkelig »Districtets Skolelærer«, thi en Anmældelse for Hr. Holgersen, som den der fører Kirkebogen for Asminderød Sogn, denne vilde jo være besværligere baade for Sognefolkene og ham. –«

Endelig gengives i samme cirkulære til lærernes underretning en skrivelse fra cancelliet om kirkesangen:

»Det høik. Danske Cancelli har under 5te October 1839 tilskrevet Directionen for Liunge Cronborg Herred saaledes:

Da Cancelliet har bragt i Erfaring at det paa de fleste Steder i Sjællands Stift skal være gaaet af Brug at Skolecommissionerne ifølge Anordningen om Almueskolevæsenet paa Landet af 29de Juli 1814 § 61 udvælger til Kirkesangere de Personer som synge bedst, medens derimod Kirkebyens Skolelærer udenvidere dertil antages beskikket, eller vel endog alle Sognets Skolelærere næsten sig dertil beskikkede, hvoraf lettelig kan følge at Kirkesangen bestyres af den mindre duelige, skulde

Cancelliet tjenstlig have Hr Kammerherren og Deres Høiærværdighed anmodede om behagelig at ville paasee at bemeldte § 61 i den nævnte Anordning maa efterkommes.

Førend Skolecommissionen i denne Henseende afgiver den forlangte Bestemmelse anmodes Dhr Skolelærere om snarest muligt at indsende deres Betænkning om Sagen og Forslag i denne Henseende. –«

Hvad der følger af provstens slutbemærkning til lærerne om at indsende forslag og betænkning, skal der senere redegøres for.

Men forinden skal gengives et cirkulære af 9de Septbr. 1840, i hvis første halvdel provst Bentzien med megen artighed henvender sig til lærerne om en ny timeplan.

»Vedlagt tillader jeg mig at tilstille Dhr. Skolelærere et Skema over Timefordelingen for 2 Klasse saaledes som Erfaring har lært mig, at den hensigtsmæssigt iværksættes. Jeg beder indstændigt, at dette nøiagtig maa blive fulgt og er overtydet om at enhver Lærer vil give det Bifald ved Prøvelsen. Skulde imidlertid nogen grundet Indvending kunne fremføres, da vil det altid være mig kjært at modtage den af Mænd, der ved Samvittighedsfuldhed og Tænksomhed vogte deres Hverv. Jeg har tilladt mig at gengive hvor mange Timer der ere anvendte til hver Underviisnings Gjenstand, at den hensigtsmæssigste Fordeling kan træde klart frem. – At jeg ikke kan dispensere for Skolegangen om Løverdagen ville mine Herrer venligst undskylde. Det staar ei i min Magt at omdanne Anordningerne eller give Dispensationer, som af Skolecommissionen her og andre Steder kunde bebreides mig. Heller ikke kan jeg Andet end ansee den hidtil brugelige Sommer-Skolegang for uhensigtsmæssig og fordærvelig og maa modsætte mig den, indtil friere Bud befaler. –

Hvad 1ste Klasse angaar, da følges nøiagtig Reglerne for den indbyrdes Underviisninng, saaledes som de ved det nye Apparats Meddelelse ere givne. –«

Skemaet varierer lidt efter årstiderne, idet skolegangen for 2. klasse normalt er fra klokken 8 til klokken 4, medens den i de tre vintermåneder afkortes, så skoletiden er fra kl. 9 til kl. 3. For månederne maj, september og oktober ser skemaet f. eks. således ud for mandag, onsdag og fredag:
8 – 8½ Sang. 8½ – 9 Religion. 9 – 10 Indenadslæsning med Kundskabs Meddelelse om det Læste og Grammatik. 10 – 11 Tavleregning. 11 – 12 Skønskrivning. 1 – 2 Bibelhistorie. 2 – 3 Skriftlæsning og ¼ Time Sang, om onsdagen dog Historie og Geographie. 3 – 4 Gymnastik.

Og så har børnene nok også været godt trætte – og læreren med.

Den anden halvdel af cirkulæret beskæftiger sig med kirkelige forhold og viser, at provsten ikke hører til dem, der uden videre lader »Kirkesangen bestyre af den mindre duelige«. Han går op i spørgsmålet i detaljer og går ind for sine synspunkter med en sådan livfuldhed og varme, at man ikke kan undgå nu så mange år efter at få sympati for denne mand.
»Det ligger mig tungt paa Hjertet at forbedre Kirkesangen, og jeg er aldeles overbevist om at den skades meget derved at for Mange lede den. Jeg ønskede gjerne at Hrr Kaarsen som Tenorsanger og Hrr Bendixsen som Bassanger med et Chor af Børnene ledsagede Orgelet og styrede Sangen og at ingen videre Sang fandt Sted af Skolelærere hvad Asminderød angaar og at i Grønhold Hrr Frendrup ene sang med til Chor af Børn, da Menigheden her sjældent er saa talrig forsamlet at Flere behøves til at anføre den. Hvad Svarene paa Præstens Hilsen til Menigheden og Amen betræffende da synes det mig at ville være smukkest, naar Orgelet taug og et Chor af Børn med Lærerne udførte denne Sang. Vore Tider fordre i denne Henseende nødvendigen en Fremgang, og jeg er overbevist om, at, ligesom min Medcollege i Embedet vil dele mine Anskuelser, saaledes mine Herrer ville gjøre sig en Fornøielse af at fremhjælpe enhver god Bestræbelse for at give den udvortes Guds-

tjeneste den Høitidelighed, som den med Rette har Krav paa. – Hertil regner jeg ogsaa den fuldkomne Stilhed, saa at intet afbryder forstyrrende under Bøn, Sang og Prædiken eller Messe. Saavidt muligt skal jeg selv bidrage til, og beder ogsaa Dhr bidrage til, at Børnene, som skulle døbes, forbliver i Præstegaarden eller hvor Fadderne ere tagne ind, indtil Præddiken er forbi, skjønt jeg klarlig indseer, at dette Maal vel vanskeligen aldeles kan opnaaes. –

I det jeg endnu engang paa det hjerteligste anbefaler ovenstaaende til Dhrs: Opmærksomhed og ret indstændig beder mine Bemærkninger optagne som udrundne alene af det varmeste Ønske om at bidrage alt Mit til at vække Sands for Betydningen af den udvortes Gudstjeneste og derved aabne Hjerterne for sand Fromhed i de mig betroede Menigheder, tilføier jeg Forvisningen om, at Ingen af mindre væsentlige Hensyn vil lade sig holde tilbage fra at fremhjælpe den gode Sag, men ærligt og aabent meddele mig Alt hvad de maaske kunde have at bemærke.«

Det blev ovenfor nævnt, at i forbindelse med skrivelsen af 5. oktober 1839 fra det kgl. kancelli om kirkesangere skulde sognets lærere indsende forslag og betænkning til provsten og skolekommissionen. Lærerne har undersøgt forholdene så godt, at de har fundet ud af, at der i virkeligheden tilkommer dem honorar for at forestå kirkesangen. Spørgsmålet har nok først været drøftet på lavere plan og afstedkommet en del diskussion. Der foreligger ikke i embedsbogen noget om dette, og vi har her kun følgende i bogen indførte skrivelse fra allerhøjeste sted at støtte os til:

Det Kgl. Danske Cancelli har under den 8de d. M tilskrevet os saaledes:

Skolelærerne og Kirkesangerne i Asminderøds og Grønholdts Sogn haver anholdt om Cancelliets Bestemmelse for, til hvad Tid og af hvilken Kasse de enhver Skolelærer, der tillige er Kirkesanger ved Placaten af den 22de Mai f. A. § 2 tillagt 10

Rd Sølv aarlig kunne hæves, samt tillige ansøgt om, at da Ingen af dem har oppebaaret de i Skoleanordningens § 61 bestemte 10 Rd. Sølv for at bestyre Kirkesangen, denne saaledes i 25 Aar indeholdte Godtgjørelse til Beløb ialt 250 Rd, nu maa komme dem tilgode til lige Deling i Forhold til Enhvers Embedstid.

I denne Anledning skulde Cancelliet efter at have modtaget Hr Kammerherrens Svarskrivelse af 20de f. M. denne Sag betræffende tjenstligst tilmelde Dem til behagelig Efterretning og Bekjendtgjørelse for Vedkommende at det hermed befindes at der i Medfør af Placaten af 22de Mai f. A. § 2 tilstaaes herefter den Skolelærer i ethvert Sogn som Skolecommissionen vælger til Kirkesanger 10 Rbd Sølv aarlig fra 1 Januari d. A. at regne; og bliver dette Beløb at tilveiebringe ved anordningsmæssig Ligning og at der iøvrigt ikke tilkommer Supplicanterne nogen Godtgjørelse. – Ved herom at underrette Deres Høiærværdighed, udbedes derhos Vedkommende ved Deres behagelige Foranstaltning tilkjendegives det Fornødne i Overensstemmelse hermed.

Frederiksborg Amtshuus den 11 September 1840

Knuth

Det har nok været en kedelig skuffelse for lærerne, der, med rette eller urette, har opfattet det saadan, at de var berettiget til kirkesangshonorar allerede helt fra 1814. Det var også nok at tage munden lovlig fuld, da i hvert fald Bendixsen jo først tiltrådte i 1832. Men i hvert fald, nu får de dog den tilfredsstillelse at få det pr. 1. januar 1840, og sagens forløb kunde godt tyde på, at provsten ikke har været opmærksom på, at lærerne var berettigede hertil. Ved en skrivelse af 18. september 1840 får lærer Bendixsen så sin udnævnelse til »Kirkesanger i Asminderøds Sogn«.

Inden der i det følgende skal gås nærmere ind på lærerens indtægtsforhold, bør det dog gengives, hvad biskop Mynster i sin beretning om sine visitatsrejser i Sjællands stift i årene

1835 til 1853[31]) fortæller om Dageløkke skole, fordi vi her får et livfuldt og samtidigt billede af læreren og skolen. Beretningen må opfattes og betragtes som en privat optegnelsesbog, der har skullet tjene som grundlag for den senere, officielle beretning til Danske Kancelli – derfor den knappe stil og de mange forkortelser.

Den første visitats finder sted den 27. maj 1836 i forbindelse med en almindelig visitats i Asminderød og Grønholt sogne på biskoppens første visitatsrejse her to år efter udnævnelsen.

»*Dauglykke Skole.* 55 Børn. Patron Proprietair Lautrup. Læreren Johannes Bendixsen, 34 Aar gl., Seminarist, har 10 Børn, og kunde komme i Betragtning til Charlotte Amalies Legat. Fremgangen meget god. Indb. Und. meget god. Gymnastik, temmelig god.«

Ved næste visitats i 1844 skrives:

»Skolehuset meget godt. Patron Grdm. Jens Pedersen. 55 Børn. Læreren Johannes Bendixsen, 41 Aar, Sem. fra Joenstrup, er en meget duelig, flittig og skikkelig Mand; katechiserer godt. Læsn. ug. Skr. mgx Rel. mgx Regn. mg. Indb. Und. mgx Gymn. mg.«

Og endelig skrives der ved sidste visitats i 1853:

»Patron Gdm. Jens Jensen. 67 Børn. Læreren Johannes Henrik Bendixsen, 51 Aar, er flittig og duelig, katechiserer godt, i en frommere Tone end sædvanligt, (har villet være Rigsdagsmand). Læsn. mg? Skr. mg. Rel. mg. Regn. mg. Indb. Und. mg. Gymn. mg. Børnene kom til Langstrup. Skolehuset skal være meget godt.«

– – –

De 10 rigsdaler sølv, som årlig tilstodes læreren for bestyrelse af kirkesangen, har vel nok ved indførelsen i 1814 repræsenteret et beløb af en vis størrelsesorden. Men beløbet bliver ikke reguleret efter de stigende priser. I 1840 er det af samme størrelse, i 1863 ligeledes. Og ser man på lærer Bendixsens nedenstående indtægtsopgørelse fra embedsbogen, fremgår det,

hvor beskedent et beløb kirkesangslønnen udgør – nærmest af symbolsk art – men derfor alligevel nok værd at tage med.
Opgjørelse af Indtægterne i 1863 hvor af der skal svares Krigsskat i 1864

1,	Løn	50 Rdl.
2,	Offer	140
3,	Alderstillæg	50
4,	Skolepenge	35
5,	Kirkesangsløn	10
6,	Julerentepenge og Huusmands Tiende	26
7,	Sæd, 25 Tønder	107
8,	Fourage og Tiendehalm	26
9,	Halvdelen af Brændselet	45
10,	Netto-Indtægten af Jordlodden	90
	Ialt	569 Rdl.

Den største indtægtspost på regnskabet er »Offer« på 140 Rdl. Men nu er det så heldigt – eller uheldigt – at embedsbogen også indeholder opgørelser over, hvad der år for år indkommer i offer. Og ser man så på opgørelsen for 1863, konstaterer man, at indtægten ved offer udgjorde 161 rigsdaler og 3 skilling, og det ser således stærkt ud til, at nogen allerede dengang kunde komme til at »glemme« et beløb ved skatteopgørelsen.

Uden iøvrigt i samme forbindelse at ville tillægge lærer Bendixsen nogle forkastelige motiver, må det dog yderligere med beklagelse – også med henblik på Bendixsens stilling som regnelærer – konstateres, at ovenstående indtægter rigtig sammenlagt udgør 579 rdl.

Opgørelsen over offer i 1863 indledes med:

Liigsang ved Jens Jensens E Langstrup 6 Rd.,

hvor degnen nok særlig har strammet sig an, for ellers giver begravelser sjældent mere end 2 til 4 rd. i offer. I året 1862 anføres »Et Liig fra Langstrup 1 Rd.« og igen året før »Et Liig i Langstrup 1 Rd.«, men Langstrup er et nabodistrikt, så

der er ikke den samme personlige tilknytning til læreren, og man kan bedre nøjes med at stikke ham en enkelt daler. For distriktets egne beboere er reglen også den, at navn på den begravede anføres.

Barnedåb og bryllup er jo en festligere anledning til at give offer, og ved et bryllup ses en gårdmand at have givet 7 rd., medens der ved barnedåb gerne gives 3 á 4 rd. For husmændenes og indsiddernes vedkommende indskrænker beløbet sig ofte til 1 á 2 rd.

Men der er også sorg og skæbne at læse mellem linierne. I oversigten anføres således:
Indsidder Jørgen Jensen Barnedaab Toelt 1 Rd. 2 M.
og på linien nedenunder følger så:
Samme ved Barnets Begravelse 1 Rd.

Paaske Offer, Pindse Offer og Jule Offer indbringer i 1863 henholdsvis 22, 20 og 22 rd., medens Confirmations Offer til påske indbringer 6 rd og 4 mark og Confirmations Offer til Mikkelsdag 7 rd og 3 mark. Opgørelsen afsluttes med et, iøvrigt årlig tilbagevendende, Høitids Offer fra Nybogaard på 3 rd.

Iøvrigt er det ganske ejendommeligt at se, at de forskellige slags højtidsoffer næsten altid ligger ens i størrelse og kun svinger med et par rigsdaler fra år til år.

Om skolelæreres løn er iøvrigt givet bestemmelser i § 55 i Skoleanordningen af 1814, men her nævnes intet om offer:
»Enhver Skolelærer bør nyde
a) som Lønning, – – – 6 Tønder Rug og 10 Tønder Byg, der leveres ham in natura samt 25 Tønder Byg som betales efter hvert foregaaende Aars Capitelstaxt; – – –
b) som Brændsel – – – 6 Favne Bøgebrænde – eller Tørv af lige Værdie dermed. – – –
c) Af Foder til Creaturer bør Skolelæreren nyde: 4 Læs Høe, hvert til 24 Lispund; hvilket ligeledes af De Ydende tilføres ham.

Fru Magdalene Bendixsen, f. Salmons (f. i København).

d) I Henseende til den Jord, som tilkommer Skolelæreren, blive Placaterne af 25de Novbr. 1801 og 18de April 1804 at følge.«

Og i samme anordnings § 56 bestemmes, at de ovennævnte udgifter »bør for ethvert Sogn udredes af samtlige dets beboere paa lige Maade, som for Udgifterne til Fattigvæsenet ved allernaadigst approberet Reglement af 5te Julii 1803 § 35

Lærer Johannes Henrik Bendixsen (f. i Esbønderup sogn)

er fastsat, nemlig ved Ligning efter Beboernes Hartkorn, Deres Formues Tilstand eller deres Leilighed.«

Af et i embedsbogen indlagt løst ark fremgår, hvad en enkelt af distriktets beboere som ejer af den største gård i den forbindelse blev pålignet, så sent som i 1873:

Optegnelse til Hr. Proprietair Madsen over hvad der skal svares af Leerbjerggaard med Tilliggende til Daugløkke Skole for 1873

	Hvis dette betales med Penge:		
3 Læs Tørv a 3 Rdl.	9 Rdl.	" Mk.	" Sk
11¼ Skp Rug a 8 Rdl Td	11 –	1 –	8 –
11¼ Skp Byg a 7 Rdl Td	9 –	5 –	1 –
15 L Høe a 1 Mk L	2 –	3 –	" –
33¾ L Rughalm 8 Sk L	2 –	4 –	12 –
18¾ L Byghalm 8 Sk L	1 –	3 –	4 –
Julerentepenge	2 –	3 –	" –
Tiende af en Huuslod	" –	1 –	8 –
Skolehegns Vedligeholdelsespenge	3 –	" –	" –
	42 Rdl.	4 Mk.	1 Sk

Men udgifterne til skolevæsenet omfatter jo andet og mere end lige lærerens løn, og i skoleanordningens § 66 opregnes derfor under fem punkter, hvorfra pengene til ethvert sogns Skolecasse skal hentes. Der nævnes

»1) De saakaldte Kirke-Lysepenge.

2) De Penge, som paa Fastelavns Søndag og Søndagen efter Michelsdag indkomme i de Tavler, der da skulle ombæres for Skolecassen.

I denne Anledning skal Præsten den foregaaende Søndag opmuntre Menigheden til at vise Goddædighed imod Skolerne.«

Som de øvrige punkter anføres frivillige gaver, visse tiendeafgifter og endelig »de Bøder, som nogen maatte vorde tilpligtet at udrede, formedelst Overtrædelser imod denne Anordnings Bud«.

– –

Man kan vist rolig fastslå, at skolelærerens tilværelse på den tid i forrige århundrede ikke er ubetinget misundelsesværdig set på baggrund af vor tids forhold. Det eneste væsentlige plus er vel, at tiden som helhed ikke kender til forjagethed, og at gammeldags dyder som høflighed og respekt endnu agtes.

Dageløkke Skole set fra syd inden den i 1944 ødelagdes ved brand. Bygningen havde endnu dengang den smukke gesims, der var karakteristisk for Rytterskolerne.

Arbejdsbyrden for læreren er anselig. Skoletid *hver* dag fra kl. 8 til kl. 16 – det er jo kun det enkelte barn, der møder hveranden dag. Alt i alt synes ferierne tidsmæssigt at være det samme som nu, snarere lidt mindre. Skolen, legepladsen og gymnastikpladsen skal holdes, og der skal sørges for brændsel og fyres om vinteren.

Dertil kommer de kirkelige pligter. Kirkesangen ved gudstjenesten søndag efter søndag for 10 rdr. om året og medvirken ved de kirkelige handlinger for distriktets beboere, hvorfra jo en væsentlig del af hans indkomst ved offer hidrører. Det har ikke bare lige været at gå over at synge i kirken, for der var godt en milsvej fra Dageløkke skole til sognekirken i Asminderød, og intet tyder på, at Holm eller Bendixsen havde hest og vogn. Der har vel kun rent undtagelsesvis været lejlighed til befordring, så reglen har været, at de, selv som aldrende mænd, har måttet gå den lange vej til fods i al slags vejr og på alle årets tider. Det forklarer også, at børnene måtte have fri, når læreren, som det anføres »var paa Esrom at hente Lønning«[32]) eller i Asminderød at synge for lig. Ganske vist var det i skoleanordningen foreskrevet, at de kirkelige handlinger, for at læreren og børnene skulde forsømme mindst muligt, skulde lægges ved middagstid, hvor børnene havde en fritime, men ét er jo teori, et andet praksis.

Og der er et ganske anseligt kontorarbejde forbundet med stillingen.

For skolens vedkommende forekommer det i forbindelse med den almindelige, daglige drift, og så pålægges det jo f. eks. herudover læreren »at give Lister maanedlig til Skolecommissionen« over de børn, som modtager skrivematerialer. Dertil kommer så den årlige udskrivning af regninger over, hvad der er pålignet hver enkelt beboer at betale til skolens drift.

Men navnlig lærerens tilknytning til kirken giver ham adskilligt arbejde med indføring af oplysninger i embedsbogen til brug for kirkebogen. Og dertil kommer vel så arbejdet med

at *fremskaffe* disse oplysninger, der jo skal være helt korrekte.

Ved barnedåb anføres, at barnet »Bæres af Moderen. Hos staar Pigen – – –. Fadderne ere – – –«, og så opgives tillige hver enkelt fadders bopæl. Desuden findes antegnet, at »Moderen holder Kirkegang« eller at »Moderen indledes« – begge vendinger udtryk for, at moderen efter sin barselsfærd indledes i kirken.

Ved vielse – copulation – skal der, foruden om alder, oplyses, om de vordende ægtefæller er vaccinerede og af hvem, såvelsom om de er konfirmerede. Dertil kommer angivelse af forlovernes navn, stilling og hjemsted, og der skal som tidligere berørt udfærdiges en forlovererklæring.

Og endelig er der så begravelserne, hvor afdødes alder oplyses – og det ses tit at have voldt vanskeligheder – ligesom dødsårsagen oftest er angivet.

Flertallet af navnene er naturligvis de almindelige almuenavne og mellem de sædvanlige gårdmænd, husmænd, indsiddere, hjulmænd og piger forekommer kun rent undtagelsesvis en »Musikanter« og et »ugift Fruentimmer«.

Med alle disse pligter lagt over på læreren kan det være svært nok at se, hvordan han overhovedet skulde få tid til at dyrke den jordlod[33]), der hørte til skolen, og hvis afgrøde var en del af hans løn. Det er da også ifølge den mundtlige overlevering sket, at læreren, når det kneb med at nå det altsammen, tog de større børn til hjælp i roerne eller i høsten.

I skoleanordningens § 52 nævnes det, at »*Skolestuen* bør være rummelig og af en med Skolebørnenes Antal passende Størrelse. Skolelæreren bør desuden have anstændigt *Huusrum* for sig og Familie samt den fornødne Leilighed til 2 Køer og 6 Faar saa og til at bevare sit Foder og Brændsel samt den ham tillagte Jords Avling.«

I forbindelse med fremsættelsen af forslaget til Skoleanordningen af 1814 udtrykkes fra en vis side betænkelighed ved, at skolelærerens jordbrug fastsættes til en så ringe størrelse, at han

ikke får mulighed for at holde hest. Det befrygtes, at det vil bringe ham i afhængighedsforhold til de bønder, hvor han tid efter anden må låne hest, et afhængighedsforhold, der let kan gøre hans stilling i skolen ufri overfor disse bønders børn.

Denne indsigelse, der ikke blev taget til følge ved den endelige udformning af skoleanordningen, forekommer at være berettiget. For det, der vel mest får skolelærerens vilkår dengang til at synes så langt ringere end vor tids lærers, er vel nok foruden den større arbejdsbyrde især det forhold, at en væsentlig del af hans løn havde karakter af almisse.

Det *er* jo muligt, at *den* tid ikke har følt det sådan, men set udfra *vor* tid forekommer det, at der for læreren må have været noget vist nedværdigende i, at en væsentlig del af hans lovmæssige løn var afhængig af, hvormeget folk følte sig tilskyndet til at betale for hans medvirken ved kirkelige handlinger. Også udskrivningerne af, hvad der af beboerne skulde ydes til læreren af hø og halm m. v., har af de ydende kunnet opfattes som bidrag på linie med ydelserne til fattigvæsenet. Det ses ofte, at lærer Bendixsen optræder som forlover, og man kan så spørge sig selv, om det sker udfra forventningen om at modtage et større offer, men forklaringen er vel den, at skolelæreren trods alt hørte til de ansete mænd i sognet, der kendte alle og var kendt af alle.

I juni 1877 ses Bendixsens skrift sidste gang i embedsbogen. Asminderød sogns kirkebog oplyser, at Johannes Henrik Bendixsen døde som enkemand i en alder af 75 år den 6. juli 1878, »forhenv. Skolelærer i Dagløkke, død i Kb.havn, hvor han som pensioneret havde taget Ophold«.[34])

Ringen er sluttet. Den mand, der som ganske ung lærer følte det som noget helt ufatteligt, at lærer Holm virkede næsten 38 år i embedet og med en vis selvfølelse på embedsbogens bind anfører sig selv som hans eftermand i embedet, kom selv til at virke i 45 år ved Dageløkke skole.[35])

NOTER

1) Humlebæk Skoles arkiv.
2) Fr. Eberh. von Rochow udarbejdede en læsebog for børn, der i oversættelse og dansk udgave fremkom i Odense 1777 med titlen: Børne-Vennen en Læse-Bog til Brug for Skolerne paa Landet. Andre udgaver med andre oversættelser fremkom i adskillige oplag i årene 1784 til 1818.
3) Birch, David Seidelin: Naturen, Mennesket og Borgeren. Forsøg til en Læsebog for Almueskolernes øverste Klasse. Med Understøttelse af Fyens litteraire Selskab. Kbh. 1821. – 2. udg.. Sst. 1822. – 3., gjennemseede og med et Register forøgede, Udgave. Sst. 1823. – 4. Udg. Sst. 1827. – 5. Udg. Sst. 1830.
4) Pet. Hans Mønster & Joseph Nic. Benjamin Abrahamson: Om den indbyrdes Underviisnings Væsen og Værd. 1–3. Kbh. 1821–28.
5) Thonboe, Peter: Læsebog og Exempelsamling til Brug i Landsbyeskolen. Kbh. 1800. – 2. omarb. Opl. Sst. 1803. – 5. Opl. Sst. 1813. – 6. Opl. Sst. 1816.
6) Hallager, Morten: Forsøg til en Læse-Øvelse-Bog, hvoraf Børn kunde lære at kiende alle Slags danske og latinske Bogstaver; samt tillige at læse rigtig og forstaaelig, indeholdende: forskiellige Materier til deres Forstands Oplysninng og Hierters Forbedring. Kbh. 1791. – 2. forøg. og forb. opl. Sst. 1795. – 4. forøg. og forb. Opl. Sst. 1800. – 6. forøg. og forb. Opl. Sst. 1803. – 7. forøg. og forb. Opl. Sst. 1805. – 9. forøg. og forb. Opl. Sst. 1809. – 11. forøg. og forb. Opl. Sst. 1816.
7) Formentlig: Rasmussen, Thomas: ABC og Læsebog. Kbh. 1798. (Med Træsnit.) P. – Sst. 1812. (Lgl.) P. – Sst. 1826. (Lgl.) P.
8) Holm, Andr. Krag: Underviisning i Religionen for Ungdommen, m. H. t. den anordnede Lærebog i den evang.-christ. Religion. Kbh. 1812. 2. forøgede Opl. Sst. 1813. – 3. gjennemseete Opl. Sst. 1818.
9) Boisen, Ped. Outzen: Udvikling af de i Lærebogen forekommende Begreber som en Forberedelse til den egentlige Religions-Underviisning; med et Anhang: Noget om Sjælen. Kbh. 1818. – 2. Opl. Sst. 1821.
10) do: Kateketik. Kbh. 1803.
11) Strøm, Chr. Ludv.: Forstandsøvelser til Brug ved Underviisningen i Almueskolen. Kbh. 1816. – 2. Opl. Sst. 1817.
12) (Münter, Fr.): Underviisning til den danske Almue om de fortrinligste Velgierninger, som Kirkeforbedringen har skienket os. Kbh. 1817.
13) Høegh, Hans Jørg. Chr.: Anviisning til et velindrettet Jordbrug for Gaardmænd og Huusmænd paa Landet, som have faaet deres Jorder udskiftede af Fælledskab, tillige brugbar også for andre Jorddyrkere i Danmark. Et Priisskrift, som er tilkiendt det kgl. Landhuusholdnings-Selskabs 1ste Guldmedaille i Aaret 1794. Kbh. 1795. – 2. Opl. forbedr. med Anmærkn. af Forfatteren. Sst. 1797. – 3. giennemseete og forbedr. Opl. Sst. 1811.

14) Nielsen, Hans Chr.: Materialier til Underviisning i Hoved-Regning med Fortale af (P. W.) Lytken 1. Hft. Kbh. 1811. – 2. Hft. (2. Udg.) Sst. 1815. 3. Hft. Sst. 1812. – Samme Bog 1–3 Hft. Sst. 1815.

15) do: Regnebog eller Materialier til Tavleregninng for Ungdommen i Borger og Almueskoler, tilligemed 2400 Opgaver og Exempler af alle i daglig Handel og Huusholdning forekommende Regnings-Tilfælde, alt i de nugjeldende Rigsbankpenge. Kbh. 1816.

16) Lose, C. L.: Skoleatlas. 1817.

17) Just, Ant. Frantz: Landkort over Kongeriget Danmark med kort Beskrivelse over Provindserne. Viborg 1806. – Sst. 1811. og formentlig: samme: Grundtegning af Europa og kort Beskrivelse over dens Lande. Viborg 1800. – 2. Opl. Sst. 1801. – 3. Opl. Sst. 1811.

18) Platou, Ludv. Stoud: Kortfattet Jordbeskrivelse for Borger- og Almue-Skoler. (1803). – 2. forb. Oplag, udg. ved Jørg. Kierulf. Kbh. 1805. – 6. forb. Opl. ved Kn. Lyne Rahbek. Sst. 1811. – 7. Opl. Sst. 1813. – 9. efter de nyeste Forandringer omarbeidede Opl. Sst. 1816. – 11. Opl. efter de nyeste Forandr. omarb. ved Kn. Lyne Rahbek. Sst. 1820. – 12. Opl., efter de nyeste Forandr. omarb. af Knud Lyne Rahbek. Sst. 1823. – 13. Opl., efter de nyeste Forandr. omarb. ved Kn. Lyne Rahbek. Sst. 1826.

19) Andersen, Rasm.: Coral-Melodier til den evangelisk-christelige Psalmebog. Kbh. 1801.

20) I Anordning for Almue-Skolevæsenet paa Landet i Danmark anføres:
§ 36.
Det nærmeste Tilsyn med Almue-Skolevæsenet bør paaligge Skolecommissionerne, hver i sit Sogn. Disse Commissioner skulle bestaae af Sognepræsten, der leder Forsædet, og samtlige Skolepatroner i Sognet samt af een eller to Skoleforstandere.
§ 37.
Skolepatroner ere de, som eie 32 Tønder Hartkorn, frit eller ufrit, i Skoledistrictet, eller derover, naar de tillige bekiende dem til den protestantisk-christelige Religion. Er ingen saadan Skolepatron i Districtet, eller Skolepatronen boer udenfor Sognet og selv ønsker at fritages for Skolepatronatets Forretninger, da bør Amtsskoledirectionen efter indhentet Oplysning udnævne en saadan Mand, helst af Sognets Grundeiere, som maae formodes bedst at kunne medvirke til Skolecommissionens Øiemed til at indtræde i samme som Skolepatron.
§ 38.
Skoleforstanderne skulle vælges af Amtsskoledirectionen blandt de hæderligste Bønder i Sognet. De vedblive dette Ombud i det mindste i 2 Aar.

21) Oplysningerne i det følgende om den indbyrdes undervisning stammer i det væsentligste fra »Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1818–

1898« af Joakim Larsen og fra »Af landsbyskolens saga«, udgivet af Danmarks Lærerforening 1964.

22) Apparatur til brug ved højdespringning bestående af to ved korsformet fodstykke understøttede opstandere forsynet med huller i varierende højde for anbringelse af snor, der holdes stram ved en sandfyldt pose i hver ende.

23) Anvendtes til øvelsen »At springe i Kreds«.
Dette foretages saaledes: Paa den ene Ende af et 5–6 Alen langt og 1/2 Tomme tykt Reeb bindes en Lærreds- eller Skindpose, fyldt med Jord og stærkt tilbunden. Dets modsatte Ende holdes af Læreren, der, idet han dreier sig, svinger Rebet og Posen i en Kreds langs med, men lidet høiere end, Jorden, dog uden at Posen rører samme. Naar Posen er sat i en jevn og stadig Bevægelse, springe Drengene, der forud ere opstillede udenfor den Kreds, som Posen under Svingningen beskriver, efter givet Tegn ind i Kredsen, og springe nu staaende eller løbende over, hvergang den nærmer sig dem.
Vanskeligere bliver denne Øvelse, naar enten Rebet svinges i en høiere Afstand fra Jorden, eller og med større Hurtighed. Den, der falder, berøres af Rebet, eller ikke springer over samme, træder ud. Saasnart Rebet, især under hurtig Svingning, hilder, eller snoer sig om de Springendes Been, maa Læreren strax slippe Enden.
(F. Nachtegall: Lærebog i Gymnastik for Almue- og Borger-Skolerne i Danmark. Kbh. 1828).

24) »Sjippetove«.

25) copulerende = viende.

26) Egentlig Deputat, d. v. s., at brændet indgik i hans løn.

27) Den 7. og 8. januar 1839 hjemsøgtes store dele af Jylland af vandflod i forbindelse med orkanagtig storm. Berlingske politiske og Avertissements-Tidende meddeler den 14. januar fra Ribe, at vandstanden nu er sunket til 11 fod efter at have været »imellem 16 og 17 Fod over sædvanlig Stand«. De følgende dage bringes meddelelser om skadernes omfang i Frederikshavn, Thisted (omtrent 140 mennesker husvilde på grund af ødelagte boliger), Ribe, Lemvig (5 huse omstyrtede og vandet stod 2 alen op i husene langs fjorden), Løgstør 42 ødelagte gårde og huse), Haderslev og Åbenrå.
Forsikring og offentlig hjælp var ukendte begreber, men overfor en sådan katastrofe mobiliseredes snart den private hjælpsomhed. Den 2. februar omtales Helsingør som den første by, der har sat en aktion i gang, og hvor der »indtil i Gaar er indsamlet 278 1/2 Rbd.«. Odense Maler- og Skrædder-Laug følger efter, og i Ålborg dannes en forening til »de Vandlidtes Bedste«. En officiel indsamling startes, hvortil majestæterne den 25. februar yder 1.000 Rbd., men den private, spontane hjælpsomhed er stadig enestående. En kreds af københavnske damer vil hjælpe ved fremstilling af »Haandarbeider eller andet saadant«, Stu-

denterforeningen arrangerer forestilling på Hoftheatret, »Aladdin« gives ved særforestilling på Det kgl. Theater, og et maskebal med 1.600 deltagere giver et nettooverskud på 2.937 Rbd.

Efter Aalborg Avis gengives i Berlingske ganske kuriøst i forbindelse med en omtale af en aktion til fordel for de vandlidte at, »som et Exempel paa hvor lidet man i saadanne Tilfælde skyer selv større Opofrelser, vil det tiene, at saaledes den herværende Blikkenslager Hr. Meyer, (hvis Dygtighed ogsaa udenfor Aalborg er fordelagtig bekiendt) af sit Værksted har leveret til den attraaede Udstilling og Bortlodning et meget skiønt og kostbart Arbeide, nemlig en Havesolskive paa Piedestal med Marmorplade og en derpaa sindrigen anbragt Kanon, der efter at være ladt, affyres af Solstraalen ved det 12te Klokkeslet.«

28) I anledning af Chr. VIII's fødselsdag den 18. september.

29) P. Hjort, professor: Den Danske Børneven, en Læsebog for Borger- og Almueskoler. Kbh. 1839.

På titelbladet til 6. oplag (1852) læses: Denne Bogs første Oplag var allerunderdanigst dediceret til Hans Majestæt Kong Frederik den Sjette, den velgjørende Oplysnings trofaste Ven og høje Beskytter, Skaberen af den danske Folkeskole, og blev ham overrakt den 30te December 1838 af Forfatteren.

Bogen, der i 6. oplag er i fire bind på ialt 776 sider, må karakteriseres som en for sin tid fremragende og alsidig lærebog. Har små landsbybørn virkelig tilegnet sig dens stof, har de været meget vidende. 1. del indeholder almindeligt læsestof, fortællinger og ordsprog og 2. del naturhistorie, naturlære og lidt astronomi. 3. del behandler geografi, verdenshistorie, Danmarkshistorie og samfundslære, medens 4. del indeholder et afsnit om sundhedslære – »Helbredens Bevarelse« – samt kristendomsundervisning.

Som et eksempel, ikke på bogens udtryksform som helhed men på tidsånden, »spidsborgerligheden«, er det fristende at gengive det første af indledningen:

Jeg hører til Børnene. Børn vide endnu kun lidet og forstaae ikke mange Ting; derfor maae de undervises og lære. Derved blive de forstandige.

Jeg bliver i Skolen undervist af Læreren. Jeg er min Lærer Lydighed og Taknemmelighed skyldig. Saalænge jeg undervises, er jeg et Skolebarn, eller en Lærling. Et godt Barn er opmærksomt i Skolen; det hører kun paa det, som Læreren siger, og tænker kun paa de Ting, som det skal tænke paa i Skolen.

Et godt Barn gaaer gjerne i Skole; det er flittigt, ordentligt, renligt, sædeligt og stille. Det forliges altid med de andre Skolebørn. Det gode Barn kommer aldrig for silde i Skole, er ikke vild, naar Børnene gaae af Skole, og driver ikke om paa Gaden eller paa Vejen eller paa andre steder, men gaaer lige hjem. Jeg vil være et artigt og lydigt Skolebarn.

30) Se note 20.
30) J. P. Mynsters Visitatsdagbøger 1835–1853, ved Bjørn Kornerup. Bd. 1. København. 1937.
32) Amtskontoret var dengang i den tidligere klosterbygning i Esrum.
33) 6–7 tdr. land.
34) Efterkommere af Bendixen findes endnu på egnen, nemlig to tipoldebørn, gårdejer Hartvig Holm Pedersen, Dageløkke, og fru Henriette Hansen, gift med kordegn Villy Hansen, Sletten.
35) Tilbage står så vel blot at fortælle, at Dageløkke skole oprindelig var en af de 240 Rytterskoler, der opførtes på Frederik IV's foranledning i 1720'erne. Efter nedlæggelsen i 1937 flyttedes den for Rytterskolerne karakteristiske sandstensplade med inskription og kongens navnetræk til Humlebæk skole, og skolen overgik til privat beboelse. I 1944 hærgedes den stråtækte bygning af brand og genopførtes i ændret skikkelse. Men endnu viser en indvendig gavlmur i huset, at den oprindelige Rytterskole – i husets nordlige del – var 21 alen lang, som byggeforskriften bød.

– – –

Oplysningerne i noterne 2–19 er venligst meddelt mig af overbibliotekar Robert Hellner ved Statens pædagogiske Studiesamling, som jeg herved bringer min tak.

MINDER FRA EN SVUNDEN TID

Af V. Thalbitzer

HELSINGØR I FIRSERNE

Ejendommen Stengade nr. 77 i Helsingør, hvor nu Færgekroen har til huse, ligger i gadens yderste ende på havnepladsen. Denne ejendom tilhørte i flere generationer min familje, og da min farfader, konsul William Thalbitzer's enke, Angelica, født Holm, døde i 1879, overgik den til min fader, der da var 44 år og havde været gift i adskillige år. Han flyttede efter sin moders død fra stuelejligheden ind i lejligheden på 1. sal, som hun hidtil havde beboet. Her kom jeg til verden i 1880 som den næstyngste af 6 søskende, 4 brødre og 2 søstre.

Ejendommen var i 1770 opført af passkriver Trentwedel og hører til Helsingørs kendte ejendomme fra baroktiden. Den er nu fredet. Foruden fløjen til gaden er der 2 længer, der omslutter gården. Fra forhuset, der ingen genboer har, er der udsigt ud over havnen og Sundet, og om morgenen kan man fra vinduerne se solen stå op bagved Hveen og Sverige.

Bagved bygningerne lå en mindre have, hvor der i min barndom stod 2 store gamle acasietræer. Haven stødte op til naboejendommene, dels konsul Kaas' gård i Sofiegade og dels haven til van Osten's palæ i Stengade nr. 79. Haven til sidstnævnte ejendom var temmelig stor og strakte sig terasseformet ned til havnen, men nu er disse haver borte og har givet plads for kulpladser og kraner.

I længerne til gården var der foruden beboelsesrum kostald og hestestald samt et havehus. Disse stalde blev i sin tid, da min

farfader ejede en lystejendom, Birkehøj, tæt uden for byen, benyttet om vinteren; men da Birkehøj ved mine bedsteforældres død blev solgt, stod staldene ubenyttede og var en tumleplads for os børn.

Vand fik man fra en post i gården; det var undertiden grønt og slimet, og en gang imellem, når man postede, kom der en tudse ud af tuden, men det generede os ikke synderligt. Skulle man endelig have fint vand, måtte man et lille stykke ned ad Stengade, hvor der stod – og endnu den dag i dag står – en vandpost, betænkelig nær ved den gamle pestkirkegård.

Fra gården var der en passage med port ud til Sofiegade, og i den fløj af huset, der grænsede hertil, lå skarnkulen, der kun blev tømt en gang hver uge og derfor husede en mængde rotter. De kom fra havnen og havde deres gang i beboelseshuset bl. a. havde de engang gravet sig ind mellem gulvbrædderne under vor lejlighed. Der blev lagt gift for dem, men dette førte kun til, at de døde rotter under gulvet forpestede luften, så hele gulvet måtte brydes op. Også i køkkenet og spisekammeret viste de sig hyppigt og stjal den mad, de kunne få fat på. De mange vilde katte, der holdt til i haverne og på lofterne, jagede ganske vist rotterne men kunne ikke udrydde dem.

Vi børn betragtede disse dyr som et ganske naturligt led i vort liv. Lejlighedsvis bekæmpede vi dem, særlig kattene, hvilket måske skyldtes, at min moder havde en uimodståelig rædsel for katte og derfor opfordrede os til at holde dem borte fra lejligheden. Den dyrevenlighed, der nu er så almindelig, var ikke så udbredt i min barndom. Og de dyr, man betragtede som fjender, tog man intet hensyn til. Jeg erindrer en fastelavn, hvor vi slog katten af tønden med en levende kat i tønden. Hvem, der havde fanget den og puttet den i tønden, husker jeg ikke, men derimod eksplosionen, da den fuldstændig forvildet og rasende slap ud efter et velrettet slag på tønden. Af tamdyr holdt vi kun duer og hvide rotter. For os børn var gården, haverne og den udenfor ejendommen liggende havneplads en

herlig tumleplads, hvor vi tilbragte det meste af vor tid med lege, der ofte var selvlavede og af en egen fantastisk art, undertiden også med slagsmål med de drenge, der ikke hørte med til vores klan, og som forsøgte på at genere os eller trænge ind på vort område. Foruden os boede der i ejendommen i stuelejligheden og senere i naboejendommen familien Gottlieb, hvor der ligeledes var 6 børn, 4 drenge og 2 piger. Deres fader havde sejlet i mange år i Østens farvande som koffardikaptajn og blandt andet ført en af Store nordiske Telegrafselskabs første kabeldampere. Efter sin hjemkomst fra Østen havde han fået agenturet for Svitzers Bjergnings-Entreprise i Helsingør, og blev på grund af sin virksomhed som en af de første i Helsingør tvungen til at have et telefonapparat, hvad der voldte ham mange kvaler. Gottlieb's var dengang flyttet hen i Marstrands ejendom i Strandgade, og det var en kilde til megen morskab for os børn, når han blev ringet op. Apparatet sad fast på væggen, og han havde fået det forsynet med 2 rør, et til hvert øre; han talte ikke men brølede ind i tragten, da han selv havde ondt ved at høre, og behandlede nærmest telefonen som en djævelsk indretning, der var skabt for at plage livet af ham.

Engang imellem fik vi lov til at komme med ombord i bjergningsdamperen Bien og en sjælden gang også med på en tur. I sine sidste år fik han ofte besøg af en gammel skibsfører Petersen-Høy, der også var flyttet til Helsingør, efter at have tilbragt et liv i Østen, hvor han en lang tid havde været sekretær hos den berømte statsmand Li-Hung-Chang, af hvilken grund han var blevet udnævnt til mandarin – en sjælden udmærkelse for en europæer. Når de to gamle herrer om aftenen dampende på store manilla cerutter, som Petersen-Høy forskrev direkte fra Manilla, ved en whisky fortalte skipperhistorier fra deres tid i Østen, lyttede vi børn andægtigt til, og det var ikke småting, der blev berettet om. Kaptajn Gottliebs kone var af den kendte Feilbergske slægt og var lige så blid, som han kunne være det omvendte. De var også ret nær beslægtet med maleren Købke,

og på deres vægge hang flere af dennes malerier, hvoraf jeg senere har genset et eller to på Statens Museum for Kunst.

I naboejendommen boede også en tid grosserer van Mehren med deres 3 sønner og 1 datter, hertil kom forskellige andre skolekammerater til mine brødre og mig; så vi kunne ofte være en talrig flok.

Vor nabohave, som vi i reglen kaldte van Mehrens have, var meget gammel med en beplantning, der sikkert stammede fra sundtoldstiden, mange store pæretræer, flere af en sort, jeg ikke mindes at have set andetsteds, og gamle buxbomhække. Vi tilbragte ofte hele dage med at lege og klatre i disse træer og udviklede en abeagtig færdighed heri. Nogle af træernes grene gav vi efter deres udseende navne, såsom hesteryggen og kamelryggen. Der bestod altid et godt kammeratskab mellem os, og vi førte indenfor plankeværket et ubekymret barndomsliv.

Da skolegang meldte sig, begyndte jeg også at få øjnene op for, hvad der var udenfor plankeværket. »Latinskolen« i Helsingør lå dengang i en gammel, højst umoderne, ejendom i Kongensgade. De 5 år, hvori jeg frekventerede denne skole, står kun dunkelt i min erindring. Jeg mindes, at vi havde den senere undervisningsminister Nina Bang, der dengang hed frk. Ellinger og var datter af musikdirigent Ellinger, til lærerinde i dansk. Hun var vældig energisk, men rar. I skrivning havde vi til lærer en gammel holstensk underofficer, som vi kaldte Skriver-Lars. Han kunne kun tale gebrokkent dansk og var meget streng. Når vi ikke skrev rigtigt eller slog klatter i »Louise Stremme's« Skrivebog, slog han os over fingrene med linealen og sagde truende: »Jeg skal kumme dig på din ryck«. Rektoren, Chr. Kryger, var vistnok en pædagog med gode hensigter og en vis moderne teoretisk indstilling, men i praksis kunne han ikke tumle de helsingørske – ofte ikke just artige – drenge uden strenghed og straffe, og disse ustandselige lussinger og straffetaler ofte i ironisk tone, der også fik flere af de andre lærere til at optræde på lignende måde, gjorde ham efterhånden meget

lidt afholdt af eleverne. Skolemaden spiste vi på legepladsen, ligegyldig hvordan vejret var, og skulle man have et glas mælk eller øl til, fik man det hos pedellens kone »Madam Torstensen«, der – helt enkelt – skyllede glasset af i gulvspanden, som hun havde benyttet ved rengøringen af skolelokalerne. En af mine skolekammerater havde en mærkelig tilbøjelighed til at tygge på alting, og hvis man tilbød ham en 2 øre – dengang et stort beløb – tyggede han gerne et stykke koks eller kridt eller spiste en regnorm eller edderkop levende; mærkelig nok tog han ingen skade heraf. Han blev vist senere præst.

En ligelig behandling af børnene var der dengang ikke tale om, selv om enkelte af lærerne bestræbte sig for at behandle os ens, men der blev taget åbenbare hensyn til forældrenes rang og stilling og børnenes evner og anlæg. Adskillige fik deres mindreværdskomplekser udviklede i for høj grad, og deres retfærdighedsfølelse fik et grundskud. Givet er det, at et uforholdsmæssig stort antal af børnene fra disse årgange senere i livet havde ondt ved at klare sig, og adskillige sank tilbunds i drik eller anden moralsk brist. Det var i firserne ikke ualmindeligt, at forældre sendte børn, som ikke kunne klare sig, eller som de ikke kunne få til at makke ret, til Amerika eller andre oversøiske lande. De fik udleveret en billet til damperen og et lille beløb med den besked, at nu måtte de forsvinde og klare sig selv. Adskillige hjemlige tragedier af denne art udspilledes i min barndom i Helsingør, og resultatet – når man nu bagefter skal gøre det op – var det, at de fleste af disse forviste gik til grunde i det fremmede. Bedre gik det dem, der frivilligt emigrerede, efter at de havde erhvervet sig en vis uddannelse. Rejselyst og udve lå helsingoranerne i blodet, og forholdsvis mange emigrerede og har ofte klaret sig godt.

Helsingør sank i den menneskealder, der fulgte efter sundtoldens ophævelse i 1857, ned i en mere provinsiel og økonomisk set ringere tilværelse end hidtil. En del af de velhavende familjer flyttede efterhånden fra byen, uden at der kom nye til, sø-

farten tog efterhånden af, og der manglede tilstrækkelig initiativ og praktisk forretningsdygtighed hos byens ledende personer til at sætte nye virksomheder i gang. Først ved skibsværftets oprettelse i 1881 fik byen en virksomhed af større industriel art. Skibsværftet har siden da givet arbejde til en del af byens befolkning og forsåvidt gjort sin nytte, men nogen velstand har det ikke spredt; overskudet gik til aktionærerne, der sad andet steds; det var iøvrigt i de første årtier ikke altid så stort. I min barndom var arbejderne ved værftet kun slet lønnede, og da en del af ugelønnen for adskilliges vedkommende blev drukket op samme fredag, lønnen udbetaltes, var følgen ofte nød og fattigdom. Jeg mindes endnu disse skarer af bluseklædte arbejdere i træsko, når de kom fra værftet op igennem Hestemøllestræde, hvor der lå flere brændevinskældere, parate til at modtage dem af dem, der ikke kunne stå for fristelsen til en dram eller flere. Et stærkt indtryk gjorde det, når man så en arbejderkone med sjalet om hovedet, ventende udenfor kælderopgangen, tålmodig, indtil manden – i reglen døddrukken – blev hældt udenfor.

Den drukkenskab, der florerede ved havnen, havde en lidt anden karakter. Her var det sømændene og kullemperne, der gav tonen an, og ofte kom det til slagsmål med knivstikkeri og voldshandlinger, hvor vi drenge var interesserede tilskuere. Jeg var selv engang med til at bære en døddrukken finsk matros, der havde stukket med kniv, fra havnen op til arresten i rådhuset. Jeg havde fået fat i hans ene ben og var så ivrig, at betjent Langeland stak mig en lussing for at afsvale mig. Vi bar ham helt ned i arresten; et mørkt kælderrum, hvor han blev smidt på en briks på gulvet.

De ædruelige var og blev dog de stærkeste. En af vore piger, Trine, blev gift med en arbejdsmand ved værftet, Carl Hansen, der blev afholdsmand for at redde sin broder, der var på vej nedad, og hvem han fik til også at melde sig ind i afholdsforeningen. Han blev en efterhånden anset mand, der gjorde et

stort arbejde for ædrueligheden i Helsingør. Det var samtidig med, at Social-Demokratiet begyndte at vinde indpas hos arbejderne, og han var en af de ledende indenfor den lokale afdeling.

I nær forbindelse med drukkenskaben og en af de væsentligste årsager dertil var den fattigdom, der herskede og satte sit præg på byen i mine barndomsår. Egentlig nød og sult fandtes vel kun i de perioder, hvor værftet lå stille, og arbejderne derfor ingen løn tjente. Da der ikke dengang var noget, der hed arbejdsløshedsunderstøttelse, var de henvist til velgørenhed – hvis de ikke havde lagt noget op i de gode tider. Jeg kan huske fra sådanne perioder, at vi jævnligt havde besøg af arbejderkoner, der bad om hjælp og fik mad og brød med hjem af min moder.

Et stærkt indtryk af fattigdom fik jeg en dag, jeg skulle sælge noget gammelt jern, vi havde samlet sammen. Jeg kom ned hos en jernkræmmer, der boede i en dyb kælder i Sct. Annagade. Han havde den halve del af den mørke, halvfugtige kælder, hvor der aldrig kom en solstråle ned, fuld af gammelt rustent jern; i den anden halvdel boede han og hans familie, og på nogle snavsede sække eller madrasser på gulvet lå 4–5 af hans børn, halvnøgne og snavsede. En ubeskrivelig lugt af fattigdom, af snavs og fugtighed forpestede luften dernede, og jeg kan endnu den dag idag sanse denne lugt, så stærkt et indtryk gjorde den på mig.

Også den gamle fattiggård, oprindelig Birgitte Gøyes Hus, der nu er restaureret og benyttes til bibliotek, men dengang var en gråkalket, snavset og forfalden bygning, vidnede om byens fattigdom. Det var unægtelig en anden behandling byens fattighuslemmer fik end nu. Tvangsarbejde, indespærring og en udpint, grov kost. Adskillige af lemmerne var sikkert åndssvage eller delirister og ville nu have været anbragt på andre steder. Men nogen melidenhed indgød de os egentlig ikke, kun gru. En af dem, der sikkert var sindssyg, havde et mægtigt

hvidt skæg og vilde øjne; vi kaldte ham »frynseskrædderen«, fordi hans tøj altid hang i lange laser. Når han gik og fejede med sin kost, og vi kom forbi, slog han i reglen ud efter os med kosten.

Det var dog ikke alle fattige, der kom på fattighuset, der altid senere har mindet mig om skildringen i Dickens' Oliver Twist. Klostret ved siden af blev dengang delvis benyttet som alderdomshjem for gamle ubemidlede kvinder og mænd. Den store sal var skildret af med spanske vægge, og selv om rummene ikke var udstyret med den komfort, som et moderne alderdomshjem nu byder på, så havde de gamle her det dog nogenlunde godt.

Det var iøvrigt ikke alene i de jævnere lag, at drukkenskaben florerede, den havde også et ganske anseeligt klientel i de øvrige befolkningsklasser, ja, helt op til byens borgmester, der sagdes – hvad dog sikkert var noget overdrevent – at tømme en flaske whisky daglig, forinden han ved 1-tiden begyndte på sin dont. Der fandtes i Helsingør en række gamle vinfirmaer, Simon Unna & Co., Schierbeck, Marstrands Eftf. og flere, og der fandtes i min barndom endnu i lagrene fine mærker, særlig af sherry og madeira fra sundtoldtiden. Flere af disse forretninger havde et stort salg til svenskere af rom og brændevin, som blev solgt i flade flasker til at skjule i lommerne, når tolden skulle passeres på hjemturen. I vort hjem blev der ikke drukket spiritus uden ved selskabelige lejligheder. Det var almindeligt og hørte sig til – ved selskabelighed – at levne vin i glassene, og vi børn tømte så efter middagen ofte glassene, indtil min moder engang opdagede det og satte en stopper derfor. En af de lejligheder, hvor der blev drukket bravt, var den årlige kongefugleskydning på den kgl. skydebane. Grunden til, at min fader ikke deltog i denne, var vistnok den, at han ikke havde lyst til at deltage i drikkeriet.

Min bedstefader, William Thalbitzer, oprettede, da der blev tale om sundtoldens ophævelse, en tobaksfabrik, som min fader

overtog ved hans død efter at have uddannet sig i faget ved ophold i Bremen og England. Fabrikken lå i den ældgamle ejendom, Stengade 70, der nu er restaureret og overtaget af kommunen; den benyttes nu til dommerkontor. Det var kun en lille fabrik – ikke indrettet efter moderne teknik – og der blev efterhånden mest fabrikeret fine cigarer, der solgtes til landets godsejere. I stuen var der et udsalg af tobak. Det fineste besøg havde dette udsalg en dag, da den russiske kejser og den senere kong Edward af England var taget alene sammen fra Fredensborg, hvor de vist ofte kedede sig lumskt, til Helsingør og kom ind i forretningen for at købe cigarer. Foruden cigarer fabrikeredes der også skrå og snus, der dengang endnu brugtes i stort omfang. Når der var arbejdsløshed og ingen penge blandt arbejderne, kunne de altid i min faders forretning få gratis skrå og snus.

Min faders tiltagende tuberkulose nedbrød efterhånden hans energi og humør. Han blev ked af at bo i Helsingør, og i 1890 solgte han både fabrikken og ejendommen i Stengade 77 og flyttede til København.

De sidste 2 år vi boede i Helsingør, tilbragte vi sommerferierne på en gård i nærheden af Jönköping, der hed Ulfstorp og tilhørte kaptajn Lunding, der var gift med en kusine til min fader. Hovedbygningen var et stort rødmalet træhus med en mængde værelser, så der var plads nok, skønt der også var andre gæster end os, og vi var dog 8 personer. Vi blev flere gange inviteret ud til »brukspatronerne« på nabogårdene, der var omgangsfæller til min onkel og tante, og disse køreture – ofte kom vi først hjem om natten – i de lyse sommernætter gennem det kønne smålandske landskab med søer, birkeskov, lyng og bjerge i stadig afveksling, står endnu i min erindring. Hestene kendte de ensomme veje så godt, at det ikke var nødvendigt at styre dem, og de vidste, hvor grinderne mellem de forskellige ejendommes arealer var, og standsede af sig selv, når de nåede dertil.

Allerede fra mit 5. år begyndte jeg at få undervisning i violinspil. Min lærer, der også underviste mine brødre, var en pensioneret militær musiker Wilhelmi, der boede i et af de gamle huse yderst ude i Sct. Annagade. Han komponerede selv de stykker, vi skulle spille, og under undervisningen snusede han ustandseligt snus op i næsen og nøs i et stort rødt lommetørklæde. Min fader havde planlagt, at vi 4 brødre med tiden skulle kunne danne en strygekvartet, og denne plan gik også i opfyldelse til megen fornøjelse og glæde for os.

Havnen spillede en stor rolle i vor tilværelse, og når der kom skibe ind, skulle man altid ned og høre, hvorfra de kom. Ofte kom vi ombord og fik lov til at færdes rundtom i skibet, hvad der bød på mange oplevelser, særlig var vi ude efter skibskiks og beskøjter, som man satte en stolthed i at kunne tygge. I enkelte isvintre erindrer jeg, at havnen var helt fyldt med skibe, og så gik det livligt til i beværtningerne ved havnepladsen og i gaderne i nærheden om aftenen. Færgen til Helsingborg og den nuværende jernbanestation fandtes endnu ikke i 1880erne; dengang lå jernbanestationen i den anden ende af byen, og man skulle over Hillerød for at komme til København. I de 11 år, jeg boede i Helsingør, var jeg kun 2 gange i København, den ene gang med min fader for at se den store udstilling i 1888, og den anden gang med min moder på besøg hos min bedstemoder.

Når jeg sammenligner de kår og omgivelser, vi børn havde i Helsingør, med hvad børn i København har, synes jeg ikke, der kan være tvivl om, at provinsens børn har alle fordelene på deres side. Vi havde først og fremmest rigelig plads inde og ude, frisk luft, hav, sol og himmel og muligheder for interessante udflugter i den smukke omegn. I København har man ofte indtryk af overbefolkning, hver kvadratmeter er pinligt udmålt og beslaglagt. Børnene er henvist til snavsede gader eller indelukkede, mørke gårde; højst en lille sur, overgloet have. Der er ikke rigtig mulighed for, at fantasi, friluftsliv og sundhed kan

trives. Ja, det trives måske dog, men kårene er unægtelig vanskeligere, og adskillige børn hæmmes og standardiseres i en vis bymæssig åndelig udvikling. Derfor ser man ikke så sjældent, at de landboere eller provinsboere, der indvandrer til København i en senere alder for at skabe sig en levevej, trods alt klarer sig bedre i konkurrencen end den indfødte københavner.

I det ydre er Helsingør, i hvert fald den centrale del af byen, kun undergået forholdsvis få forandringer siden 1880erne, bortset fra, at den yderste ende af Strandgade nu er nedrevet. Her lå bl. a. flere gamle smukke huse med de karakteristiske hollandske skydevinduer og hotel Cosmopolite også kaldet »litten«. I den beværtning, der i min tid lå på 1. sal i dette hotel, var der om sommeren et stærkt træk af svenske piger, og den gamle tjener, der serverede for pigerne, og som snøvlede ret kraftigt, sagde altid, når man spurgte, hvad det var for piger, »fnine damer«. I et hjørne af hotel Cosmopolite havde vinfirmaet Simon Unna & Co. sit udsalg og sine lagerkældere. Medens den centrale del af byen som sagt er omtrent uændret, er kvarteret bag ved kirkegården og ud ad Gurrevejen, Esromvejen, Gl. Hellebækvej og Strandvejen nu helt bebygget og desværre med en bebyggelse, der virker planløs og kedelig; det samme gælder bebyggelsen på Grønnehave, der i 1880'erne lå hen som en stor øde grøn øvelsesplads for militæret på Kronborg.

I sommeren 1891 flyttede vi som omtalt fra Helsingør til København. Jeg følte det selv som en sørgelig begivenhed, selv om jeg med en vis forventning imødeså de nye forhold. Det var en ordentlig oprydning i den gamle ejendom, inden vi kom afsted. På loftet lå der arkiver og breve fra 3 generationer, masser af gamle sundtoldpas, regnskaber og forretningsbreve, private breve i store, støvede dynger. Jeg var begyndt at samle på frimærker, og jeg sad i flere dage og klippede mærker af brevene, svenske bancomærker og mærker fra Hamburg, Holsten og Bremen samt danske skillingsmærker. Jeg solgte senere i København for over 100 kr. frimærker.

Jeg havde en mindre samling af gamle mønter og skillinger, som jeg havde fået som gaver ved forskellige lejligheder, og da jeg havde læst om nedgravede skatte og skattegravere, foreslog jeg min trofaste ven fra mit 5. år, Carl Levin Gottlieb, at vi, inden jeg flyttede fra Helsingør, skulle grave dem ned i vores have til glæde for en senere tids skattegravere. Vi gravede så et dybt hul ind under et af de gamle acasietræer, der stod i haven, og anbragte mønterne i en cigarkasse i hullet! Det var i året 1890.

I påsken, vistnok i året 1934, boede jeg nogle dage på Hellebæk badehotel og en aften traf jeg på hotellet en af gæsterne, en ingeninør Bjørn, som jeg kom i snak med om Helsingør, som han kendte godt. I samtalens løb fortalte han mig, at han engang havde haft en mærkelig oplevelse, da han havde tilsyn med arbejdet at omdanne haven ved Stengade 77 til kulplads, idet han, da de havde fældet et af de gamle acasietræer, havde fundet en cigaræske med nogle gamle mønter i. Vi var enige om, at livet kan byde på flere mærkelige oplevelser, end man tænker sig, dog tror jeg, adskillige mennesker i deres liv kommer ud for sådanne lignende hændelser.

Min trofaste kammerat fra mit 5. år Carl Levin Gottlieb sad på stentrappen op til vort hus og græd den dag, vi rejste fra byen, og vi lovede hinanden altid at holde sammen i ubrødeligt venskab. Hvad mærkeligt var, vi holdt løftet begge, tør jeg sige.

DOMMERFULDMÆGTIG I HILLERØD

Efter min skoletid i København og studieårene ved universitetet, som ikke skal omtales her, fik jeg efter at have afsluttet min juridiske eksamen i februar 1904 ansættelse som 3. fuldmægtig ved Frederiksborg Birk i Hillerød.

Dengang var politi og dommervirksomhed forenet under samme embede tillige med en række andre funktioner, og

det var en meget afvekslende og lærerig virksomhed, hvor der var fuldt op at gøre for os alle fra kl. 9 til langt ud på eftermiddagen. Den eneste, der ikke blev overanstrengt, var dommer Øllgaard, der kun viste sig en time eller to om dagen, og hvis arbejde hovedsagelig bestod i at lede retten, der holdtes en gang om ugen. Han var iøvrigt en velbegavet og elskværdig mand, der havde et godt greb på at få sagerne til at glide. Injuriesager var hans pestilenz, og så kunne han bande og skælde ud, så parterne af lutter forskrækkelse gik på forlig og bad om undskyldning, fordi de havde gjort retten ulejlighed. Engang var en cirkuskunstner, med det velklingende navn Elverstjerne, blevet arresteret for tyveri. Han fortalte i retten om sin virksomhed, og Øllgaard fik lyst til at se, hvad han kunne præstere, hvorfor han foretog en opvisning i gården udfor arresten af nogle af sine bedste tricks. Han blev frifunden. Når der i en længere periode ikke havde været forbrydelser, kaldte Øllgaard betjent G. ind og sagde til ham, at han måtte skaffe nogle sager. Så gik G. ud i Præstevangen, hvor han vidste, at der i reglen holdt betlere til, og bragte 2 a 3 ind, og de blev så dømt til vand og brød, hvorefter der igen kunne gå et par måneder. Den mest almindelige form for tyveri var hønsetyveri, der blev drevet i stort omfang. Tyvene brød ind om natten og kørte hønsene i deres vogne til København, hvor de straks blev solgt. Da anmeldelserne i reglen først indløb flere dage efter, at tyverierne var sket, var det som oftest håbløst at få fat på tyvene, der var fastboende folk, men drevne i denne form for tyveri.

De udgående forretninger, og dem var der mange af, måtte jeg i reglen tage mig af, bl. a. var der mange skovauktioner, der holdtes på kroerne, hvor der altid mødte en mængde købere. Efter auktionen, der først afsluttedes ved 5 tiden, gav værten middag, og derefter fik man sig gerne en l'hombre, så hjemturen fandt først sted ud på aftenen. Betjent G., der havde et lille køretøj, deltog altid ved disse auktioner som tilsyn. Det var et

job, der gav en tikrone og gratis mad og drikke, og på hjemturen, der ofte gik gennem skov, faldt han som regel i søvn på bukken, hvad der ikke generede, da hesten kendte vejen. Der var i mange år kun een betjent i Frederiksborg Birk; men da han var både vellidt af befolkningen og ihærdig i tjenesten, var der ikke nogen, der følte trang til en udvidelse af politistyrken. Foruden auktioner og licitationer var der mange fogedforretninger og ligsyn. En af de første ture, jeg var på, var i anledning af et drab, der havde fundet sted i Gandløse. Vi havde fået telefonisk besked, og jeg blev sendt derud med en betjent og besked om eventuelt at tage drabsmanden med hjem. Det viste sig at være et vådeskud, der havde forårsaget dødsfaldet, og jeg måtte, skønt det kun var 14 dage efter, at jeg var tiltrådt, agere detektiv og forhørsdommer og, da drabet opløste sig i gråd og fortvivlelse, sjælesørger. Ja, man kom ud for mange vanskelige og uventede situationer, og man lærte at tage en beslutning i en fart og omgås mange slags mennesker. Mange steder jeg kom var beboelsen meget primitiv, ofte med lerstampet gulv, hvor hønsene gik rundt. Undertiden blev der vist mig en rørende gæstfrihed. Således engang hos en husmand, der boede i et faldefærdigt hus. Han var gammel og skulle oprette testamente, og vi var i den anledning taget ud til ham. Han boede helt alene, men havde dog stillet en frokost på benene; ud for hver tallerken stod en bajer uden glas, og snapsen drak vi af samme flaske, der gik på omgang. Gafler havde han ikke, så pålæget måtte vi lodse over på brødet med fingrene. Men det gik meget fornøjeligt og generede os egentlig meget lidt.

Hele lønnen for denne virksomhed var 50 kr. om måneden, og den blev udredet af 1. fuldmægtigen, Hvalsøe, der selv ingen løn fik, men havde sin indtægt, og den var meget rigelig, af private forretninger, som han drev på kontoret sammen med sin virksomhed for staten. Således var forholdet overalt på

birke- og herredskontorerne, ja, nogle steder måtte 1. fuldmægtigen endda betale dommeren for at have sin stilling. En lille ekstrafortjeneste havde jeg dog, når jeg cyclede ud til forretningerne på landet i stedet for at tage vogn, man fik da kørepenge, men heraf måtte jeg afgive halvdelen til dommeren. Hvem, der lønnede 2. fuldmægtigen, Kall, blev jeg aldrig helt klar over, men jeg tror, at 1. fuldmægtigen også udredte i hvert fald en del af hans løn, som var på 2–3000 kr. Han havde været der i mange år og var en dygtig og retsindig mand med megen charme og humor, men med et svagt helbred. Han blev ved retsreformen 1919 dommer i Lemvig, men døde kort efter.

Min løn forslog lige til at betale min pension på hotel København, hvor jeg boede. Ejeren hr. Bartels og hans kone sørgede godt for deres pensionærer, der var iøvrigt sjældent andre end mig, men til frokost var vi i reglen nogle stykker, da både min broder Henry, der var amtsfuldmægtig, og vejassistent Kjærgaard spiste der. En tid boede den i sin tid ret kendte journalist Thomas Graae på hotellet. Han var altid tørstig – måske fordi han havde levet for længe i troperne – og altid i pengetrang, og det var ikke altid, at man kunne undvære den daler, han ville låne (og som man aldrig så igen), så kunne han blive vranten og skælde ud. Til andre tider, når han var ædru, kunne han være fornøjelig og morsom, selv om hans historier, hvoraf en del foregik på de vestindiske øer, hvor han havde været ansat en kort tid, eller i Amerika, vistnok var noget overdrevne. Han havde bl. a. en historie om en Amerikaner, han havde slået ihjel med en ølflaske, som faldt mig noget for brystet.

Engang havde han skrevet en groft injurierende artikel i et blad mod redaktøren af Middagsposten, Johannes Hansen, i anledning af, at denne havde fornærmet skuespillerinden fru Dons. Det var forsåvidt mærkeligt, som han ikke var særlig fintfølende overfor damer. Johannes Hansen blev så rasende over dette angreb, at han fik rejst injuriesag mod Thomas Graae, og skønt vi gjorde os alle bestræbelser for at få ham frifundet,

måtte Øllgaard dog idømme ham en bøde, som Graae, omend vi tilbød at skaffe pengene, forlangte at afsone. Afsoningen skulle foregå ved vand og brød, men jeg tror nok, at han fik mere mad under arrestopholdet, end han var vant til, og blomster strømmede ind til ham fra hele byen, der havde taget hans parti i denne sag.

Både min broder og jeg kom meget ud. Der var ikke så lidt selskabelighed dengang i Hillerød, og mange hjem åbnede gæstfrit deres døre for os. Således byfoged senere dommer Neumann, hvis frue var meget musikalsk, og hvor vi derfor ofte var til sammenspil, og hos etatsråd Haurowitz, der førte et herskabeligt og gæstfrit hus, og adskillige andre. Også fuldmægtig Hvalsøe, hvis hustru, Wilma, var vor kusine, kom vi en del hos. Han havde efter sin svigerfaders død i 1902 overtaget dennes villa. Det var vor farbroder Charles Thalbitzers gamle hjem. Han har ofte været omtalt i dansk litteraturhistorie på grund af sit venskab med Holger Drachmann og den skilsmissesag, dette venskab gav anledning til, hvor hans hustru først svigtede ham og senere Drachmann. Efterspillet efter denne i sig selv ret ligegyldige hanrejhistorie er dog ikke tidligere omtalt. Skønt hans tidligere hustru bønfaldt ham om at komme tilbage, havde han taget sin beslutning og sagde stædigt nej. Resten af sit liv levede han som ungkarl. Han solgte den landejendom, Lottesminde i Tikøb sogn, han hidtil havde drevet, og flyttede til Hillerød, hvor han slog sig ned som rentier, og få år efter lod han opføre den villa, han boede i til sin død. Her kom vi som børn ofte fra Helsingør og fik altid en hjertelig og grandios modtagelse. Han havde en stor og udsøgt vinkælder, således erindrer jeg en rom fra 1791, der iøvrigt smagte af at have ligget for længe, og han holdt selv meget af de forfriskninger, hans vinkælder bød på, men undte også andre det godt og også os børn. Vi fik altid vin både til frokost og til middag, når vi var på besøg. Han blev efterhånden en stor original, noget i retning af Mr. Pickwick. Sin skilsmisse og hustru omtalte han

aldrig til nogen, og af de 2 børn, som blev hos ham, genså kun den yngste, sønnen Albert, som voksen engang sin moder, der efter forskellig omtumlen blev gift påny i Stockholm, hvor hun levede i mange år. Af vækst var han en statelig mand med smukke ansigtstræk, men efterhånden blev han noget svær, hvad der ikke var så mærkeligt, da han aldrig bestilte noget og sjældent bevægede sig længere strækninger til fods. Hans største fornøjelse var at ligge med sin sejlbåd på Hillerød slotssø og fiske. I Hillerød, hvor alle kendte ham, var han godt lidt, selv om man morede sig over hans særheder. Mærkelig nok var hans datter fuld af energi; hun var meget afholdt og respekteret i byen og påtog sig mange hverv i velgørenhedens tjeneste, særlig overfor forsømte og forældreløse børn, hvoraf hun adopterede eet.

Til de mange forskelligartede forretninger, birkedommerembedet dengang udførte, kom under mit ophold i Hillerød en ny kategori, idet der en dag mødte en mand op på kontoret med en bil, som skulle indregistreres efter en ny lov, der lige var kommet, og som vi iøvrigt ikke havde noget kendskab til. Da ingen vidste, hvad vi egentlig skulle foretage, gik sorteper videre til mig, der var den yngste på kontoret, og jeg fandt ud af, at vognen måtte prøvekøres, og navnlig, at føreren – det var en grosserer Greve – måtte vise, at han var i stand til at styre den. Altså startede vi dagen efter ud ad Fredensborglandevejen. Hvergang vi mødte et hestekøretøj, gjorde vi holdt og stod af, og iøvrigt gjorde vi også ved andre lejligheder holdt, da vognen var tilbøjelig til at gå i stå af sig selv. Men køre kunne han, og da vi kom tilbage til kontoret, tog jeg et stykke papir og affattede et slags kørebrev, som blev forsynet med birkets segl og stempel. Derpå diskuterede vi, hvad han skulle betale derfor, og vi blev enige om et beløb af 10 eller 15 kr., som han betalte. Hvordan vi ordnede det med nummerplade, husker jeg ikke. Men det var den første bil, der blev indregistreret i Frederiksborg Amt.

Søndagene gik med skovture, ofte cyclede jeg til Helsingør eller Aalsgaarde. Min ven, Carl Levin Gottlieb, der var ansat i toldvæsenet i Helsingør, havde forlovet sig, og hans svigermoder, fru Lange,. boede på Aalsgaarde teglværk, der oprindelig var forpagtet af hendes mand, men efter at han havde forladt hende for at gifte sig med en anden, havde hun selv overtaget det og drev det således, at hun ikke alene kunne leve deraf, men også lagde penge op. Hun var en dygtig og rettænkende dame, i hvis hyggelige hjem der kom mange mennesker, og hvor man altid blev gæstfrit modtaget. Teglværket tilhørte det Schimmelmannske fideikommis, der kun lejede det ud; det er nu nedlagt. Hellebæk og Aalsgaarde er endnu i dag ikke så meget forskellige fra, hvad de var i 1904, selv om byggeriet også har bredt sig en del der, navnlig er det gamle Hellebæk med Bøssemagergaden og de gamle bygninger fra geværfabrikens tid endnu ret uforandrede. Aalsgaardbroen eksisterede også dengang, og vi kendte flere af fiskerne; der var en, der hed Picart – navnet har sikkert oprindelig været Piquard og stammer formentlig fra en af de belgiske smede, der blev indkaldt af den gamle Schimmelmann til geværfabriken i 1790' erne.

Picart havde en sejlbåd, og vi fik lov at tage med ud på sundet og pilke torsk; undertiden bordede vi de forbisejlende dampere, og så fandt Picart fra mærkelige skjulesteder i båden brændevinsflasker frem, som han solgte til matroserne eller byttede med tovruller. Han blev senere toldopsynsmand i Aalsgaarde og gik med kasket med tresse om, samtidig drev han dog en ikke helt ringe fiskeforretning.

Min stilling i Hillerød var både fængslende og lærerig, men det kan man ikke leve af i længden, og da der var gået et år, søgte jeg og fik en stilling som sagførerfuldmægtig i København.

MINDER FRA HELSINGØR

Af S. K. Petersen

Sandt er det, at Helsingør i mine barndoms- og ungdomsår var eventyret i min erindring. Intet sted så vidt sundet rækker var en så stor søfærdsel set, som ved Kronborg. Denne færdsel gjorde Helsingørs beliggenhed til en af de interessanteste.

Jeg er født i Strandgade nr. 52, ejendommen står endnu, men haven er væk. Det var en idyllisk og blomsterfyldt have, der gik helt ud til stranden, men denne og de øvrige fra gadens sydlige husrække, blev kvalt i kystbanens favn i 1891–92.

Til ejendommen Strandgade 1, der i begyndelsen af 1800-tallet ejedes af den berømte færgemand og kaperkaptajn Jens Lind, og som ligger på hjørnet af Strandgade, hvor den svingede op mod Svingelport, hørte en stor strandhave på gadens modsatte side, der blev opfyldt og inddraget i jernbaneterrænet. Denne ejendom ejedes den gang af Petersborglods Backe, der forøvrigt har nulevende efterkommere boende i Helsingør. Når jeg nævner dette, er det fordi begrebet Petersborglods ikke mere eksisterer i Helsingør. I mine drengeår var et par tilbage, der boede på Lappen. Disse lodse havde intet med Helsingørs lodseri at gøre. Det var »kendte mænd«, der påtog sig at lodse sejlskibene op gennem Østersøen til St. Petersborg, eller andre russiske havne, det var rejser, der som oftest stod på i lang tid.

Hvor Strandgade svingede ud i Strandvejen ligger endnu et treetages hus med hejsekvist. Det er en af Helsingørs fredede ejendomme, der opførtes i 1761–70 af købmand Spæth til sukkerraffinaderi. Indtil for få år siden ejedes det af det store kolonialfirma Lund og Rasmussen, men i min barndom kaldtes det saltværket efter en tidligere anvendelse. På samme side af

gaden lå Helsingørs første varmbadeanstalt. Fulgte man Strandvejen videre, havde man på højre hånd Däncker Mortensens gartnerhave, og på modsatte side lå Unnas villa med strandhaven. Videre lå villa Augusta, på Strandvejens søside. Resterne af den stod i mange år som magasin for statsbanerne, inde på disses terræn. Villaen tilhørte Kong Christian den niendes

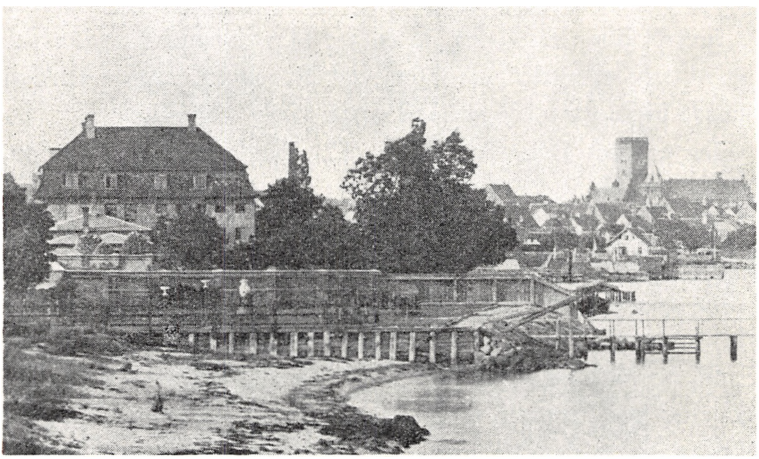

Helsingør set fra syd. Til venstre villa »Augusta«, i højre mellemgrund Strandgades ejendomme, inden kystbanens anlæg disses strandhaver. Sct. Olai Kirke uden spir.

svigerinde, prinsesse Augusta. I mange år stod de store træer som en rest fra villaens have, og her har prinsessens gæster, Kong Christian, Dronning Louise, kejseren af Rusland, Kong Georg af Grækenland, og hele deres slægt mangen sommer skuet ud over Øresund.

Ved denne vandring er vi nået frem over det nuværende jernbaneterræn til det stykke Strandvej, der er blevet tilbage fra den tid, som her omtales.

Der hvor Strandstien svinger ind mod det gamle stykke Strandvej lå modsat søen indtil for få år siden villa »Sundeved«. I årtier, indtil statsbanerne købte den, ejedes og beboedes

den af den franske konsul Frederik Hansen, der i nogle år spillede en rolle indenfor det kommunalpolitiske liv som medlem af den daværende »borgergruppe«. Huset hører dog til i skibsbyggerslægten Løves historie, idet det var opført af Jacob Vilhelm Løve, en yngre søn af dynastiet Løves grundlægger Jacob Hansen Løve. Lidt længere fremme, hvor vejen stiger

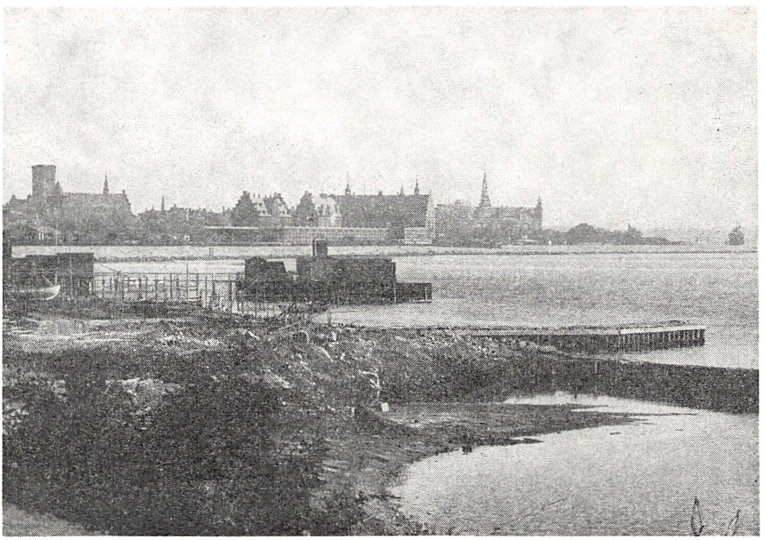

Badeanstalten udfor Strandstien. 1896.

op ad bakke, ligger en villa, der endnu tilhører textildirektør Georg Petersens enke. Her boede tidligere familien Hagenstrøm, der har indskrevet sit navn i Helsingørs historie, idet de tre frøkener Emma, Antonia og Julie Hagenstrøm skænkede et meget betydeligt beløb til opførelse af et nyt spir på St. Olai kirkes tårn i 1897, istedet for det, der blæste ned i 1737 og ikke senere genopførtes, således at Olai kirke i 150 år stod med det kullede tårn, som kendes fra mange fotografier og malerier fra tiden før 1897.

Gartner Däncker Mortensens nu nedrevne hus, i forlængelse af Gl. Strandvej (hvor nu baneterrænet er), i forgrunden Sundet. Opt. af portør, cigarhandler T. Rasmussen (f. ca. 1865–70).

Kommende op over bakken er man ved Trykkerdammen; her lå i min barndom doktor Hansens haveanlæg på bakkeskråningen mellem Strandvejen og kysten. Dr. Hansen var i en menneskealder overlæge ved Øresunds- og Helsingørs Sygehospital og drev desuden privat praksis. Han ejede i mange år den Gloerfeldtske gård på Stengade, hvor nu Skydeselskabet holder til. Fra sin barndomstid som gartnersøn elskede han blomster. Han købte arealerne ved Trykkerdammen og indrettede her dette anlæg med en smuk beplantning af løvtræer og blomsterbede. Anlægget var af dr. Hansen stillet til offentlig rådighed, og det var endemålet for mange Helsingørboeres aftentur. På en del af dette terræn blev senere villa Visborg bygget. Af Trykkerdammens små fiskerhuse findes enkelte endnu, beboet af fiskerfamilien Larsen, et dynasti, der strækker sig over 100 år, med fiskeri fra den lille trykkerdamshavn. Mellem moderne

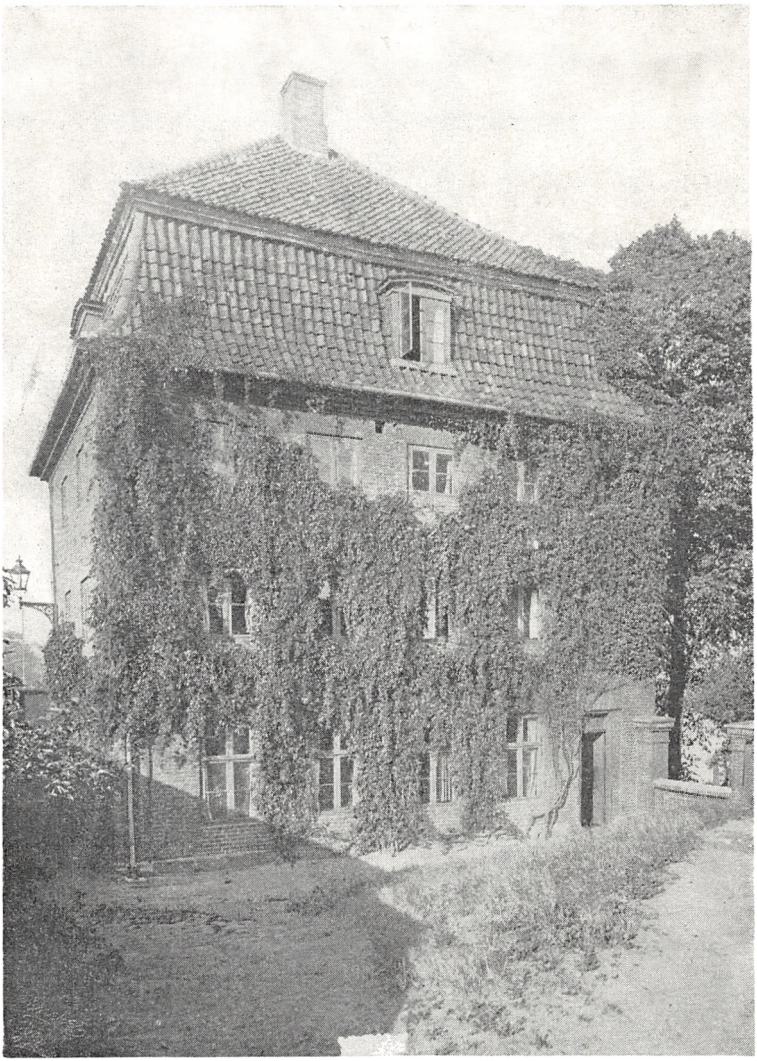

Villa »Augusta«, der ved kystbanens anlæg blev stærkt berørt og nu er helt forsvundet.

ejendomme finder vi den dag i dag en række stråtækte fiskerhuse langs Strandvejen. Det er fiskerlejernes gamle kærne. Nogle af dem er der bygget noget om på, men de bærer stadig præget af det gamle »Fæstehus«, der af de gamle familier fæstedes af Kronborg kongelige slot, og senere gennem tiderne et efter et købtes og gik i arv fra slægt til slægt. Når man kommer ud til Snekkersten ser man, ret nær strandkanten, snekkerstenen, en stor vandreblok fra istiden, som historikerne er enige om, at Snekkersten har navn efter. Om denne sten er der, som de fleste store sten i Danmark, et gammelt sagn, der er bevaret i folkemunde den dag i dag. Det lyder så: Bag ejendommen Strandvej 28 lå »Galgebakken«, og under denne boede der en kæmpestor trold; ovre på Hveen boede der en troldkvinde, der havde set sig gal i hovedet på trolden. En aften da trolden stod oppe på bakken, blev troldkællingen på Hveen så arrig ved synet af ham, at hun rev en stor sten op af jorden, bandt den i sit strømpebånd og slyngede den af al kraft i retning af trolden, idet hun samtidig skreg: »Hvis jeg ikke rammer dig, så skal – så sandt – mit slot synke i grus«. Hun ramte ikke, kæmpestenen faldt ned i strandkanten, hvor den har ligget siden. I min barndom blev altid sagt at stenen vender sig, hver gang den lugter nybagt brød.

Helsingørs første jernbaneforbindelse var som bekendt nordbanen, der over Hillerød førtes til Helsingør i 1864. Den gamle nordbanelinie løb der, hvor nu Stubbedamsvej går. Mellem denne jernbane og Strandvejen lå Bomans bakker, et parti med bakkedrag og slugter. På en af disse bakketoppe, hvorfra der var en skøn udsigt ud over byen med sit dengang kullede kirketårn og sundet om Kronborgpynten, gik vi skoledrenge over, når vi i den tidlige morgen skulle ud at bade fra den Hansenske badeanstalt udfor Trykkerdammen. På en af disse bakker byggede daværende havneingeniør Beck en villa »Flynderborg«, som ligger der endnu som Søndre Strandvej nr. 26. Det gamle Flynderborg, Helsingørs ældste befæstning,

Gamle fiskehuse på Sdr. Strandvej.

forsvandt ved anlæggelsen af kystbanen o. 1890, men så sent som i 1930-erne foretog Nationalmuseet en udgravning i villa »Flynderborg«s have og traf ved denne lejlighed på murrester fra Flynderborg. Det omliggende bakkeareal blev ved jernbanearbejderne planeret, og der etableredes en ny indføring af Strandvejen over jernbaneviadukten som fra syd i et skarpt højresving førtes ned i Stengade. På dette vejstykke mellem den nye Strandvej og Kongevejen lå »Det kongelige Skydeselskab«s bygning og park. Selskabets festsal var den gang den fineste i byen, her gik jeg til danseøvelse, og et par gange om året til bal, der altid sluttede med kotillon. I parken var der hver sommer forskellige forlystelser, bl. a. var der en Samer familie med rener og de morsomme spidse telte. Den helt store oplevelse var dog kongefugleskydningen med dens salut over den ganske by, når der faldt en vinge, og med festlig, lidt usikker hjemmarch,

under militærmusik med den nye fuglekonge i spidsen. Bygningen er bevaret endnu, idet den ved Skydeselskabets flytning til Stengade blev overtaget af Teknisk skole.

Vi vil nu se på, hvad der skete på den nedlagte nordbanestations terræn, der efter stationens flytning til havnen henlå som noget af en slagmark. Vognremisen blev imidlertid indrettet til ridehus for garnisonens officerer. En bygning købtes af vaskeriejer Lystrup, som der indrettede en varmbadeanstalt og senere dampvaskeriet »Øresund«. I en af remiserne ud imod den nuværende Tvedesvej etablerede en restauratør Hammer en restaurant med koncertsal, hotelværelser og dansesal, og med en smukt anlagt have blev det et tiltalende etablissement. Hammer gav det sit eget navn, og kaldte det »Hammershøj«, hvor han samlede et virkelig pænt publikum. I koncertsalen musicerede et par år i træk et ungarsk orkester, der var stærkt yndet. I haven arrangeredes fester med fyrværkeri og belysning med de såkaldte orientalske lamper. Men efter en del års forløb ebbede det ud med besøget, og kommunen købte ejendommen omkr. 1905; den blev knyttet til det i oktober 1900 åbnede nuværende alderdomshjem.

Selve banegårdsbygningen blev overtaget af byens arbejderorganisationer og indrettet til mødelokaler og fagforeningskontorer samt en enkel lejlighed til udlejning. Her boede i en lang årrække rektor Chr. Krüger, Helsingør Almenskoles myndige rektor. I den sidste menneskealder har institutionen »Børnegården« haft til huse i bygningen.

Vandrer vi ud i byens nordvestlige udkant kommer vi til Marienlyst slotspark. Denne og det omliggende område, der endnu kaldes »Gamle Kongens Have«, var byens daglige udflugtssted, og søndagens festplads. Den murindhegnede park med sine højtvælvede alleer og bugtede gange mellem busketter var ikke større end man kunne overkomme, akkurat tilpas for en lille bys søndagspublikum. Dens attraktioner var ikke mange, en kagekone (Julle Magnussen) sad i sit lille hus ved indgangen.

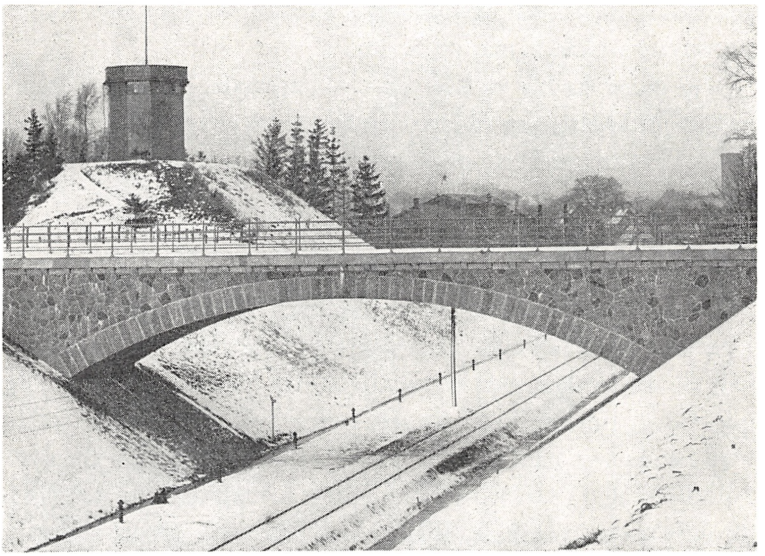

Strandvejsviadukten. Til venstre Statsbanernes vandtårn beliggende på Flynderborgs plads.

Midt på plænen spillede militærmusikken nogle gange om ugen, og i de ottekantede pavilloner ud for slottet, kunne det finere Helsingør publikum nyde deres chokolade og vanilleis. Ved festlige lejligheder var det spændende at overvære ophængning af de kulørte olielamper i alleerne, og se parken forvandlet til noget overjordisk, jo, det var uforglemmeligt. Selve slottet, det fine hvide slot, oprindelig Frederik II's og Christian IV's lysthus, blev i Frederik V's tid udvidet og ombygget til sin nuværende skikkelse af Jardin. Slottet stod til disposition for badegæster, navnlig udlændinge, der boede på det røde badehotel, og sjældent har vel hotelgæster bevæget sig i fornemmere rum end i disse sale. Marienlyst Bad kunne da også dengang glæde sig ved et fint renommé. Oppe over slotsbakken var den folkelige »Kongens Have«, hvor den bredere del af befolknin-

gen holdt til, medbringende deres madkurve. Her blev holdt store fester, både 1. maj og 5. juni.

Min onkel havde en kul- og tømmerhandel, hvorom firmanavnet Mikkelsen og Hansen endnu er et minde. Dette firma ejede flere spand heste og køretøjer, og om sommeren var jeg ofte med på heldagstur i den store charabanc, der kunne rumme 12 personer, plus magasinet med al den medbragte mad. Ofte gik turen rundt Esrom sø; her var strækningen langs søen mellem Esrom og Nøddebo den smukkeste. Midtvejs lå Kongens Lysthus, hvor vi havde et længere ophold; her var et dejligt halvtåbent lysthus med borde, hvor der kunne dækkes op, og udenfor et ildsted, hvor maden kunne varmes, vand til kaffe blev hentet i et nærliggende skovløberhus. Hjemturen gik over Nøddebo og Fredensborg. En anden heldagstur var ad Ndr. Strandvej via Hornbæk, Villingebæk fiskerleje, Dronningmølle til Fabers anlæg ved Nakkehoved Fyr, men den tur stillede store krav til heste og køretøj, da vejen dengang var sandet og med dybe hjulspor.

Mere romantisk var det, når vi unge en måneklar vinteraften kørte til Hornbæk i firmaets dobbeltgængede halmforede kane, ud til kaffe og varme æbleskiver på Hornbæk gamle kro. Var vi unge alene, havde vi det altid hyggeligt og tit fornøjeligt, især når der kom anden ungdom i besøg. Så blev der leget, nu og da også danset, men mest leget de da brugelige selskabslege: ordsprogsleg, panteleg, blindebuk, tampen brænder m. m., og det gav jo rig anledning til al slags små flirt i den tids stil. Kunne man i panteleg redde sig et kys af den elskede genstand, selvom hun strittede imod og man under tilskuernes jubel fik en lussing i tilgift, var man henrykt og overmodig resten af aftenen. Hvor det dog altsammen var uskyldigt! Og hvor nydeligt og graciøst de unge piger kunne lege med en, overse og indbyde, vælge og vrage, så man aldrig vidste, om man var købt eller solgt. Lykkelig ungdom med alle dens kærlighedssorger. Det var dog dem, der gav livet dets dyreste indhold.

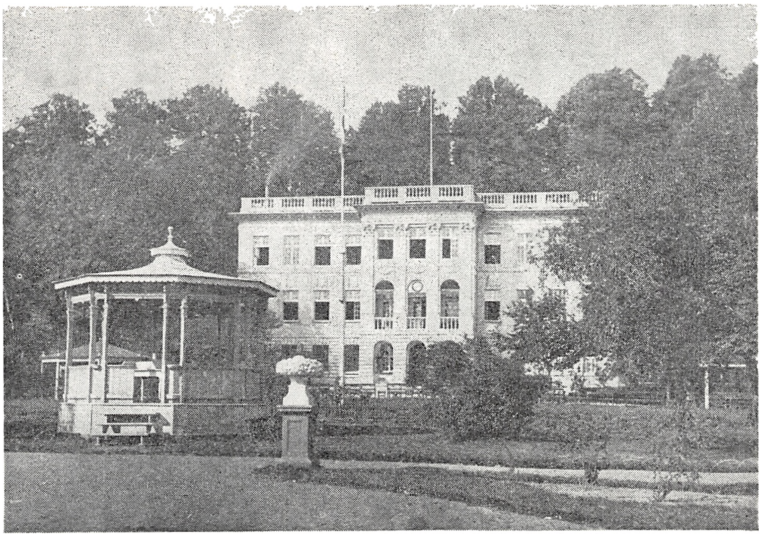

Marienlyst slot. I parterrehaven musikpavillon fra slottets periode som kuranstalt.

Musiklivet i Helsingør i 1900-tallets første tiår betød meget for mig. Selv fik jeg ikke meget ud af to års musikundervisning (klaver), men jeg lærte dog at nyde, forstå og opfatte musikkens toner rigtigt. I min onkels hjem, hvor jeg opholdt mig meget, var der som i flere andre Helsingørhjem en ugentlig aften med åbent hus. Min onkels tre brødre var ofte nærværende og alle var de meget musikalske og spillede henholdsvis klaver, violin, cello og fløjte. Af andre kom hyppigt sangerinden Nora Elé og Ebba Wilton, der senere kom til Det kgl. Teater, Helsingørsangeren Ejner Jensen med den lyse tenor, samt William Knoblauch, der senere kom til Århus Teater, var også hyppige gæster.

En indsats i Helsingørs musikliv var oprettelsen af musikforeningen i 1906, der på nogle få år nåede et medlemstal på ca. 400. Det var en eksklusiv forening at være medlem af, altid med et lødigt program, og med den dygtige organist og kom-

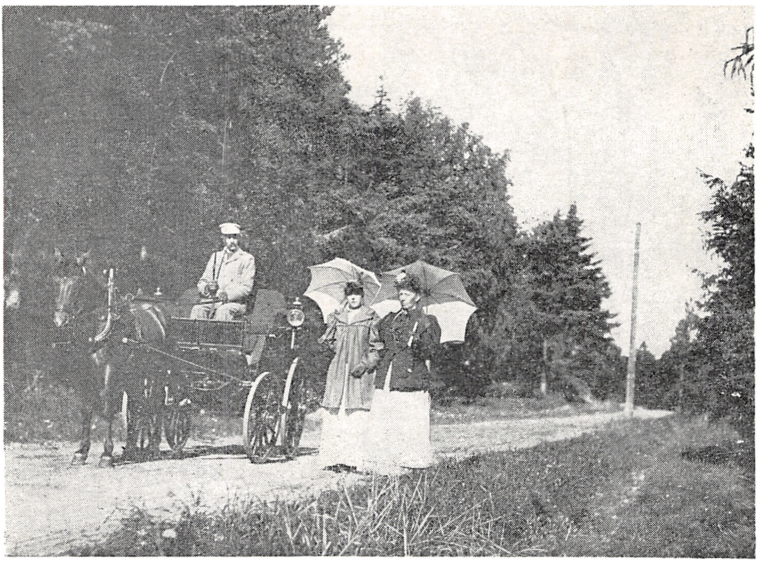

Hornbæk plantage.

ponist Boesen som leder i de første år. En speciel indsats i Helsingør gjordes af Nordvästra Skånes orkesterförening, der med sit orkester på 30 musikere, med sin dirigent Lidner, og med et udsøgt program gæstespillede i Helsingør næsten hver måned under vintersæsonen. I dette orkester fandtes på den tid to af vore store dirigenter, Johan Hye Knudsen og Thomas Jensen; begge spillede den gang cello, og begge optrådte som solister.

Det er en ældgammel skik, at mange Helsingør-borgere pinsemorgen drog af sted ad skovstien langs kysten til Julebæk, for der at nyde udsigten og solens dans samt morgenkaffen og de nybagte boller. Hvilken følelse og hvilken stolthed, når man denne morgen kunne promenere til Julebæk, iført det nye pinsetøj, især når man var heldig at møde den unge pige, man på afstand sværmede for. Oprandt pinsemorgen klar solrig, da kunne man fejre den lyse maj og nyde naturen, mens den endnu stod i sin pragt. Denne tradition at gå til Julebæk pinsemorgen

er stadig levende, som en af pinsens glæder. Anden pinsedag skulle man til pinsefest i Hammermølle skoven, enten gående eller med charabancer fra Axeltorvet ud til de forlystelser, der ikke adskilte sig særlig fra år til år. Her var gøglere i massevis, men ingen gøgler overgik professor Labri. I sangerinde- og restaurationsteltene var der altid »slag i den«, som det hed. Tredie pinsedag var mere end livlig i de rigtige gamle dage; det er blevet mig fortalt, at dampbådene »Bien« og »Myren« den dag sejlede mange glade svenskere fra Helsingborg til Hellebæk.

I disse år har Helsingør på mange måder skiftet udseende til alle sider, et nyt bysamfund er vokset op, badestrand, bådehavn, ny Kronborg vej, omlægning af Havnegade med nedrivning af 9 ejendomme. Banegårdspladsen og ny færgevej, samt nyt havneanlæg, der slynger sig om foden af Kronborg. Nye bykvarterer er krøbet langt ud over de grønne marker. Jernskibsværftet har gjort det af med den gamle allé. Kranernes vældige fletværk tager synet af det vidunderlige slot. Ikke få af byens rigeste bindingsværkshuse er berøvet deres prydelser ved grimme forretningsskilte, der har skæmmet et smukt gadebillede. Trist nok at den slægt, jeg tilhører, ikke altid forstod, at det gamle burde være værnet og fredet samtidig med at det nye kom frem.

Det kan måske være en slags trøst, at der også er sket noget slemt for Helsingør folk i gamle dage. På en stentavle over en dør i det tidligere hotel Øresund står der fra 1657: Manchem verdreuszt es was er sieht, und mus doch leiden das geschieht. (Mangen forarges ved hvad han ser, og må dog tåle hvad der sker).

Men lykkeligvis er der dog nok at glæde sig over endnu. Helsingør ligger, hvor den har ligget, Sundet ligeså, og de dybe skove står endnu og værner om ensomhed og stilhed.

Det er uendeligt meget, jeg har at takke min gamle fødeby for, når jeg tænker tilbage på den tid, der er forløbet, på drengeårene, da vi tumlede frit rundt i de store skove med de

stille søer eller boltrede os på Sundets og Kattegats bølger, der satte skumsprøjt og frisk saltvandsluft ind over den gamle sundtoldby, har det for mig og min gerning været af uvurderlig betydning at have fået lov til at leve her og senere virke i byens arkiv med de historiske minders bevarelse.

Beretning om samfundets virksomhed 1967-68

Samfundets udflugt i 1967 fandt sted lørdag d. 2. september og gik til Mølleådalen, hvor det var hensigten at besøge de gamle industrianlæg i Brede, Ørholm, Raadvad og på Strandmøllen. Turen foregik under ledelse af overinspektør ved Dansk Folkemuseum Holger Rasmussen. Desværre var vejrguderne meget umilde. Regnen strømmede ned i tykke tove, og det var derfor umuligt for selskabet at samles foran Peter van Hemerts smukke hovedbygning i Brede, der nu er overtaget af Nationalmuseet, som det havde været hensigten. Overinspektør Holger Rasmussen måtte derfor holde sit foredrag i de trange lokaler i institutet for europæisk folkelivsforkning. Regnvejret medførte imidlertid, at man fik lejlighed til at se Nationalmuseets meget interessante udstilling »Erik den Rødes Grønland«. Ørholm og Strandmøllen måtte stryges af programmet, men vejret klarede dog heldigvis så meget op, at vi kunne bese bygningerne ved Raadvad. Udflugten afsluttede med spisning af medbragt mad i Raadvad kro.

Samfundets generalforsamling afholdtes fredag den 17. maj 1968 i Frederiksborgmuseets foredragssal. Arkitekt Asger Schmelling valgtes til dirigent.

Formanden, museumsdirektør Klem, aflagde beretning og redegjorde for samfundets publikationer samt for turarrangementet. Da der fra medlemmernes side har været udtalt ønske om at komme til Hven, havde bestyrelsen forberedt en tur i forsommeren 1967. En museumsmand fra Landskrona havde påtaget sig førerskabet, og selskabet, der administrerer overfarten til Hven, havde modtaget bestilling på udflugten, men måtte senere meddele, at det desværre ikke kunne påtage sig

at reservere plads til så mange under hensyntagen til den almindelige udflugtstrafik om sommeren. Turen måtte derfor aflyses, og det ser ud til, at samfundet overhovedet ikke kan arrangere tur til Hven.

Formanden sluttede med at meddele, at han nu efter 30 års virke som formand ønskede at trække sig tilbage, hvilket efter hans opfattelse burde være sket for længe siden. Han udtalte sin glæde over arbejdet gennem de mange år og takkede medlemmerne for hyggeligt samvær under møderne og bestyrelsen, herunder ikke mindst skriftudvalget, for godt samarbejde om foreningens anliggender. Fra forsamlingens side rettedes en tak til formanden.

Kassereren, sparekassefuldmægtig Larsen, forelagde dernæst regnskabet, af hvilket omstående er givet en oversigt. Forsamlingen gav decharge uden særlig drøftelse.

Dernæst forelagdes det forslag til nye love for samfundet, som var behandlet og vedtaget på generalforsamlingen den 20. februar 1967. Det vedtoges påny, hvorefter disse nye love er gældende.

Da både sekretæren, museumsdirektør Jørgen Paulsen, og kassereren, sparekassefuldmægtig L. Larsen, foruden flere andre af bestyrelsen ønskede at fratræde, skete der store ændringer i bestyrelsens sammensætning. Følgende blev valgt: museumsinspektør Povl Eller, Hillerød, landsretssagfører Åse Gedde, Hillerød, adjunkt Ole Jellingsø, Virum, lærer Niels Kreiberg, Femhøj, sparekassedirektør O. Blinkenberg Nielsen, Hillerød. lektor P. Chr. Nielsen, Hørsholm, lektor H. Ring, Helsingør, overlærer J. Rosenkilde, Humlebæk og stud. mag. C. C. Tscherning, Birkerød.

Til revisorer genvalgtes kontorchef With Jensen, København, og arkitekt Schmelling, Humlebæk.

Efter generalforsamlingen holdt museumsinspektør, mag. art. Tage Christiansen, Nationalmuseet, et særdeles interessant og livfuldt af lysbilleder ledsaget foredrag om »Hvideslægtens

Kirker«, der var tænkt som introduktion til et besøg senere på året.

Efter generalforsamlingen har bestyrelsen konstitueret sig med lektor P. Chr. Nielsen som formand, sparekassedirektør Blinkenberg Nielsen som kasserer og landsretssagfører Åse Gedde som sekretær. Skriftudvalgets medlemmer er fremtidig lektor H. Ring, adjunkt Ole Jellingsø og museumsinspektør Povl Eller, mens et nyoprettet turudvalg har følgende medlemmer: overlærer J. Rosenkilde, lærer Niels Kreiberg og C. C. Tscherning.

Mellem 1500- og 1700-tallet hærgede der som bekendt en sandflugt i det område, der nu dækkes af Tisvilde Hegn samt Asserbo Plantage og lidt til. Sandflugten begravede bl. a. en landsby Torup, formentlig nord for Asserbo Slotsruin.

Denne landsby håber den arkæologiske arbejdsgruppe »Sakso« i samarbejde med Skovhistorisk Selskab at kunne udgrave. Sakso har udsendt en »Statusrapport 1967« om sit arbejde med bl. a. et arkæologisk og et historisk afsnit, en redegørelse for og gennemprøvning af elektriske målemetoder (modstands- og equipotentialliniemålinger) samt en skitse til arkæologisk sporing ved hjælp af varmeudstråling fra jorden – termografi – vist aldrig forsøgt før.

Gruppen vil være glad for at få kendskab til evt. supplerende stof, specielt traditionsstof (»sagn« og overleveringer) til det historiske afsnit.

Rapporten kan af samfundet medlemmer såvel som af andre erhverves ved at indsende 20 kr. alt incl. (ref.: Statusrapp. 67) til giro 93205, stud. mag. Ole Rud Nielsen, Classensgade 67, 2100 København Ø.

I regnskabsåret 1. april 1967 til 31. marts 1968 er modtaget følgende tilskud: staten 1350 kr., Frederiksborg amtsfond 200 kr., Alsønderup kommune 50 kr., Kregme-Vinderød 50 kr., Asminderød-Grønholt 100 kr., Helsinge-Valby 50 kr., Hundested 50 kr., Ramløse-Annisse 50 kr., Vejby-Tibirke 25 kr.,

Skibby 50 kr., Lillerød 100 kr., Melby 50 kr., Hillerød 250 kr., Helsingør 300 kr., Birkerød 200 kr., Frederikssund 100 kr., Esbønderup-Nødebo 25 kr., Jægerspris 50 kr., Søborg-Gilleleje 50 kr., Uvelse 20 kr., Græsted-Mårum 35 kr., Stenløse-Veksø 50 kr., Helsingør 300 kr., Hørsholm 100 kr., Blistrup 25 kr., Frederiksværk 100 kr., Slangerup 25 kr., Farum 100 kr., Kyndby-Krogstrup 50 kr. og Ølstykke 50 kr. Fra Frederiksborg Amts Sparekasse er desuden modtaget 400 kr. og fra Carl Julius Petersens hjælpefond 1000 kr. – Samfundet bringer alle bidragydere en varm tak for den støtte, der gennem bidragene er blevet dets virksomhed til del.

Opmærksomheden henledes på, at samfundets medlemmer for nedsat pris (kr. 22 + porto og omkostninger, bogladepris kr. 32,00), kan abonnere på det af »Dansk historisk Fællesforening« udgivne tidsskrift »Fortid og Nutid«, der udkommer med ca. 8 ark årligt. Samfundets medlemmer kan ligeledes til favørpris (ved indsendelse af beløbet til postkonto 86264, Dansk historisk Fællesforening, Frederiksborg Slot, Hillerød), købe følgende af foreningen udgivne skrifter:

Lokalhistorie og Rigshistorie, 1966 (24,75, bogladepris 35,75).

Danske Historikere 1965. Redigeret af H. K. Kristensen, Knud Prange og Johan Hvidtfeldt (36,– kr., bogladepris 54,– kr.).

Manuskripter og arkivalier i danske samlinger. Ved Helle Linde og Anker Olsen (27,00 kr., bogladepris 40,50 kr.).

Helge Søgaard: Litteraturvejledning for kulturhistoriske provinsmuseer (kr. 5,00, bogladepris kr. 8,50).

S. Nygård: Anvisning til at drive historisk-topografiske Studier (kr. 2,00).

Bauer: Calender for Aarene fra 601 til 2200 e. Kr., fototeknisk optryk (kr. 16,00, bogladepris kr. 24,00).

Herluf Nielsen: Kronologi (kr. 15,75, bogladepris 22,75).

Knud Prange: Heraldik og Historie (kr. 11,– bogladepris 16,–).

Hans Worsøe: Grundbog i slægtshistorie (kr. 6,–, bogladepris kr. 9,–).

Povl Eller: Historisk Ikonografi (kr. 11,– indb., bogladepris kr. 16,–).

Georg Galster: Mønt (kr. 11,– indb., bogladepris kr. 16,–).

Ib Kejlbo: Historisk Kartografi kr. 15,75 indb., bogladepris kr. 22,75).

Iørn Piø: Folkeminder og Traditionsforskning (kr. 15,75 indb., bogladepris kr. 22,75).

Kristian Hald: Stednavne og Kulturhistorie (kr. 15,75 indb., bogladepris kr. 22,75).

Poul Rasmussen: Mål og Vægt (kr. 15,75 indb., bogladepris kr. 22,75).

Desuden kan fås *Fortid og Nutid* til reduceret pris, sålænge oplag haves (enkelte hefter udsolgt).

Derimod er den tidligere opnåede favørpris på Nationalmuseets årsskrift »Nationalmuseet Arbejdsmark« bortfaldet som følge af en nyordning af salget af Nationalmuseet publikationer.

For at billiggøre udsendelsen af årbogen har samfundets ekspedition de sidste år forsøgt at vedlægge et girokort og ikke benytte opkrævning. Erfaringerne har været så gode, at udsendelsen indtil videre vil ske på denne måde. Vi håber, at medlemmerne vil indbetale kontingentet hurtigt efter modtagelsen til postkonto nr. 63278.

Udmeldelse må – for at være gyldig – være sket skriftligt til sekretæren, landsretssagfører Åse Gedde, Hostrupsvej 9, Hillerød, inden årbogens udgivelse.

Samfundets publikationer

Frederiksborg Amts historiske Samfund har udgivet (enkelte gange: været medudgiver af) følgende skrifter, som samfundets medlemmer kan købe, så længe oplag haves, til de anførte favørpriser ved henvendelse til Frederiksborg Amts historiske Samfund, Frederiksborg Museet, Hillerød.

Reglen har været, at der for hvert år udsendes een publikation, årbog eller særbog. For årene 1929 og 1939 udsendtes to skrifter. Efter 1951 er særbøgerne trykt i samme format og udstyr som årbøgerne.*)

Årbøger:

1906, 1907, 1908, 1909, 1910	udsolgt
1911, 1912, 1913, 1914	4,00 kr.
1916, 1917, 1919, 1920	udsolgt
1921, 1922	4,00 kr.
1924	udsolgt
1927, 1929, 1930, 1932, 1934, 1935, 1936, 1939II, 1941, 1944, 1945, 1946, 1947, 1948, 1949, 1951	4,00 kr.
1952, 1953, (1954 er udsolgt), 1955, 1956, (1957 er udsolgt), 1958, (1959 er udsolgt), 1960, 1961	8,00 kr.
1962, 1963, 1964, 1965, 1966	10,00 kr.

Særbøger:

Joachim Junge: Den nordsjællandske Landalmues Karakter, ved Hans Ellekilde, 1915. 279 s.	udsolgt
A. Uhrskov: Nordsjællandsk Landsbyliv i ældre Tider paa Grundlag af fhv. Folketingsmand Lars Larsens Beretning, 1919	udsolgt
Fr. Weilbach: Frederiksborg Slot, 1923	udsolgt

*) Årbøgerne tænkes indbundet fire ad gangen. Registrene omfatter således følgende grupper af årbøger: 1) 1906–09; 2) 1910–13; 3) 1914–16–17–19–20–21–22–24 (2 bind); 4) 1927–29–30–32; 5) 1934–35–36–39II; 6) 1941–44–45–46; 1947–48–49–51. Herefter hører fire på hinanden følgende årgange altid sammen.

Fra det gamle Helsingør, 1925, årbog for 1924 .... udsolgt
Hillerød By. Af Victor Hermansen, Hugo Matthiessen, Anders Uhrskov og P. Petersen. Tegninger af Kr. Kongstad, 1925. 363 s. ..... udsolgt
Carl Christensen: Frederiksværk, 1926. 192 s., 54 ill. udsolgt
Fr. Weilbach: Fredensborg Slot, 1928. 136 s., 77 ill. 10,00 kr.
Arnold Olsen: Nordsjællands Helligkilder, 1929. 52 s. med 36 tegninger af Arnold Olsen ..... 4,00 kr.
Frederiksborg Amts Stednavne, 1929. 168 s. Udgivet af Stednavneudvalget med tilskud fra Frederiksborg Amst historiske Samfund og tilsendt samfundets medlemmer ..... forhandles ikke
Arne Sundbo: Frederikssund og Købstaden Slangerups historie I. Tiden fra 1809, 1931. 416 s., 112 ill. 10,00 kr.
Samme: II. Frederikssunds historie 1810–70, 1937. 261 s. ill. ..... 8,00 kr.
Bjørn Kornerup: Frederiksborg Statsskoles Historie, 1933. 288 s., 44 ill. ..... 8,00 kr.
Anders Uhrskov: Fra Stavnsbaand til vore Dage. Skildringer af Nordsjællands Kulturhistorie. I, Fra Landbrugets Verden, 1938. 324 ill. ..... udsolgt
Samme: II, Handel, Haandværk, Fiskeri, 1939. 176 s., ill. ..... 5,00 kr.
Samme: III, Fra Land og By, 1940. 237 s., ill. (heri register til hele værket) ..... 5,00 kr.
Hjemstavnsbog for Frederiksborg Amt, 1943–44; årbog for 1942–43. 392 s., 118 ill. ..... 10,00 kr.
Anders Uhrskov: Frederiksborg Amt i Litteraturen. En Bibliografi, 1946. 123 s. ..... 5,00 kr.
Jan Steenberg: Christian IV's Frederiksborg, 1950. 190 s., 33 ill. ..... 12,00 kr.
Bodil Høyer: Dagligt Liv paa en nordsjællandsk Bondegaard i Midten af forrige Aarhundrede, 1955; årbog for 1954. 175 s., 17 ill. ..... 8,00 kr.

A P. Larsen: Naturfredning i Frederiksborg Amt, 1958; årbog for 1957. 155 s., ill. ..... 8,00 kr.
Henning Henningsen: St. Olai Kirke, Helsingør, Historie og Beskrivelse, 1959. 212 s., rigt ill. ..... udsolgt
Lauritz Engelstoft: Mine Vandringer i Sjælland i Juni 1797, ved Povl Eller, 1961, 153 s., 28 ill. + et kort ..... 8,00 kr.
Omkring Frederiksborg slots brand 17. december 1859. Af H. D. Schepelern, Jørgen Paulsen og Povl Eller, 1964, årbog for 1963, 154 s., 32 ill... udsolgt

Følgende særtryk af årbogsartikler kan fås for 2 kr. pr. stk:
Erland Gribsøe: Frederiksborg Amts Kirkeklokker, 1934. 63 s.
C. M. Smidt: Nordsjællands middelalderlige Mindesmærker, 1939. 55 s., 22 ill.
Jan Steenberg: Ølsted Kirke, 1952. 30 s.
H. L. Sørensen: Dråby Kirke, 1955. 26 s.

Endvidere forhandles:
Amtsudgaven af Danmarks Riges Breve, udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab under Ledelse af Frantz Blatt. Frederiksborg-Holbæk. 2. Del. 1.–5. Hæfte, 3. Del. 1. Hæfte, 1939–1957 (det udkomne) samt C. T. Christensen: Historiske Oversigter til Danmarks Riges Breve, 1. Hæfte, 1250–1305, 1943, ialt ..... 3,00 kr.

Love for Frederiksborg Amts historiske Samfund

Vedtaget på generalforsamlingerne 20. febr. 1967 og 17. marts 1968.

1. Samfundets formål er at vække og nære den historiske sans ved at fremdrage den stedlige historie og værne om de synlige fortidsminder, der findes i amtet.
2. Formålet søges hovedsagelig nået dels ved udgivelsen af en årbog eller andre bøger, hvori emner af den stedlige historie behandles på en let læselig måde, dels ved at tilskynde til og mulig fremhjælpe udgivelsen af større bearbejdelser af historiske emner, der særlig vedrører amtet, samt ved afholdelse af møder og udflugter.
3. Medlemskontingentet fastsættes af generalforsamlingen. Medlemmerne modtager gratis samfundets årbog.
4. Samfundets bestyrelse består af mindst 7 medlemmer, der vælges af generalforsamlingen. Bestyrelsen konstituerer sig selv. Generalforsamlingen vælger tillige 2 revisorer.
5. Til varetagelse af stedlige opgaver kan bestyrelsen vælge et eller flere medlemmer, der er villige til at virke for samfundets interesser, til repræsentanter for dette.
6. På den årlige, ordinære generalforsamling aflægger bestyrelsen beretning og forelægger det reviderede regnskab til godkendelse. Regnskabsåret er fra 1. april til 31. marts.
7. Generalforsamling indkaldes ved meddelelser i dagbladene eller ved direkte indbydelse, der sker mindst 14 dage forud. Forslag, der ønskes behandlet på generalforsamlingen, indgives til bestyrelsen mindst 8 dage forinden.
8. En ekstraordinær generalforsamling kan indkaldes, når bestyrelsen finder, at der er grund dertil, og skal indkaldes, når mindst 25 medlemmer stiller skriftligt forlangende derom. Den afholdes efter bestyrelsens bestemmelse.

9. Beslutning om samfundets opløsning og om anvendelsen af samfundets midler kan træffes på en generalforsamling med to trediedeles majoritet, hvor mindst en trediedel af medlemmerne har givet møde.
10. Ændringer i lovene skal, for at være gyldige, vedtages på to generalforsamlinger, hvoraf den ene skal være ordinær.

Oversigt over regnskabet for tiden 1/4 1967 til 31/3 1968

INDTÆGTER	Kr.	Øre	UDGIFTER	Kr.	Øre
Kassebeholdning pr. 1/4 1967	20.753	08	Forsikring	13	96
Kontingent og salg af publikationer ..	8.330	60	Trykning af årbog, honorarer m. v. ..	12.199	86
Tilskud:			Møder	208	75
staten	1.350	00	Bustur	203	51
amtet	200	00	Kontorholdsudgifter, adressering o. l. ..	680	20
kommuner	2.405	00	Kassebeholdning pr. 31/3 1968	27.255	28
pengeinstitutter ..	400	00			
Carl Julius Petersens hjælpefond	1.000	00			
Særlige tilskud:					
Hr. Helge Svegaard	140	00			
Anonym giver	5.000	00			
Renter	982	88			
	40.561	56		40.561	56

INDHOLDSFORTEGNELSE

En ældre-stenalders boplads ved Villingebæk. Af Holger Kapel 5
Helsingørs finansforvaltning i midten af det 16. århundrede.
Af Ole Jellingsø 19
Fra en landsbyskole i forrige århundrede. Af Asger Schmelling 65
Minder fra en svunden tid. Af V. Thalbitzer 99
Minder fra Helsingør. Af S. K. Petersen 117
Beretning om Samfundets virksomhed 1967–68 131
Love for Frederiksborg Amts historiske Samfund 139

BILLEDFORTEGNELSE

Udgravning ved Villingebæk. Nordvæggen i 25/d feltet 7
Udgravning ved Villingebæk. Svend Jørgensen opmåler vestvæg 13
Samlet oversigt over flintforekomster 15
Udgravning ved Villingebæk. Østvæggen af 18-grøften 16
Oldsagstyper fra bopladsen 17
Helsingør. Efter stik fra 17. årh. 19
Kort over Helsingør 24
Regnskabsside fra regnskabet 1555–56 29
Udgiftsside fra regnskabet 1555–56 43
Helsingør Havn. Stik efter P. H. Resen 57
Skolestuen i landsbyskolen, efter tegning af S. Olrik 69
Dageløkke Skole set fra nord, gengivet efter tegning fra ca. 1875 75
Fru Magdalene Bendixen, f. Salomons 86
Lærer Johannes Bendixen 87
Dageløkke Skole set fra syd 89
Helsingør set fra syd 118
Badeanstalten udfor Strandstien 1896 119
Gartner Däncker Mortensens nu nedrevne hus 120
Villa »Augusta« 121
Gamle fiskerhuse på Sdr. Strandvej 123
Strandvejsviadukten 125
Marienlyst Slot 127
Hornbæk Plantage 128